СӘКИДЕ ИБО

ДӦР'ЙАН

НӘШИРӘТА «ҺАЙАСТАН»
ЕРЕВАН, 1966

Սաֆիդե Իբո
Խաչուղի
(քրդերեն)
«Հայաստան» հրատարակչություն
Երևան, 1966

От Санде Ибо
Перекрёсток
(на курдском языке)
Издательство „Айастан"
Ереван, 1966

ДӦ ГЬЛИ

Сәһ'иде Ибо ль гӧнде Щьрар'ате нәһ'йа Эчмиазине (Р'СС Әрмәнистане) с. 1924 жь дйа хwә буйә.

Әw с. 1950 техникума дохтьрйе, ле с. 1957 института Ереванейә дохтьрйе бь qимәтед «зә'ф рьнд» хьласдькә.

Пәй хьласкьрьна институтер'а әw чawa дохтьре сәрә нәһ'йа Спитакеда (республика Әрмәнистане) дьхәбьтә, щеръбандьна хәбатейә пър дәст тинә. Чawa дохтьрәки хәмхӧр у баш зутьре дьбә кьзкьрйе гӧндийа у хәбатчийе нәкийе.

С. 1962 Сәкиде Ибо аспирантура Академийа ӧлмед Т'Р'СС дохтьрие хьласдькә у наве кандидате ӧлмед дохтьрйе дьстинә

Пеше хwәйи кимлира тәвайи Сәкиде Ибо хәбата литературиева жи мьжул дьбә, шьер, эпиграм, сәрhатийа дьньвисә у дь ве дәрәщеда гьhиштйә ачьхиед бәрбьчә'в.

Сәрhатийа әʼмре Сәкиде Ибойи литературие жь с. 1948 дәстпедьбә, wәхта әwи щара әʼwльн hьнә шьеред хwә кʼтебед кʼӧрдайә дәрсада («Wәтәне мьнра»), ковара «Советакан граканутйун у арвест»-еда («Кʼочәре дӧh») нәшьрдькә. Ду we йәкера шьер, сәрhати, поэм у баладе wи газетед «Рʼйа тәзә», «Гракан терт», бәрәвокед әʼфрандьнед ньвискʼаред кʼӧрдада нәшьрдьбьн, ӧса жи бь радиое тенә хwәндьне.

С. 1963 шьеред Сәкиде Ибо бь сәрньвиса «Qӧрна мьн» бь кʼьтебәкә башqәва рʼонаи дьвиньн. Шаир әʼфрандьнед хwәда дәрhәqа әʼмре кʼӧрдед советие, wәтәнкьзйа wан у дәстанинед щмаәʼта мәда дьньвисә.

Шьерара тәвайи Сәкиде Ибора ӧса жи ньвисара вәкьри рʼьнд льhәвте. Бәрәвока «Дӧрйан» гәнди избатйа ве йәке дьдә кʼьвше. Хӧдане сәрhатийа дьщәʼдинә бь щуре ньвисара бәдәwәтийе чәнд шькдә кʼьвше, чька чь щурʼәйи гоhастьн кʼәтнә нава әʼмре кʼӧрда, чька щьмаәʼта мә хwәйе бәхтәки чawa буйә у иро гьhиштийә чь рʼоже. Кʼочәк, шех у пʼире дӧh, әʼдәт у qәйдә-qанунед бәрейә зьрардар hеди-hеди мьна дьбьи у щьмаәʼта wәлате аза бь сайа сәйасәтийа ленинией мләтийе иро тәви мьләтед маинә бьра әʼмре хwәйи тәзә чедькә.

Э. У. БӘКʼОЕВА

К'АРА ДИЗКА ҚЕТЬХ

Панздәһ-бист сал жь we рожа нав у нишан дәрбаз бубун, wәхта Әрмәнистанеда қәйде советие һатьбунә тәстиқкьрьне. Гөнде мәда иди колхоз һатьбу сазкьрьне. К'очәра тәрка әмре хwәй пәришан дабун, к'әтбунә колхозе, әдьлибун, бемьнәт дьхәбьтин. Әwана рож бь рож, сал бь сал кале хwә хwәш дькьрн, дьбунә хwәймал, хwәйе рьcq, хwәйе к'әда кәлал. Ле гөндие мә һьнәка мина пешие хwәйә жь эла ортьла пешәке хwә бир нәдькьрьн. Әw пешә нә кем, нә зедә, қатьхфротан бу. Wәхта бһар дһат, ләйлане дьлист, ль дангә дьбу барина коза рәнгин, кәванйа бәроше хwә һьлдьдан, ньлк'өтк ль мйа дьхьстьн, шир дьдотьн, қатьх дьмәйандьн, мера жи рожтьра дьне әw қатьх дьбьрә шәһәр дьфьротьн, шунда вәдьгәрйанә малед хwә, wәки сьвәтьра дьне диса қатьх бьвнә шәһәр. Бьред мьнә мәзьн, Усьв, Әсәд у Әмо жи wи йалида жь щинара

пашда нәдьман. Wана жи қатъх дьбърьи дькърнә тәрә у данин дьданә дйа мьн.

Әз wан чаха иди эгещәйи мәзьи бум, дьчумә бәр бәрхе мә. Мьи зәф жь хwәндьне кьз дькър. Һәрож, wәхта рое нәдир дьда, мьи бәрх бәрдьдан, һәвана нане мьнда хенщи шәлбке қатъх, тораqа сирмикьри у чәнд нане селе, әсә къгебәк, газет, qәләм жи һәбун.

Әwe сале бһаре бәр авит, шьли жи бь готьна wә дьбари, кәйwане дошани тер дьхар, гьреш тъжи шир дькър, бәрбь мал дьләзанд, кө шир бьдә сәгәлед хwә. Дйа мьи жи мина кәване дьне бәрхара щир кәлал тарәвәдькър, әwe пәз сәрдош дькър, һьнәк шир жи бәрхара дьһьшт.

Рожәке, wәхта мьи бәрх бърбунә черә, дйа мьи у бьре мьнва шewра хwә кьрьбун, wәки мьи жи һини қатъхфьротане бькьи. Мьи эваре бәрх аниә дәна, иди һивйа кискьрьне нәсәкьним, чумә мал у мьи сәр шива хwә рагьрт. Тәрие иди әрд һьлдьчьни, көчкәки тәрьки ль бьи һешйа коне мәда дадан, кölав жь гоше стер анин данин, әм сәр руньштьи, диса хәбәрдана мә дәстпебу. Ле әwe эваре дйа мьи мина хwә һәрщар дәрһәqа сала рәве у щәрда гөр Кәсода гьли нәкър. Әw вәгәриа сәр мьи, хәбәрдана хwә бь әви тәһәри дәстпекър:

— Сьвьк, лао, сьве тө готи қатъхе мә бъви бьфроши.

— Қатъхе чь? Ле чьма лawькә чь гешәнә? —

мьн пьрскьр у наве бьред хwə йəко-йəко hьладн.

Лаwьк иди, шькьр, жь əрде кəта əзмин, hини қатъхфьротане бунə, пак йане хьраб həйwəлəh hинбунə. Əwан иди хwəра пешəк дəстанийə. Hha жи дор дора тəйə, лао, ахьр нə тö жи we зутьре бьви хwəймал, хwəйнал, ле к'е hасьлкьнга тə hьлдə—дайнə. Сьламəти ду тəра жи əзе Камо у Щəлал hинбькьм, гönəнə, бьра жь həвале хwə нəминьн.

Əз тьрсана бумə қöром, рьщьфим.

— Щаньм,—мьн гот,—ле к'е həрə бəр бəрха? Паше жи əз к'ö, қатъх к'ö?

— Тö сəва бəрха талаше мəк'шинə, шькьр лаwькə больн, қəт гöhe тö бəрхəке жи хун навə. Сьве тəнг у бəре хwə бьшьдинə, тə у қатъхва малəхwəш; қатъх бьфрошə, мəра hьнə сабун, спичкə бьстинə, пəре дьне жи текə бəрйа хwəйə бьни, бинə мал, əзе бавежмə бьне к'иске хwə, wəки сьламəти паизе wəра к'ьнща бьстиньм. Ле чawa, лао, həрə шəhəр, дьне бьвинə, хwəра hинбə, əван бəрха иди тö сəwc кьрийи, həрə бьра гöне тə стуйе мьнда нəминə. Мера же hатьн, лао, к'ар-қар?

Мəфəра мьн hатə бьрин. Мьн иди ньзанбу чь бькьра. Əз he öса дöшöрмиш дьбум, wəхта дйа мьн гази Мəщите көрапе мьн кьр у готеда:

— Мəщит, қöрбана тəмə, wəхта шəв радьви қатъх дьви, мə жи ньшйаркə, кəвə қатъхкьнге мə жи həйə, Сьвьке бинə бьфрошə.

— К'е бинə?

— Сьвьк.

— Щаньм, Сьвьк к'ӧ, qатъхфротан к'ӧ? Qәт аqьле мьн жь Wи набьр'ә, тӧ Wәрә тьштә жь Wи дәрнәк'әвә.

Ду ван гьлйар'а hьнәки qӧдум бәр чоке мьнда hат, мьн лавайи дйа хWә кьр, Wәки мьн нәшинә, ле ч'арә ль We нәбу.

Иди шәв зизбу, к'ӧч'ке мә hеди-hеди тәмьри, кәму тьшт сәqьр'и, әм р'абун к'әтнә нава щие хWә.

ӘWе шәве к'әрбана хәWа мьн нәhат, тә дьгот щие мьн hелина мур'мур'ка бу. Саwа qатъх дьл у кьнаве мьнда фәр'аш дабу. Бәхте мьнр'а бу ә'Wрави, баран бари. Qьрч'ә-qьрч'а баране бу ӧса hешие кон дьк'ӧтан, кӧ мәрьв кәWас-кьзмәк'ар бу ширьн-ширьн р'аза. ХәWа мьн нәдьhат, мьн щарана сәре хWә ль бьн лькефе дәрдьхьст дьнhер'и чька hәла сьвә р'он навә, ле хенщи тирәмә'ре зер'ин, кӧ жь hьнгавтьне пешда дьhатьн, тьштәки дьн т'ӧнәбу.

Әзи hе ӧса нава саWедабум, иди ньзаньм бь чь тәhәри hьнәки хьрмаш бубум, Wәхта ньшкева бу qир'ина лаWьке ова мәйә qатъхфьрош.

— Оро, мала Wә хьрав нәвә, р'о hатйә нивро әме hе р'азайинә.

— На, на лаWькно, мәтьр'сьн, hе зуйә, дике мала п'ир Дук'о hәма hежа бангда,—йәки дьне дьгот.

— Мала баис хьравбә, пар на перар сәкәта мьнә кӧр'әки шкенанд, нhа әме чьма дәстбьр'и бьбуна,— е сьсйа бь әви тәhәри шкйат дькьр.

Бу қалмәқалм, hewьрзәкә нәдитийә öса, кö к'әлб хwәйе хwә нас нәдькьр. Ле кьрин жь кевьр дьhат, дәнг жь мьн нәдьhат.

К'ötаси қатьхфьроша йа хwә кьрьнә йәк, wәки рабьн рек'әвьн. Шьли жи hәла хwә калара дьбари.

— Сьвьк!—дйа мьн ньшькева кьрә гази.

— Hа,—бу нә'лина мьн.

— Qörбана тәмә, рабә, тö жь hәвала майи, хирәта тә чawa тә'мил дькә?

К'и кö ә'мре хwәда hәр щарәке wәхте шьлйа бьн конда разавә, we пера-пера фә'м бькә чька әз к'әтьбумә чь кали. Мьн хwәзла хwә hәрдö бьред хwәйә бьчук дани, ед кö сәрфьнйаз к'әтьбунә хәwa hьнгоре, ширьн-ширьн фьшә-фьша wанбу.

— Сьвьк! Дә рабә лао!—дйа мьн диса гот.

— Мьн иди хwә зәвт нәкьр гьрйам, hесьр жь чә'ве мьн барин. Дйа мьн бәр мьн дьгәрйа, кö әз рабьм.

— Дае,—мьн гот,—ле қәт хwәде wә hәйә, ве шьли, шьлоп'е, ван ә'wьр, ә'змана hун мьн жь мал дәрдьхьн.

Бу тиқә-тиқа hәрсе бьре мьнә мәзьн, к'әнйан.

— Körö, hәвале тә we дьчьнә аш у арвана, шәве бәрәдәр дьминьн, к'ринфьротане дькьн, тә тьре ти чуки, чawанә?—бьре мьни мәзьн гот.

Иди чара мьн hатә бьрине. Әз рабум у лаwькара рек'әтьм. Дә хер хwәши сәр wәда бе, кәвьр, кöчьк

сәр мьнда, кәвьрәки qьр'е Дере нәма We шәве льнге мьн ленәк'әт.

Һе qәрәбәрбанг бу әм гһиштнә шәһәр. Шәһәрлу т'әмамә һе р'азаибун. Лаwькед мә ләзә-ләз дизед хWә һьлдан, чунә к'уча у мина дике бәрбанге дәнг ль һәвр'а бьрьн: «лав мазун! очхри мазун!». Мьн жи диза хWә һьлда һьнәки пешда чум, мьн жи дьхWәст мина лаWька бьгота «лав мазун», ле шәрмана дәнг жь мьн дәрнәдьк'әт, тә дьгот р'ьт'ьлә qöрqöшум змане мьнва гьредабун.

Мьн хwәхwә qәрф хwә дькьрьн, Wәки мина лаWька нькарьм бькмә гази. Мьн qрар дькьр бьqир'ьм, әз щида дьсәкьним, дор у бәре хWә днһер'и, ле диса шәрме змане мьн qәп'әщә дькьр. Мьн дьл дьда хwә: «щаньм, һе шәмс т'әзә нәдир дайә, әз чьма ләз дьк'әвьм, һәма готи бькмә qир'ин, чьма шәһәрлу диза дәсте мьнда набиньн. Qат'ьх к'е лазьмбә we бь хWә жь мьн бьпьр'сә, чька әз чь дьфрошьм».

Бәхте мьнр'а кәсәки жи жь мьн нәдьпьрси... Wә'дә жи дьбьһöри. Ч'ара мьн һатә бьр'ине, әз вәгәр'йамә щие эWра мә, лаwьк т'әмам бәрәв бубун, ав ль бьне диза wәрдабун, нан һуркьрьбунеда, дьданә бәр кәвч'йа.

— Кöр'о Сьвьк, тö чьма аWqаси дәрәнг һати, нә әмә һивиа тәнә?—Мәщите кöр'апе мьн пьрси.

— Чаwа бькьм, Мәщо, qат'ьх нае фротане.

— ЧаWа? Тә һе нәфьротийә?

— На.

Бу пӏирдә-пӏирда тәмама к'әнйан.

Иди дәрәнг бу. Мьн жи дагьх awдаси гәрандьбу, кӧ бубу дәw, иәдьhатә фротан жи. Лама жи лаwька драр кьр, дагьхе мьн тенә баре мәрк'әбе, кӧ әм пашда бьбьн. Wана өса жи кьр.

Р'о дәвдәви ава бу әм гhиштнә ове. Мьн дйа хwәра гьликьр, wәки кал у кәwале мьн у дагьх әвә. Әw бәре hьнәки hерс бу, паше бәр дьле мьнда hат:

— Тьштә накә лао, тӧ he пә'ри зари, hәвале тә he жь бәр тәндуре дур нак'әвьн, сьламәти тӧ кӧ мәзьн буйи, те хwәра hинби. Бәшәра мьн кәвәки хwәш бу.

Ньшкева хале мьн Сиабәнд hатә мала мә, әwи өса пьрч'уйе хwә кьрьбу мина рожәкә паизе.

— Сьвьк к'ане?—әwи пьрси,—ща мьнра биньи әз туйи руйакьм. Ле мьн... ле мьн...—әwи вьра черәкә дәләw да мьн у хәбәрдана хwә дьрежкьр.—Лао, ле ахьрйа тәе чаwабә? Тӧ нә дькари бәр дьрунга кавьра бьсәкьни, нә рӧкмали, нә дагьх дькари бьфроши, нә жи көләкәке дькари дазьнщ бьки, ле ахрйа тәе чаwавә?

— Нӧще,—әwи ньшкева дйа мьнра гот,—хенщи хwәндьне тьштәк ви нае, әви әсә бьшинә бьра hәрә хwәра hинбә, бьра заньбә дәw бьре местә, йане на әве бьрчйа бьмьрә, гӧне wие тек'әвә стуйе мә, хәлq жи we кәта-кәте туйи щьнйазе мә у кәвт баве мә бькә.

Дйа мьн лəзəке кəрбу паше гот:

— Бьрабə, Сиабəнд, пайиз хер, сьламəти сəр кəфте дӧ млəтида hат, сəр мəда жи тəвайи, əзе Сьвьк бьшинмə хwəндьне.

* * *

Гəлə wəдə жь we роже дəрбаз буйə. Хале мьн Сиабəнд дha рьнд занə, wəки хwəндьн щурəки щəзае нинə.

Hha щарана бəшəрəк сəр деме мьн те хане, əw рожа бьhӧри те бира мьн, əз кəзар щари хwəзла хwə тиньм, wəки qатьх нəhатə фротане...

1960

БЬЛУРВАН

— Бәжна Шәкьре кӧрe мьни мьразрәш тӧщар бира мьн начә,—пирка Хане, кӧ әз меване we бум, хәбәрдана xWә wa дәстпекьр у кәзьнгәкә к'ур раһьшт.

— Чь Шәкьр, пирке?

— Шәкьре кӧрe мьн, лао.

— Паше?

— Щаһьлтийа xWәда һатә кӧштьне.

— Чьма?

Пирка Хане we дәме диса кәзьнгәкә к'ур раһьшт, бьрнотийа xwә к'ьшанд, жь щи рабу, бәрбь стер чу, бәр сәр авит, чу һӧндӧрe кӧлине, ә'йаре руи у тораqe ньхамтьн, диса вәгәрийа һат к'еләка мьн, бәр к'ӧчке гӧр руньшт у хәбәрдана xWә дәстпекьр.

— Әм гӧнде Qәрәqойинеда дьман, әзә һe qиз бум, бумә бәрделийа бьре xwә, мина иро те бира мьн рожа дә'Wәта мьн, зозана Синәкейә кәзи, ав у чәме weйә зәлал. Жь дә'Wәта мә дӧ сал дәрбаз

бун, бь әмьре хWәде мәра көрәк бу. Нә кем, нә зедә әW сал бу, Wәхта щәрде щара әWльн пәзе мала баве мьн тәмам бьр. Дә тө зани, лао, бона де у баве зара нөгөри, зара әWльн чьqас ширьнә, һәма бона We йәке жи мә наве көрьк дани Шәкьр. Wәхта көрьк щоланеда дьгьрийа шабуна льнгед мьн у мере мьни рәкмәти әрд нәдьгьртьн.

Ду буйна Шәкьре мьнра чәнд заре дьне жи мәра бун, ле тә дьгот Wана кәWшәне хWәде тәнг дькьрьн, чаWа дьбун, дһатнә дьнйа роньк, qөрбана тә дьбун, дьмьрьн. Ле Шәкьре мә мәра пәр у баск бу. әW мәзьн дьбу, өсайи бәдәW бу, мәрьва нькарьбу бь һәрдө чәва ле бьнһерийа.

Лао, щмаәт раст дьбежә, Wәки «зипьк щие котайи дьхә», йане жи «гөр һатә дйара, qьжьк кале Wәйжара, We ььбә We пәзе, йа кө йа хWәйе хWәйә тәнейә». Бәле, һәма өса жи бу. Шәкьре мьн чәвәше кәт, хөлә-хөла һесьра бу жь чәве Wийә рәш дьбарин, тә дьгот әрд у әзман сәр мьн у мере мьни рәкмәти—К'әләшда, Wәлгәрийан. Мә чь дькарьбу бькьра? Чь хWәли сәре хWәкьра?—ведәре Хане кәзәнгәкә к'ур раһьшт у гот'—зәмане бәре, чуйна тә һәвә, һатьна тә төнәвә, Wәхта әз ван гьлийа дькьм, тәвзәк щане мьнда дьчьн, Wәйнахе мьн дьләрьзьн.

Әре, әм һев у тева сәре хWә чунә щәм гәләка, мә к'агәз кьрьн, qөрбан дан, дәрмане һәWe дани сәр чәве нәхWәш, ле Шәкьр пак нәбу, әW һәрдө чәва мәрум бу. Дә, Хане бәләнгазе, кәвьр, көчьк

сәр тәда бьбарьи, хер хWәши сәр хәлqеда, бу къзина дьле мьи, дьбу кере хуне бәржер дһатә харе, ле мьи чь кьр, чь нәкьр бәрга тьштәки нәгьрт. Шәкьре мьи өса жи ньсрәте дьнийа роньк ма.

Шәкьре рәкмәти мәзьи бу. ӘWи гәләки сазбәндие ньз дькьр, бь готьна тә жи кълам дьготьи. Не кәйшт салийа хWәда готә баве хWә, Wәки әW жера бьлурәке бинә. Нае бира мьи, мә чәнд hoqә пәнер леш бьлурева дан.

Wәхта Кәләше мере мьи бьлур ани, Шәкьр өса ша дьбу, тә дьгот мале дьне тәмам дабунә Wи. Бәшәра Wи хWәш бу, бьлур дәсте хWәда бьр у ани, рабу бь тәһәрәки сурәте баве хWә дит, рамуса, рамуса у рамуса. Мьи иди хWә зәвт нәкьр, hесьр жь чәве мьи барин. Шәкьре мьи өса ша дьбу, тә дьгот ронайа чәве Wи вәгәрандьбун.

Кöри гәләки мьскид бу, нава Wәдәки кьида әW hини лехьстьна бьлуре бу. Иди әW бу, сьве кәта эваре бьлур жь дәсте хWә данәдани, дьньват у щарщарна жи пера дьстьра:

Бьлурвано, бьлурвано,
Бьлурвано, тә бьлур даре чаме,
Дә тö лехә, бьлилинә,
Qәйдәки Маме Озманра
Бинә сәр мьqаме...

Мәрьв hәвва нәдьма, дәст жь hәв бәрдьда.

Ода Әмәре риспие гönде мәда гönди тәмам эварэвар бәрәв дьбун, Шәкьр тәглиф дькьрьи дьбьрнә Wьр,

Wəки Wанра бьлурехə. Гӧнди тəмам бь мəрифəта Шəкьр əщевмайи бун, əWи ӧса дьиьват тə дьгот бьлуре дəсте Wида хəбəр дьда.

Əмə бəхтəWар бун. Растə Шəкьри жь чəва мəрум бу, ле əW гӧла бəр бина мəбу, гӧман у қӧдуме мə. Тəлəбəхте мəра Wəхта Шəкьри ниждəh сали бу, диса мина həрщар чəта əщəм hатə сəр гӧнде мə.

Сьвə бу. Рое тəзə нəдир дабу, пəз-дəWape гӧндийа тəзə жь нав мала дəркətьбу, Wəхта ньшкева бу тəqə-тəqa гӧлла, шьнгə-шьнга сьме həспа. Шəрдбашийа дакӧта нава гӧнд. Шəкьр Wан чаха бəр шемике руньштьбу қəйдəки зəлул ледьхьст, дьл дькəWьгьрандьн. We роже гəлə мəрьв hатнə кӧштьне, талан чу, ле қӧрбана тəмə, мьн həW ньhери сйарəки дакӧта сəр мала мə. Wəхта Шəкьр хWəст равə, дəсте хWə диWер бьгəринə, həрə мал, əWи сйари шуре хWə нава həWеда дəWшəнд, бу қирина мьн, мьн хWə авитə песира Wи, ле иди дəрəнг бу, бьлур жь дəсте Шəкьр шьмьти әрде, бу нəлина Wи, Wəлгəрйа у хуна Wийə гəвəз әрде бу гол.

Ведəре пирьк кур-кур гьрйа, бу искə-искə We, hесре хWə тəмьз кьрьн, диса хəбəрдана хWə пешда бьр.

Дə лао, дьле дейə, мьн сьнгəк ньлда да песира сйар у həспе, ле иди ньзаньм əз чаWa кətьбум. Мьн həW чəве хWə вəкьр гӧнди бəрəви дəре мала мə бубун, сəр щьнйазе Шəкьр дьгьрйан.

Мере мьн жи шьван бу. We роже щәрдбашиа әW жи көшт. Дә Хане, бәләнгазе, бу туфә-туфа мьн, ле тьшт бәр мьн нәчу, мьн көр у бав һәма бь шоке вәрекьрьн.

— Бьлура Шәкьре мьн кәта рожа ироин хөрща мьндәнә,—сәр ван гьлийа әW жь щи рабу, хөрщ жь гоше стер һьлда ани, бьлур дәрхьст нишани мьн кьр, сәре хWә бьр-ани, кьрә иьчә-иьч.

— Awa, лао,— әWe хәбәрдана хWә к'өта кьр,— тощар бира мьн начә Шәкьре мьни мьразрәши, мьраз'чә'вада майи...

Wәхта пирьке qьса хWә к'өта кьр, нәму тьшт кәрбу, тәне чәме к'еләка мә гьмә-гьма Wи бу сәqьрандьна шәва тә'ри дьтәръбанд.

Әләгәз ль бьн апънщие рәшда дьһеньжи.

Әмә һьла руньштьбун бәр к'өчке дһа тәмьрй, ле жере, дәшта Араратеда, ләмпе электрикиейә щертәмьрщан дьчърусин.

1955

QÖРБАНА ТЕЩО

Тещое шьван к'е нас нәдькьр? Әwи тәмамйа әмре хwә бьн көлава шьваниеда ль ахьл йане гөherда бьн бәрфе, баране, бе у багәреда дәрбаз кьрьбу. We сале раст пенщи салйа wи тәмам бубу. Пенщи bharед рәнгин рәwша хwә дабунә шьвин, ләма жи әwи awqаси сагләм бу, сәрхwә. Щинара шаши нәдькьр, wәхта дьготьн: «Тещо кәвьра дьherә, жь кәвьра жи qәwинтьрә».

Бәле, Тещойи öса бу. Ле тәләбәхтра чәвәше мина qьжькәкә рәш ль бәр дәре мала wи дани. Жәна чәвәше авитә щәгәра wи, бу нәлә-нәла wи, бь wәйнәчар сәбьркьр у he рож бәжнәке дури роавае бу, кәрие пез ани, ль нава гөнд qәльбанд. Гөнди тәмам әщевмайи ман, чьмкö нава awqac салада Тещо төщар пәз бекәйам нәдани. Нәхwәш бь тәhәрәки хwә ль малера гиhанд, даре дәсте хwә кәwәки авитә гошәки мале, бь hәрдö дәста чәве хwә гьртьн у мина рәшәки шәве пәли әрдебу, палда. Жьна wийә навсәр, кö әв әщева qәwи дит, ләзандә бал мере хwә, бь дьләки шәwат пьрси:

— Чь бу, лоло, чь ль тә qәwьми? Тӧ весве жь мал саг у сьламәт чуйи, чә'ве к'ижан нәшуштийи тә к'әтьн, к'е жәндә тә, айе зар'ед тәйә hур wанр'а нәминә!

Һәма ду ве хәбәрданер'а hәр шәш зар'ед Тещойә qизин дора баве хwә чит гьртьн, мәлул-мәлул ль wи ньher'ин.

— Qизе, әз бәхте бьре тәдамә, чарәке бькә, чә'ве мьн дешьн,—Тещо анщах гот у диса кьрә лувә-лув.

— Мала тә хьрав бә, wәкӣ хьрав бу чу у qәт бина к'ьзур жи же нае, хwә гӧллә тә нәк'әтйә, чә'ве к'е наэшьн,—жьна wи гот, бу шьнгина we, бәрбь дери ләзанд.

Чәнд дәqа шунда мәрьве гӧндә шә'рәза тәмам мала Тещода бәрәв бун, зор дьданә зьмин.

Бәри гьшка Ә'мәре щәбарчи к'ельми:

— Мала wә авабә, wә дьне нәдитйә, чь тьштәки мәзьн буйә, чә'вәшә иди, чә'ве мерьк hәнә готи бешьн, дури wивә, wәки жь чә'ва мә'рум буйа хwә чә'вәше нәдьк'әт?

Һьнәка бәгәмйа хwә данә Ә'мәр, hьнәка жи кьрә ньчә-ньч, ле нә'лә-нә'ла Тещо бу.

— Дәрмане hәwe лазьмә, бей дәрмане hәwe тьшт же дәрнак'әвә,—Зозана щинара wанә пирьк дьгот, пер'а жи ширьн-ширьн бр'нот'йа хwә дьк'ьшанд.

— Дәрмане hәweйи чь? Зозан, хwә тӧ нә за-

рӏи, нә тә дьне дитийә, кәвә тоза шекьр бавежнә чә'ва, к'өтабу чу,—йәки дьне дьгот.

Wана һәр кәси хWәра зор дьданә змане сори беһәсту, ле нәхWәш к'еләк-к'еләк Wәлдьгәрйа, дьнә'лйа у тәWәqә дькьр, бәлки чарәке бькьн.

— Пьзмам,—щәбарчи дьгот,—Wәки льнге тә бьшкәстә, әW сәр чә'ве мьн, сәр сәре кәфт баве мьн, мьне текьра һәвдө к'өтабу чу, ле Wәки чә'вьн... Дә, чә'вара жи хWәде рәкмә, әм хWә жь бәр рәкма хWәде нарәвьн?

Мала Тещода aWqac щьгарә к'ьшандьбун, кө бьбу хөмам, ду мәрьв дәхәньqандьн. Һәма Wан чаха бу рәqина дери, мерәки qьмәри, навмьлфрәйи сьмелрәш һатә һөндөр. ӘW Шамьле шех бу. ӘWи мәрьв тәмам сәр Тещо данә алики, незики Wи бу, дина хWә да нәхWәш, ә'нйа Wи мьзда, биләка Wи гьрт, вәгәрйа сәр щмаә'те у гот:

— Зу бькьн, qөрбанәке шәржекьн, бей qөрбан мерьке жь дәст хWә һәрә, We кьсрәте дьнйа роньк бьминә. Wан чаха хәлqе чь мәра бежә, We туйи щьнйазе мәкьн.

Чәнд к'өлфәта ньчандьнә һәв у һатьнә сәр We фькре, Wәки qөрбане нәдьн, чьмкө, бь тәгмина Wан, Тещойи дәсттәнгә у хWәде дькарә Wи бе qөрбан жи йолә бьвә.

Шәкьр һур кьрьн авитнә чә'ве нәхWәш, дәрмане һәWe, бәлгкәWec, данинә сәр чә'ве Wи, ле һесьра хөлә-хөл бу ль сәр кьнаре сурте Тещора дьба-

риана жере. К'апе шех Шамьле чьвт сәкьнибу, әWи дьгот у дьбьланд, Wәки гӧра Wи накьн, Wәки әWи әмре хWәда бь қӧрбана кәзара мәрьв хьлазкьрьнә, wәки бона ви щамери жи диса қӧрбан лазьмә. Кәму щара жи әWи хәбәрдана хWә wa к'ӧта дькьр:

— Оро, гәдә-гуде дӧh на пер дьхWазьн Шамьлра тек'әвнә кӧщәте. Чь тоза шекьр, чь дәрмане hәWe? Wәки кәзар чә'ве Тещо жи hәвьн бь wан дудәрмана қәт йәк жи т'ак навә. Чьма хWә әмә нә бәр бәре р'әшьн, кал у баве мә қӧрбан данә, биньн әм жи қӧрбане шәржекьн:

Вьра қалмә-қалм пешда hат, дьготьн тӧ Wәрә қӧрбан жи к'омәке нәдә. Ләма жи қраркьрьн сьвәтьре к'ӧлфәта Тещо шанднә гӧнде щинар, wәки сәр к'очәк бьнhерә чька дәрмане нәхWәш чьйә.

Паиза дәрәнги бу, hәWa ӧса зьвьр бу, кӧ мәрьв нава чәнд дәқада жь сәрме дьтәвьзи. Кәта жьна Тещо чу у hат р'ева щәмьди, әW жи к'әтә ньвине.

Бьзьнәк анин қӧрбан шәрже кьрьн, т'осте We авитнә бәдәна нәхWәш, гошт жи к'әландьн у мәсраф данин. Гоште бьзьне т'ак нәк'әлйабу, ләма жи т'ьранйа мәрьва, кӧ әW гошт харьбун, навәше к'әтьн.

Шамьле шех жи навәше к'әтьбу. Бь тәг'мина wи қӧрбан дәрәнги хьстьбун, ләма щмаә't тәмам нәхWәш к'әтьбу.

Wәрьн бьнhерьн әщева қәwи, Тещое мә'рум hьм навәше к'әт, hьм жи Wәхте т'осте бьзьне авит-

бунә бәдәна Wи, әWи сәрмакьрьбу у пъшке Wи жи сәрбара сәр hәWa hьлдан.

Кале Тещо рож бь рож хьрав дьбу. Жьн у заре wи гәлә дöә кьрьн, ле тьштәк бәр Wан нәчу.

Р'ожәке жи дәнг ль нава гöнд бәла бу, Wәки дури ван щйавә, Тещо мьрйә.

Шех Шамьле сьмеле хWә бадьдан у дьгот:

— Мала Wә авабә, qöрбан дәрәнг шәрже кьрьн, лама жи әW мерке мина тәлашәки qöрбана Wә бу, щанйа Wи бу хöре әрде сар.

Жьн у заред Тещо ньфьри ль хWәде дькьрьн, wәки әwи Wанра бебәхти кьр у рöке Тещо стәнд.

Ле малино, готи Wана ньфьри ль к'е бькьрана?

1956

ХWƏЗГИНИ

(Кәрик жь романа «Дәрбьһар»)

Зәйтуне хенщи К'әрәм тӧ хӧрт нәдькәбандьн, шәв у рожк әW дәрһәqa Wида дӧшӧрмиш дьбу, qизьке кәзьнге к'урә, дьлованә, дьлшәWat радьһьштьн. Һата сьве хәW жь чә'ве We к'уви дьбу, к'еләк-к'елак Wәлдьгәрйа. Р'астә әW нава щи у ньвине хасда радьза, ле тә дьгот сәр кәләма п'алдайә, бә'лгие We жи кәвьрә.

Бәле, Зәйтуне бона К'әрәм гәлә шәв бехәw дадьбьрандьн. Qәт фькра wера дәрбаз нәдьбу Wәки дә'wәта we у К'әрәмва дькарә нәе сери. Әwe баш заньбу, wәки he нәqәwьмийә, кӧ хӧлам qиза аг'е хWә бьстинә, ле кӧба хорт дьле weда ӧса фәраш дабу, кӧ кәму чәтьнайи алт' дькьрьн.

Һәр щарана Зина qиза п'ир Мирзо дьһатә бал, We гьли бәрра давитьн, бәлки К'әрәм бәр чә'ве We бьдә рәшкьрьне, ле тьштәк бәр we нәдьчу. Зине соз дабу Бәлгизар ханьме ә'сәйи пькйнәке бәхт у мьразе К'әрәм у Зәйтунехә, мьразе wана чә'вада бьһелә. Wәхта Зине һәрщар жь щәм Зәйтуне п'ор у

п'ошман, бь дьләки кован дәрдьк'әт дьчу, к'әла we р'адьбу, әwe к'әрбана хwә дьхwар.

Иди бефәйдә бу. Р'ож дьбöhöрин, Зине жи he тьштә нәкьрбу. Дәрhәqа ве йәкеда әw чәнд щарәка чу щәм баве хwә шеwьр кьр. П'ир Мирзо т'әми дьданә we, чаwа бькә бәлки әwи шöхöли бинә сери.

Wәхте чә'ве Бәлгизар ханьме ль Зине дьк'әтьн әw дьбу п'әп'укәке, хwә дьqьнщьландә сәр hәв, бәр дьле ханьмеда дьhат, wәки we п'ехәме ль мьразе Зәйт'унехә.

Р'ожәкә hавинейә гәрм, wәхта пәз у дәwаре ове т'әзә дьчу ч'ерә, Зине р'абу мина хwә hәрщар п'опәр'ич'ке хwә да алики, пьзйа hәвалкьрасе хwә hьлк'ьшанд, бәре хwә да мала Hәмид бәге, wәки hәр'ә чәнд ширәта бьдә Зәйт'уне.

П'ир Мирзо дәрhәqа Сәрдаре кöр'е К'әләше р'испи wер'а готьбу у әwe ньзанбу шабуна чь бькьра. Әwe да ч'ьр'тька, хwә мала бәгр'а гиhанд.

Бәлгизар ханьм мина хwә щара бәрбьр'и we чу, дәсте wейә qьр'ещ гьртьн у р'амуса, ль ч'ә'ве we ньhер'и у бь бәшәрәкә хwәш гот:

— Зине, к'аре тә сәр ч'ә'ва, сәр сәра, к'әрәмкә әм hәр'нә мал лә'зәке хәбәрдьн, чька qәт чь hәйә, чь т'öнә.

Зине ч'ә'ве хwә бь дәк'бази ханьмер'а qöнщьр'андьн, стуна конә пешмалейә орт'е гьрт у сәкьни. Ханьме әw щарәкә дьне жи т'әглифкьр, кö р'уне. Ле

әwe зор да зьмане сор, бь заре хwәш мәр жь qӧла дәрдьхьстьн. Әwe гайе хwә дьдан, пера жи ha щарана дьwәкьланд: «ханьм, әз тәреqа тәмә, wәки әз дәст бавежмә чӥа, чӥа жи we wәлгәрьн». Бәлгизаре нета ван хәбәра фәм дькьр йане Зине дьхwазә бежә, wәки әwe бәхт у мьразе К'әрәм у Зәйтунева гозмишкә, ләма жи бәшәра we хwәш дьбу, сәр у чәве Зинейә qьрещ гимар дькьрьн, гайе we дьда у дьгот:

— Hьлбәт, әз хӧлам, hьлбәт, хwәдева әйанә, тӧ хатунәкә шушти муштийә мина бәрфа йәкшәвийи. Дьле Зине фьрә дьбу. Ле wәхта сәр хwәда дьнhери, льнге хwәйә qьрещә тәрьки дьдитьн, бәшәр ль сәр деме we дьтәмьри, әшqа дьле wеда бәтрәнг дьбу, дьбу шькәке у әwe дьле хwәда жь хwә дьпьрси гәло әw әwqаси башә, йане ханьм гӧндора дьдә бьн мьле we, гьшке we ба дьдәфинә. Дӥа Бәлгизар ханьме нәмрә, әwe hәр тьшт фәмдькьр, лаqьрдик дькьр, бәлки бәнгзе Зине hьнәки хwәшбә.

Зине әwe роже чу hӧндӧре гоза Зәйтуне, hәма дәстхwәда жи дәстпекьр.

— Qизе, Зәйтун,—әwe гот,—дьнйа чу мер, тӧ майи, бәсә, хәлqе нәвежә qиза бәгә нә кьлә, нә жи корә, гәло чьма кәта hha начә мер. Шькьр тӧ qиза бавәки ӧсани wәки дьне бь тьлйа нишани hәв дьда.—Зәйтуне мәде хwә кьр. Бәре хwә жь Зине гӧбери, мьле хwә hьлкьшандьн, бь we йәке тә дьгот дьбежә «чь заньм, чьма начмә мер?» Зине авруқә

тә'л да Зәйтуне, дәсте хWәйи qьрещ да чәна Wе сәре Wе hьлбьри у гот:

— Ща hьла мьн бьнhерә, qизе тӧ чь мәрьвәка qӧрәйә qӧтами, чьма пьшта хWә дьди мьн, нә хWәденәгьрави әз тәреqа тәмә?

— ЧаWа бькьм,—Зәйтуне бь сәре бевьле гот.

— ЧаWа?—Бәлгизар ханьм qижйа,—хWә qӧрбана Зинекә, hәрә дәст у руйа, хWә текә хWәлйа бьне пе We, лао, бьра дӧә'ке бәхт у мьразе тә бькә.

Зәйтунә щида сәqьри бу. К'әла дйа We dha рабу, әWe дәсте хWәйи расте да бьска хWә, әW qәвшкьр у бь hерс гот:

— Зәйтун, әзе әве бьске кӧрк'ьм hәрке тӧ бенамусие нәйни сәр пеша мә. ХWәде тӧ херки, ә'щева Wа жи әм тәзә дьбиньн. Qиз гӧра дйа хWә нәкә?

Әван хәбәрана hьнәки кӧкӧми сәр Зәйтуне кьрьи, әW бәр дьле дйа хWәда hат.

— Дә, әз чаWа бькьм, ьне? Әз хӧлама Зинемә, мьн чь готйә? Бәшәре Зине у Бәлгизаре hәвра хWәшбун, Wана ль чә'ве hәвдӧ ньhери. Зине диса чә'ве хWә ханьмера qӧнщьранд у гот:

— Зәйтун, мьн йәки ӧса тәра дитйә, мәрьв нә бьхWә, нә бьдә, ль Wи бәжн—бале, навк'елка зьрав, ру у сьмела бьнhерә, хорте ӧса qәт нава әла кәсьнйада тӧнәнә.

Зәйтуне дәйн нәкьр. Әве йәке dha qнйат да Зине у әWe dha зор да зьмане сори бекәсту. ӘWe гот, кӧ хӧрте дьбежә Сәрдарә у йази, мьqәдәрәкә

осанә, кӧ хәлқ тәмаме кәвсудйа хwә ль wан бинә.

Зәйтун жь щи вәщьньқи, әwе тьре тирәк ль навмьла wерa кьрьн, әwе бәре ль Зине ньhер'и, паше вәгәрйа сәр дйа хwә, wәки нета wе дәрhәqа wе йәкеда заньбә. Әw дhа әщевмайи ма wәхта дит, кӧ дйа wе шадьбә у сәре хwә hеди-hеди дькәжинә. Чахе Бәлгизаре ньhер'и wәки Зәйтун дәнге хwә накә әwе гот:

— Әре, лао, хорте мина Сәрдар тӧнәнә. Ед мина К'әрәме этимок qәт лайиқ ниньн wәки аве жи дәсте wи кьн. Дәwләти кӧре дәwләтйа. Ә'сле wи жи тӧ хwә зани, иди чь бежьм?

Кьрин шь кевьр hат, жь Зәйтуне нәhат. Кәзьнгәк hатә we. Дәмәке сәqьрu. Hесьр тьжи чә'ве we бун у мина мьрщане сьпи ль сәр кьнаре сурәте wеда hатнә харе. Бу к'ьзина дьле we мина к'ьвавәкә сәр села сор.

Зәйтуне у Зинева ль чә'ве hәв ньhер'ин. Зәйтуне идә хwә зәвт нәкьр, әwе ә'дәте кәвн гепәскьр у хәбәрда:

— Зине, тӧ у Мирзое баве хwәва чь жь рӧне жьн дьхазьн, hун чь бунә дьрйа орта Мәме у Зине?

— А дә дае,—Зине вәгәрйа сәр Бәлгизаре у гот,—ләма дьвежьн qәнщйа бькә, мала хwәда нәмьрә. Дә hәрә Зәйтун, hәрә әwи этимоки бьстинә, бәр Шәришана бьрчи бьмәльсә.

Зәйтун диса гьрйа.

— Зәйтун, бәлки тӧ сәре хwә бьхwи, тӧ чьма

дьгрийи, бәлки тӧ qӧрбана Мирзо у Зинеби, әW хWә тьлйе хWә чәве тәра накьн?

Зәйтуне дит, кӧ хәбәрдан бәрга тьштәки нагрә, hешйа кон hьлбьри, дәркәтә дәрва у тәзә зор да гьри.

Бәлгизәре у Зине hәвра сәре хWә бьрьн, анин, кьрьнә ньчә-ньч.

— Щаньм,—Зине гот,—әв жь кe Wә чуйә? Кәвьри бьqӧльвә, әве йане сәре hьнәка бьхWә, йане жи ләкәкә ӧса бинә сәр наве Кәмид бәге, Wәки хәлq нәта кӧре кӧра бежә. Ләма дьбежьн: «кӧрме дарейи нә жь даребә, wәлгәрандьна We тӧнә». Дә гӧне We стуйе wебә, нахазә бьра hәрә Кәрәм бьстинә.

— Тәреq, тӧ чь дьбежи, әзе Зәйтуне чити-чити бькьм, текмә тәштйа гӧрәки сәре чйа, тәк нahельм әW бенамуси бе сәре мьн у мале, әм бьвнә бәниште дәве хәлqе.

Зине бәгәмйа хWә да хәбәре Бәлгизар ханьме у чәнд гьли зедәкьрьн:

— Әрewәләw ӧсанә, дә, hун заньн. Дьбежьн сәре навчитйа тьме дьшке.

Ду ван хәбәрара әWe топәричке хWә жь сәр чәве хWә да йалики, дәст авитә пьзйа хWә hьлкьшанд, хатре хWә хWәст, бь дьләки кӧл бәрбь ове мәшйа.

Зәйтун ль hешйа кон сәкьнибу. Не искә-иска We бу. Дьле We мина чәмәки дәрбьhаре рабубу.

Зине хәбәрдана хWә у Зәйтунейә We роже гиһандә пир Мирзо. Бу нәлә-нәла Wи, чу бал Кәмид бәге. ДәWса гьлики Зәйтуне дәһ гьли готьн.

Р'ожтьра дьне бәг қамчи һьлда у расәри Зәйтуне һат, әwqаси лехьст, кӧ әW бенъш к'әт.

Ду We йәкера Зине чәнд щаре дьне жи чу бал Зәйтуне, тәми данә We. Qизьке тьрса баве хWә кәр дькьр, тьштәк нәдьгот.

Кәсән бәг фькьри: «Wәки қизьк қаил нәвә We чь бькә, к'е жь We бьпьрсә?» у щаб шанд: «бьра Кәләш бе хWәзгини.»

Чәнд рожа шунда Кәләше риспи пир Мирзо шандә мала Кәмид бәге, рожтьра дьне гьрә-гьре эла ортьла һатнә хWәзгини.

Ль бьн коне рәши әрәбида какә-кака дәнгбежа бу дьньватьн. Дәре мале рьнгина дәфе бу, говәнд тьран бубу. Ле чйае Синәке у Зәйтун We роже мәдәкьрибун.

ЗЬРАРА Ә'ДӘТ

1

Wәхте Алмаста Кәсән кәрдӧ кӧр'е хWәва льнг данинә сәр хWәлйа Әрмәнистане Wьра иди qәйде т'әзә hатьбунә т'әстиqкьрьне. Бона We у зар'а дәрғед ә'мре бәхтәWар вәбун, Wан мал, кәбун дәстани, hәми кӧкӧмәте жи hәqйат Wанар'а к'ьвшкьр.

Сал дьбhӧрин. Hәрдӧ бьра мәзьн дьбун. Зутьрәке әW чунә мәк'т'әбе. Wәхте Акмәд мәк'т'әба гӧнд к'ӧтакьр, чаWа дьбежьн дәсте wи иди дар дьгьртьн. ӘWи дьhа фә'мдькьр, Wәки дйа Wан р'ькина Wанда гәләки чӧр'әмиш буйә, лазьмә к'омәке бьднә We. ӘWи хатре хWә жь мәк'т'әбе хWәст у т'әви хәбата колхозе бу. Акмәд бәре бу бәрхван, ле паше, Wәхта нава чәнд салада щер'бандьн дәст ани, бу шьване колхоза гӧнде хWә.

ӘW р'ож т'ӧщар бира Акмәд начә. Hавин бу. Тиренщед р'ое бәлап'ежгари ч'йае Әләгәзе бубун. Кәре пәзе Акмәд ч'әнгвәдабу, кьто-кьто бу дьч'ерйа. Ль Wи бәри нәWале, ль сәр hешнайе, коне ова колхозе мина р'әфәкә думәqәска данибун. Акмәд hьл-

к'ъшйабу сәр зьнарәки мәзьн, бьлуре дьхьст. Әw рож бона wи жь нәму роже дьне щӧда дьбу, әшқәкә нәдити ль к'урайа дьле wида сеwьри бу. Пәз гӧһдаре бьлуре, гӧһдаре wан қәйде дьлован бу, жь шьвен дур нәдьк'әт, сәр һәвда вәдьгәрйа у дьчерйа.

Һәма wан чаха Сәйрана қиза Әгит мина карәкә хәзала ньшкева жь нәwале дәрк'әт. Әw дьчу канйа шьрьк, wәки аве бинә. Кәwаск'ара Акмәд у бьлуре, әwе мәша хwә нәрмкьр, дәстпекьр кӧлилк баqкьрьн.

Щара әwльн нинбу, wәки Акмәд Сәйран дьдит, ле ве щаре, әwи хwә жи ньзанбу чьма, қизьк әwқаси ль wи хwәш һат, әwqаси бәдәw һатә ханекьрьне. Дьле wи зу-зу к'ӧта, бәшәра wи хwәш бу, әшqа дьле wи дьһа фәрашда, әwи дьһа зор да бьлуре.

Сәйран иди гьһиштьбу канйе. Акмәд бь фәсал жь сәр зьнер пәйа бу, бьлура хwә бәр қайиша хwәра кьр, сьмеле хwәйә тәзәһатийә чурә мина дӧ сьмле геньм бадан, бәрбь каниe львйа. Әwи дьле хwәда хәбәр дьжбартьн. Гәло чь щурәйи, чаwа незики Сәйранебә? Чь бежеда? Әwи нава мьталада бу, wәхта һәw ньһери иди незики каниe буйә. Зьмане wи гьран бу, шьвдара дест һеди шьмьти әрде. Сәйране wәхта әв йәк дит шашо-ташо бу, хwә ӧндакьр, ле хwә да һәв, щере хwә дагьрт. Әwе сәре хwә бәрнекьр. Ньшкева Акмәд кьрә кьмә-кьм:

— Сәйран... Авәке.

Акмәде мотаще Сәйране чәнд шәлбьк ав сәр

ĥəв вəхарьн; əw лəзəке кəрбу, ль дора хWə ньĥерй у дйса дəстпекьр.

— Сəйран, бь чь qəйдайи тəра бьлурехьм, тö к'йжан мьqами кьз дьки?

Сəйран ĥьнəки бəшьрй, соро-моро бу, сəре хWə кьрə бəр хWə. Акмəд бь чəвнə тьма ль qизьке дьнĥерй, ле wəхта дйт əw дəнге хWə накə, к'öхйа, диса дора хwə ньĥерй, гот:

— Сəйран, дə бежə!

— Чь бежьм?—Сəйране бəрхWəда пьрси.

— Чь qəйдайи лехьм?

— Нə лазьмə!

— Чьма?

— Öса.

Ĥəрдö дйса лəзəке кəрə-кəр сəкьнин, щие хWəда qöрəмиш бун. Ве щаре Акмəд рьк'ефи сəр qизьке кьр, дəстмала We жь бəрпьште дəрхьст. Сəйране бəре кьр дəстмале же бьстинə, ле паше щере хWəйи ниви ĥьлда:

— Wəй ла горе хWə кöркьре, Сəйране, ньĥа дйа тəе чь бежə?—гот у дурк'ат.

Акмəд щида бубу рьсас. ƏWи ньзанбу чь бькьра. Гəло расткьр йане на? Гəло лайиqə, Wəки хорт дак'öтə сəр qизе, гəло Сəйран нав оведа нəвежə у Wи рəзил нəкə? Ĥəр əWи тьштəк рьнд заньбу, Wəкй дəтмала Сəйране бал wийə. Əв фькра ĥана qəwат да Wи, əWи дəстмал qəWин гöвашт,

дачъвйа шьвдара хWə һьлда у шунда бəрбь пəзе хWə вəгəрйа.

Дьле Акмəд шадьбу. Əwи һе qəWин, һе дьлован бьлуре дьхьст.

Акмəд у Сəйран чəнд щаре дьне жи расти һəв һатьн. Щарəке жи Wана гöстил пəвгöһастьн, рамусане ширьн данə һəв, тəфəкур у машоqе һəвдö жь һəв дурк'этьн. Дəрһəqа кöба Wанда Алмасте жи бьһист.

2

Ле бьре Акмəди чук—К'əрəм, һе дьчу мəк'тəбе. Əwи сəр хWə бу, qочах. Дьле Алмасте фьрə дьбу, Wəки кöре Wейə öса һənə.

— Акмəд, лао,—эварəке Алмасте кöре хWəра гот,—тö шькьр иди мəзьни, щущука мьнə фьрек'этийи, кəта ньһа мьн борще хWəйи дайиктие qəданнийə, иро жи Wə'дəйə, э'сьл у э'сасə, Wəки əз тə бьзəWщиньм.

Акмəд тəвиһəвбу, əW фькьри, гəло дьбə Сəйране щаW шандьбə? Паше һьиəки бь шəрмокə гот:

— Дае, һьла зуйə.

— Зу нинə, лао, сала рəве тö се сали буйи, жь Wан чаха кəта ньһа чьqас сал бьһöринə...

— Дə хWə ньһа Wə'де бəре нинə, дае.

— Пии, лао, тö хWə нə зари, тö иди гьһиштийи, дасте мə жи шькьр бьн кевьрда нинə.

Акмəд ньhери кӧ де зоре дьдеда, гот:

— Дə, wəки ӧсанə бьра бьминə бьhаре, wəхта чайир у чимане мə тенə хəмьландьне.

— Əре, лао, Алмаст qӧрбана тəвə,—де бь шабун гот.

К'ərəм льнге хWə тəндуреда дарда кьрьбун, бь дьлəкй ша гӧhдари ль де у бьре хWə дькьр. ƏW жи гӧлəш бу, wəхта дит, кӧ Акмəд разибуна хWə да.

* * *

Зьвьстан бьhӧри. Бьhар hат. Лəйлане лист. Тəйр у ту жь бəри-бəристана вəгəрйан, дйса ль wан щйа бунə диhар.

Р'ожəке жи Алмасте хWəзгини шанднə мала Ə'гит, wəки Сəйрана qиза wи Акмəде кӧре хWəра нишанкə.

Ə'гит мəрьвəки дьнеди бу. ƏWи баш заньбу, кӧ Акмəд жь хорте гӧндə həрə башə, к'ӧлфəта wи жи сəр We нете бу. Ləма жи малхWe зə'ф дӧшӧрмин нəбу.

— Щмаə'т,—əWи гот,—hун к'ома хWəва жь We дəре кəта вьра сəр чə'ве мьн, кəфт баве мьн катьнə. Бь тə'мина мьн, Сəйран у Акмəд hащə həвдӧ hənə, ӧсанə?

— Əз qӧрбана wан hərда бьм, wана həвдӧ бə гəм кьрйə.—Алмасте бь дьловани гот.

— Дə, wəки ӧсанə,—Ə'гит дйса хəбəрда,—ə

Сәйране гешк'еши Акмәд дькьм, щаһьльн, бьра һәрьн мьразе хWә шабьн.

— Ә'фәрьм, Ә'гит, әфәрьм тә у шире тәр'а,— хWәзгиники гот,—мерьки мерә, кӧр'е мерайә.

Ду ве йәкер'а Сәйран нишан кьрьн, qӧле зер'а,— гостил, тәмәзи, бәгдади, мори у мьр'щан данеда. Дәнг нава гӧндда бәла бу—Сәйрана Ә'гит данә Акмәде Шьблй.

3

Әw се р'ож, се шәв бу бәр дәре мала Алмаста Кәсән рьнгина дәфе бу. Говәнд гьран бубу, әwе дә'wата кӧр'е хWә Акмәд дькьр, кӧ жь дәве шуре Р'оwе һе сала р'әве, wәхте де әWләде хWә давйт, хьлас кьрьбу.

Бәр ч'әве Алмастер'а мина базьргана әW шькле кӧ we нава әмре хWәйи дьрежда дитьбун:—гӧнде wани бәре, кәсаре дора wи, щәрда гӧр Кәсо, кӧ дадьг'ота сәр гӧнд, т'алан дьбьрьн, мал дьһьштнә мирет, һатьн, дәрбаз бун... Һатә бира we әскәре Р'оwе, кӧ рьк'ефи сәр мала wан кьр, Шьблие мере we кӧшт у бука се сала кьрә жьнәбй, гӧла әнйа wейә тәзәвәбуйи кьрә хӧрәке һесра, т'әли у тәнгасие. Һатә бәр ч'әве we әW р'ожа р'әвейә пашьн, wәхта мьзина гӧлла бу, wәхта әwe һәрдӧ кӧр'е хWә, Акмәд у Кәрәм, кьрьнә тер'хӧрщьке. авитә сәр пьшта

гöһдьреже у тəви кəзаре мина хWə гəришан, бəре хWə да Урьсете...

Р'ожа ироин Алмасте дə'Wəта кöре хWə дькьр у шькьрбун жь рожа хWə дани. Ləма жи деме We, кö ləзəки бəре пьрчукьри бу, вəбу, гöлəш бу. Тə дьгот ро тəзə жь бьн ə'Wра дəрк'ətьбу.

Бəле, рожа иро бона Алмасте рожа əшqəкə мəзьн бу.

Чьqас мəрве гöнд һəбун һатьбун, кö шайа Акмəд бьднə дəрбазкьрьне. Гир Шəло жи Wьрбу. ƏWи мина һəрщар тьзмие хWə дьк'ьшанд, руйе хWəйə дьреж тимар дькьрьн.

— Щмаə't,—əWи гьлие хWəйи һəрщар Wək'ьланд,—бьра əм бе шин у шайи нəбьн.

Һьлбəт We бежə. Һəрдö щара жи к'ара мерьк һəйə. Шайи һəми шайə, ле Wəхте шине жи к'арə чьqаси кембə, к'ьнще мьри һəми е winə.

Дəфчи иди шəWаша пашьн гази дькьр, дə'wətə сəр бəлабуне бу. Акмəд у Сəйране дьһа тəрка тəвгöһастьна дəстмала, гöстила у рамусанед дьзива дан. Иро əW гьһиштнə мьразе хWə.

* * *

Р'ож тьлол дьбун. Акмəд жь кöба Сəйране тер нəдьбу. ƏWи хWəзла хWə We роже дани, Wəхта дəстмал жь бəрпьшта Сəйране рəванд.

Р'оже һавине бун. Һəр кəс гöмр'ək дьхəбьти.

Бәләкие бәрфе иди пашоп'е һьлдьк'шйанә жоре. Ч'әме зәвзәвьк иди сәр мьч'ьqандьне бун. Зәвйед гьһиштийә сьмьлзер' п'елдьдан. Щмаә'та мә хәбата хwәйә ә'дьлива мьжул бу.

Һәма wан чаха бә'сәкә нәбхер нава дьнеда бәлабу:—готьн фашистед мьхәнәт тәлә-тәл кьщуми сәр wәтәне советие кьрьнә. Ә'wре qәзйа мәзьн ль сәр Әләгәзе тәлп гьртьн.

We р'оже тә дьгот сораник к'ӧтанә дьле Акмәд Әw гәләки бәрхwәк'әтьбу. Чь бькә, һе жь р'ожа дә'wәта wи се мәһ дәрбаз нәбунә, һе жь кӧба Сәйране тер нәбуйә. Ле р'ожа хирәтейә, әwләде wәтин иди дьчьнә шер' wәки нишани дьжмьндьн чька к'и бәрхә, к'и-бәран.

Акмәд гәләки фькьри.

Р'ожтьра дьне, эваре, wәхта Алмаст, К'әрәм у Сәйран малда бун, әwи qьрара хwә нәфәре малер'а гот:

— Изна мьн тӧнә әз к'еләка wә р'унем. Wәтәне мә бьн qәзиеданә, әз дьчьмә шер'.

Дае, К'әрәм, гӧне мьн стуйе wәвә, буке р'ьнд хwәй бькьн, ӧса бькьн, wәки зар'а wейә тәзәбуйи вьзанбә әwә бе бавә, мьн дәрде бебавбуне дитйә. Әве һәр'ьм шер'да Wәтәне мә хwәй бькьм, һун жи вьра, гӧндда, намус у һӧрмәта мә бьльнд хwәй бькьн.

Хӧлә-хӧла һесра бу жь ч'ә'ве Алмасте у Сәйране дьбарин. Де дьл да кӧр'е хwә:

— Акмәд, лао, мьн тӧ бь тә'ли-тәнгаси мәзьн кьри, айке мьн Wанр'а нәминә е бунә сәбәбе шер', ле бәрхWә нәк'әвә. Сәва Сәйране у зар'а We шаишa мәк'шинә. Әм нәмьрьнә. Әме мина гӧла намуса тә хWәйкьн.

К'әрәм жи чәнд гьли сәр хәбәрдана дйа хWәда зедәкьрьн:

— Һәрә, Акмәде бьра, шире Алмасте мьн кәрамбә, әгәр әз готьне тә нәqәдиньм,

Qәрәбәрбанга сьве Акмәде Шьбли чу дәст у руйе дйа хWә, К'әрәм у Сәйране, хатьре хWә жь дәшт у к'әWшәна, жь Әләгәза чарсәри хWәст, тәви гәлә щаһьле гӧнд чу шер'.

4

Ду чуина Акмәдр'а Алмаст, К'әрәм у Сәйран дьһа гӧмрәк хәбьтин. Акмәд тьме нәмә дьнвисин. Дә, нава шерда какле гуза п'арәвәнакьн, чәтьнайи, рәв, бина баруте, тәбие шьлә—шо, дьжмьне qәWат... Ле Акмәд тьме бь гӧман бу, Wәки зутьрәке дьжмьне бе р'ае у кәму щара әWи нәма хWә бь әви тәһәри хьтьм дькьр: «Әзизед мьн, әз вьра намуса мә хWәй дькьм, һун жи Wьра бь к'әда хWәва к'омәке бьднә фронте, намуса мә бльнд хWәйкьн.»

К'әрәм хWәда дьк'әWгьри у шәрм дькьр, чьмкӧ һәвале Wи тәмам чунә шер', ле әв вьра гӧндда мабу. Әми һәрщара qьса Алмасте дани бира хWә, кӧ he

заротйа Wида жер'а готьбу: «Wəхта р'əве Акмəд у К'əрəме мьнва т'ер'хöрщькеда сəр пьшта гöhдьреже бун, хwəймьра гöhдьреже щарəке мəр'ьхи, льнге К'əрəм жь щи дəрк'əт. П'ир Щəло Wан чаха гəлə дöə'а кьрьн, ле льнге кöр'ьк öса жи сəqəт ма».

Щарана жи К'əрəм хWəхWə бəр дьле хWəда дьhат:

— Тьштəк накə,—əWи дьгот,—дьнйа нə шəв у р'ожəкə, We мьн жи нас бькьн. Вьра жи хəбат ньhа гəлəки фəрзə; əW пьшт у мəрт'алə бона ордйа мə. Пьшта к'е жи qəwинə алт'буна Wи т'öнə.

К'əрəм дьхəбьти. ƏWи гəлə шəва qəт ньзанбу хəW чьйə, бəлки баре бь Wи т'əhəри борще хWə пешбəри Wəтəн бьqəдинə.

* * *

Эп'ещə Wə'дə бу нəме Акмəд нəдьhатьн. Дьле Сəйране мина пьльнгəки qəйд у чидаркьри qəфəса синге Weда дьк'öта. Деме Wейи гöлəш чьлмьси бу, шəва хəw незики чə'ва нəдьбу. ƏWe кəрт'ьм бесəбьр ль р'йа qасьде нəма дьнhер'и, ле к'орфəлаqиер'а нəмə т'öнəбун... Нəмə бубунə кəвре бьне бире.

Р'ожəкə паизе ə'Wрави бу. Əзмин мина пирəкə вəр'ьфи пьр'чуие хWə кьрьбу, тə дьгот хöнав hесре Wенə кö дьбарьн. Т'əбйəте т'əнтəрие паизе авитьбу навмьла хWə. Гöнди сəqьр'и бу, т'əне дуйе тəндуре жь мала дəрдьк'əт, hьнəки бльнд дьбу, нава ə'Wрала мьна дьбу. Сəйранə мина We р'ожа паизе мə'дə-

кьри бу. Әw сәр шемика мале сәкьни бу, к'ур-дур дьфькри. Ньшкева чъванока бьнәтара гөндда сйарәк hатә хане, әw qасьде нәма бу. Дьле Сәйране зу-зу к'өта, бу кивә-кива we. Ле сйар иро р'йа бәр мала wанра нәhат, дәрбаз нәбу. Буке ве щаре жи гөмана хWә бьр'и, әwe мәлул-мәлул дәри вәкьр, чу hөндөре мале.

Лә'зәке шунда К'әрәм мьрузкьри hатә мал, хWәст тьштәки бежә, ле иди хWә зәвт нәкьр, бу искә-иска Wи:

— Нәмә hатийә.

— Нәма чь?—Алмасте бь caW пьрси.

— Йа Акмәд.

Сәйране дит кө К'әрәм дьгри, бу зарина we. Дьhа кәму тьшт э'йан бу. Лувә-лува Алмасте у Сәйране бу.

Щинар, пьзмам, лезьм hатьн, көл у дәрде wанра к'әWгьрин, паше тәWәqә кьрьн, Wәки К'әрәм нәме бьхунә. К'әрәм hесре хWә тәмьзкьрьн, к'агәз вәкьр у дәстпекьр:

«Көре Wә, Акмәде Шьбли, Wәхта qәдандьна борще хWәйи әскәрие ль бьнәтара бажаре Полтавае мина мерхаса кьрә шәр... Дәрба дьжмьн дае... Ле hатә көштьне».

К'әрәм бь дьләки кован чәнд щаре дьне жи нәмә кәрә-кәр хWәнд. Алмаст у Сәйран дьгьрйан, ле hәр щара wәхта дьhатә бира Wан әW хәта нәме, кө

дьгот «кӧр'е ѡə мина мерхаса кьрə шəр'», р'ӧк һьнəки бəр ѡанда дьһат, ле дəрди п'ьр' гьран бу...

Алмасте анинə бира хѡə хəбəре Акмəдə р'ожа дьл, хатьра,кӧ гот «əзе һəр'мə дəшта шер' ѡəт'əн хѡəй бькьм, һун жи вьра гӧндда наве мə ль ə'рде нəхьн.»

5

Диса Əлəгəзе һеди-һеди спич'але бəрфа сис сəр хѡə авит. Сəйране дəнге бьлура Акмəдə ши́рьн бир дани, дьбу к'ьзина дьле ѡе, нəзьнгəкə к'ур дьһатеда, ле бəрга тьштəки нəдьгьрт.

Жь щаба мьрьна Акмəд т'əне мəһəк дəрбаз бу, Сəйран р'аза кӧр'əк ани. Алмасте наве ѡи дани Шəр'о у р'оке жи, ѡəхта ав ль к'уто дькьрн, Алмасте гот:

— Qочахби, пьшт, базби, лао, бəлки наве Акмəде мьн жь гор'е дəрхи. Һəр щар, ѡəхта Алмасте ла чəве нəвие хѡəйə р'əш, бевла ѡийə зинəки дьнһери, дьѡəк'ьланд:

— Р'аст зар'отйа Акмəде мьнə, те бежи фьнщка ѡира һатйə, баве льнге хѡə һьлдайə, əѡи данйə дəѡсе.

* * *

Р'ожəкə бьһарейə бинвəкьри, ѡəхта бар'ə-бар'а бəрх у мйа бу, колхозван бəрбь к'əѡшəн дьчун, п'ир

Щәло жи архальхе хwәйи кьзньзива, гежгирәкә дьлер ль сери печайи, тьзмие хwәра дьлист, бь нәмди хwә бәрбь мала Алмасте дьльвйа. Алмаст жи we роже малда мабу, кө кьнща бьшо. Wәхта гир дәри вәкьр, жьньке тәрка тәште да, бәрбьри wи бу.

— К'әрәмкә, әз хөлам, к'әрәмкә, мал мала тәйә!

Гир геше архальхе хwә данә һәв, сәр көлаве қаткьри руньшт.

— Бәле, хушке,—әwи гот,—мьразе тә мале бьвә. Әм тьреq жи бей мьриде мина wә нәбьн. Мьрьна Ахмәд жи әмре хwәде бу, дьнйа бе шин, шайи набә, рәбе мьн сәр әнйа бәниадәм чь ньвисибә we өса жи бьвә. Р'әхмә гора чуйабә, бьра К'әрәми мәра хwәшбә.

Паше гир Щәло щьгарәк һеди печа, пе кәвьр һәста вехьст, қөлапе к'ур лехьстьн, тьванщкәк да хwә у гот:

— Хушка Алмаст...

— Бәле, әз хөлам.

— Ахмәд чу рәхмәте, әв бука тә мина кара хәзала, әв хатуна көрманщийә мина севәкә сор хwә өса наминә, начьлмьсә? Әгәр хwәде дәрд дайә, дәрман жи готи битәрбә.

— Э, чәве мьн бьрьжьн, әз бьвмә гәпукәкә бәр диwара, чь дәсте мьн қьжка хwәде те?—Алмасте пьрси.

— Хwәйнга мьн, чьма тө ньзани? Шькьр тә дьнйа дитйә, хwә әм жь нерха дьне дәрнак'әвьн,

wəpə əм Сəйране бьднə К'əрəме кӧр'е тə, бьра мьра-зе хwə шабьн. Хwəде мə бе шин у шайи нəкə.

— Əw нəбу, тəреq.

— Хушке, ләма дьне хьрав бу да, ахьр хwə əве йəке əз у тӧ бəрхwə дəрнахьн? Əw ə'дəте кал у баве мəйə, гəрəке əм ангори wи жи бьләqьн. Дəве мə к'əтйə, wəки əм льнге хwə жь льнефа баве хwə зедəтьр дьрежкьн. Нае бира тə wəхта апе мьн мьр, баве мьни р'əкмəти жьна wи стəнд, зар'е wи мəзьн-кьрьн, фьр'ехьстьн.

Алмастə кəр' бу. Əwе сəре хwə бəржер кьрьбу. Готьна п'ир Щəло мина зьнарəки мəзьн сəр дьле wе-да wəлгəр'йабу, ньзанбу чь бькьра. Əw фькьри: «гə-ло п'ир р'аст набежə? Ə'дəте кал у бавайə, əм wи нькарьн п'епəскьн. Чахе Акмəд чу шер' мьнр'а гот фса бькьн зар'а Сəйране ньзанбə wəки əwə бе бавə... Бук жи həми жь мала мьн дəрнак'əвə... К'əрəме ми-на р'онайа ч'ə'ве хwə Шəр'о хwəй бькə, бəлки wаре Акмəде мьни т'уксьз р'əш нəминə, дуйе кӧч'ке wи мəтəмьрə.»

П'ир Щəло т'ьзмие хwəр'а дьлист, р'уйе хwə тимар дькьрьн, к'ӧтаси əwи иди сəбьр нəкьр, пьр'си:

— Алмаст, дə бежə.

— Чь бежьм, п'ир Щəло?

— Дəрhəqа К'əрəм у Сəйране.

Алмасте диса р'от у пива, ле ньшкева гот:

— Дə, əз хӧлам, əм хwəлйа бьне п'е тəнə...

Дә, әдәте кал у бавайә, жь сәре мә зедәйә. Бьра готьна тәвә.

— Мьрьн әмре хwәдейә, хушке, рәкмә ль Акмәдбә. Р'әбе мьн мьләт бей шин у шайи нәкә. Паше пир жь щи рабу, архальхе хWә даWәшанд, хатьре хWә жь Алмасте хWәст, жь мал дәрк'әт.

Ду чуйна пир Щәлора Алмаст к'әтә нава мьтала. ӘWе диса гьлйе Акмәде хwәй бемьраз бир анин, wәхта дьгот: «дае, К'әрәм, гөндда намуса мә баш хwәйбькьн». Әwе пьрс дьда хwә: «гәло растә, wәки әз Сәйране бьдмә К'әрәм? Ьнлбәт на, ньшкева we дьгот. Ле паше хwәхwә хwәра дьк'әтә көщәте, ьнлбәт растә. Сәйран намуса мьнә, әW гәрәке жь мала мьн дәрнәк'әвә, көре we готи ньзанбә, wәки баве wи төнә. Пир Щәло раст дьбежә.»

Кәта эваре Алмаст фькьри, гьлие пир жь бира we нәдьчун.

Эваре К'әрәм у Сәйран жь к'әwшәне колхозе вәгәрйанә мал. Алмасте we роже тақәт нәкьр тьштәки wанра бежә, дьле we жи ьнлнәдьда.

Нава мөгдарәкида Алмаст хwәш фькьри, ахьри төрьш кьр, дьле хwә ль бәр К'әрәм у Сәйране вәкьр:

— К'әрәм, Сәйран, лао..,—лаломә сәр зьмане weда ьат,—кал у кәwал әвә.— Әwe кәму тьшт wанра гот.

Сәйран вәщьньqи, ьәр бь дәсте хwә чәве хwә гьртьн, кьрә qирин: «ла пире тә көр буйе, Сәйране!»

Иди сәбьр нәкьр, дәри ләзә-ләз вәкьр, р'әви жь мал дәрк'әт.

Тә дьгот т'асә ава сар сәр К'әрәмда кьрьн. Әwи р'әнге хwә авит, леве wи р'ьщьфин, к'әл qьр'ка wи-да бу гӧлокәке, кәвәк мабу әw бьхәньqанда, ч'ә'ве wи тьжи hесьр бун.

— Дае, ле әw бу? Хәлqе т'уйи щьнйазе мәкә, ә чь намусә? Әме wа намусе хwәйбькьн, әре? Бә-сә, дае тә мьнр'а гот, ле хәлqер'а hьлнәдә, данәйнә.

Тә дьгот Алмаст К'әрәмр'а qайил бу. Әw дә-мәке кәр'бу сәкьни, дьле хwәда qәрф хwә кьрьн, wәки нәзаникә ӧса кьр, п'ир Щәлор'а qайил бу. Ле мәрьва тьре hьнәка зор дьданә wе, кӧ ә'сә кӧр'е хwәр'а бежә, бәлки qайлйа хwә бьдә. Әwе ани би-ра К'әрәм, wәки дәрhәqа әwе йәкеда п'ир Щәло ши-рәт данә wе, готи ә'дәте кал у бава жи нәе т'әр'ь-бандьне. Ле кәсаб йәк бу, К'әрәм кәдьhатә йоле.

* * *

Ду ве йәкер'а п'ир Щәло чәнд щаре дьне жи хат у чу, әwи кәму щара дьгот:

— Бо hун чьма дьхwәзьн хера мала хwә дәр-тьн текнә мала хәлqе? Ләма дьбежьн «qәнщйа бь-кә, мала хwәда мәмьрә». Әз т'әреqти у ван р'уйе хwәйи сьпива к'әтьмә орт'е, wә жи льнге хwә qәwин дәнйә әрде. К'ефа wәйә! Әзе чум. Гӧне wә стуйе wәнә! Паше мьн гӧнәк'ар нәкьн.

* * *

Алмасте щарәке гьлие Акмәд анинә бир К'әрәм.

— Лао, те бира тә, чә'ве мьн бьрьжьн, Wәхт Акмәд дьгот öса бькьн, бәлки зара Сәйране ньзан бә баве We тönә.

— Те бира мьн, дае, ахьр Акмәд Wан чаха тьш тәки дьне жи мәра гот, Wәки әм намуса Wи ә'рд нәхьн.

— Р'астә, лао, Акмәде рәкмәти öса дьгот, л әWи зә'ф заньбу ә'щевәкә öсае бе сәре Wи.

К'әрәм дәqәке-дöда кәрбу, ле паше диса хәбәр дана хWә пешда бьр.

— Дае, әв нә тö гьлийә, дьле мьн hьл надә. Hha жи хWә W'әде бәре нинә...

— Ахьр, К'әрәм, лао, нә әW жи намусә, Wәк Сәйран жь мал дәрнәе, нәвә хöре хәлqе, Шәр хWәйкә, бәлки Wape баве Wи рәш нәминә, чьра W нәтәмьрә. Ле, әз qöрбана тәмә, тә тьре дйа тә йәк жь дьне бехәбәрә?

Ве щаре жи Алмасте köре хWә нани йоле.

Паше щинар, жьна пир Щәло жи hатнә ал Алмасте, Wана гәлә мәсәле öса анин, кö бьре жьн бьре хWә стәндийә, йане жи ньккa кьрийә. Wa гәләки хәбәрдан. Чәнд мәha шунда жь Wанра hәв hат Сәйране у К'әрәм бьдинә разикьрьне Р'ожа ке жи дәнг ль нава гönд бәла бу, Wәки К'әрә Шьбли жьна Акмәде бьре хWә, Сәйран, стәнд.

6

Р'ож ль һәв бунә зьнщир, бунә мәһ. Әw дӧ сал бу, кӧ К'әрәм зәwьщи бу. Дәрһәqа мьрьна Акмәд һәр биранинәкә тә'л малда мабу. Шәр'ое бьч'ук щарщарана бьрина дьле Алмасте дьда т'әзәкьрьне, дешанд. Әwи бәжн у бала Акмәде wейи ә'зиз данн бәр ч'ә'ва, Алмасте мина һәрщар ньфьр'и ль wан дькьр е бунә сәбәбе шер', сәбәбе кӧштьна кӧр'е wе.

* * *

Р'ожәке qасьде нәма ньшкева дәре мала Алмасте вәкьр, нәмәк да К'әрәм. Нәмә се гошә бу, ль сәр шькле гогәрч'инәке һәбу, дәве wеда жи-нәмә.

Wәхте К'әрәм к'аг'әз һьлда, ч'ә'ве wи фьрә бӱн, әwи дәстхwәда ньвисара Акмәд нас кьр, сәре wи ль дәр һәв зьвьр'и, нәмә жь дәсте wи к'әт. Сәйран нешк бу, к'аг'әз жь ә'рде һьлда, да К'әрәм. Хорт бь т'әһәрәки бәлге к'аг'әзе р'асткьр у бь дьләки кован анщах хwәнд:

«Дае щан!

Һьлдә сьлав у к'ьлаве Акмәде кӧр'е хwә. Әзи шькьр саг у сьламәтьм. Әз заньм, һун ньһа дьтьр'тьн, йане жи газьна ль мьн дькьн, чька чьма зуда нәма наивисьм. Нә гӧнәки мьнә. Шәр'ә. Шер'да чь бежи дьqәwьмә. Сала кәзар нәһсьд чьл у йәке мәһа кәтйабре әз у к'омә һәвале хwәва нава хәләqа дьж-

мьнда ман. Ле кӧре тә хWә шаш нәкьр. Мә сон
хар, бь qимәте хуна хWәвә жи бьрәвьн, азабьн. М
қ'ьнще хWә эхьстьн, е әскәред дьжмьнә кӧшти Wәр
гьртьн, бь чәтьнайи гьhиштнә партизане мә.

Әв незикайа се салайә, кӧ тәв партизане мәй
мерхас дькьмә шәр. Әм дәрба дьжмьн дьдьнеда
Мьн гӧман hәйә, әме зутьрәке hәв бьвиньн. Дәрhәq
Wан әщеве мьн бәр чә'ве хWә дитьнә әзе Wан чах
Wәра бежьм.

Пеш мьнва к'ефе К'әрәм, буке, у гӧндйа тәмә
ма бьпьрсә. Бьнвисьн, чька жь гӧндие мә к'
мьрйә, к'и майә.

Әз диса мина бәре ль дәшта шерда намус
Кӧрмәта мә хWәй дькьм, hун жи Wьра гӧндда намус
мә хWәйбькьн.

Кӧре тә, партизане советие

Аh'мәде Шьбли.

Алмасте, К'әрәм у Сәйране ньзанбун чь бькь
рана. Йаликида ша дьбун, Wәки Анмәди шькьр са
гә, ле йале дьне дьбу ахина Wан, дьле Wана дьбун
к'ере хуне, бәржер дьhатьн.

Алмасте ньфьри ль пир Щәло кьрьн, Wәки бо
на меркьрьна Сәйране бу сәбәб. Әwе к'әла дьл
хWә Wа дьрет:

— Бе пир Щәло, бәлки бьруск мала тәхә, ду
ри ощахе, кӧләкәке ль бәр дәре тә нәhелә, тә чаW
мала мьн шәWьтанд, әз рурәш кьрьм, хWәде тьә'а

ла мала тə жи бьшəwтинə, тə жи р'ур'əш бькə, к'еләка мьн бьдə сəкнандьне... Һəй, бе Алмасте, тə бьска хwə сьпи кӧр'кьре, тə һəр əw ə'щев нəдита. Тə кӧр' бе бав мəзьнкьрьн, бəр дəре хəлqе гəр'иайи сəва р'ожа иро... Сəва ве ə'щеве, əре? Дə бьра əз гӧлла Р'оме бһатама кӧштьне, дин бьбума, бьбума гӧрəкə сəре чйа тəк əв йəка нəката сəре мьн.

Акмəд, лао, əзе иди чаwа ль тə бьнһер'ьм?

Сəйране дəсте Шəр'о гьрт жь мал дəрк'əт, иди чьзаньм к'и алида тəркəсəри дьне бу.

Жь wе р'ожеда ə'мьр бона К'əрəм бəтр'əнг бу. Тə дьгот нəхwəше кəфт саланə. Əw р'ож бь р'ож дьмашйа, хwəда дькəлйа, жар бубу, чə'ве wи к'орда чубун, qичалоки бубу. Кəму щара, wəхте хəбəре Акмəд дьһатнə бире, дьбу к'ьзина дьле wи, ахина к'ур дьһате у дьгот: «сəро, тӧ бьмьри, иди чьр'а саг дьмина, ə'рде саро, вəqəльш əз теда һəр'мə харе. Мьн чь кьр... к'е дитйə, мəрьв... ло, мəрьве чь? Бьра бова бьре бенамусйа wа бькə? Əзе иди дьһа чь р'ужи, бь чь чə'ва ль Акмəде бьра бьнһер'ьм? Шире Алмасте ль тə кəрамбə, К'əрəм, əв чь ə'щев бу тə ани сəре хwə, шəрм, кəзар шəрм тəр'а, тə гӧндда намусəкə хwəш хwəйкьр.»

Чəнд р'ожа шунда К'əрəм ӧса һатьбу гӧһастьне, кӧ дəгмə дьһатə наскьрьне. Əwи тьште бекəмди хwə дькьрьн, һал у qал хəбəрдьда, нəдьһатə мал, шəвбьһерйа хwə нава мəзəл, гоме колхозе, гəли у нəwалада дəрбаз дькьр.

Бәрбангәке, wәхта К'әрәм һьнда малера дәрба дьбу, Алмаст чу пешие, кӧ wи бинә мал, ле К'әрәм дайка хWә нас нәкьр у Wәхте Алмасте готеда әм һәрнә мал, әWи гот:

— На, хушке, зәф разимә, мал авабә, әз дьчьм намусе хWәйкьм.

Алмасте һесьр барандьн, ле К'әрәм к'әнйа, кьрә тиqә-тиq, жь We дурк'ат.

Бу нә'лә-нә'ла Алмасте, чу бал пир Щәло, wәки чарәке бькә, бәлки К'әрәм пакбә.

— Хушке, ә'мре хWәдейә, рәбе мьн чь ль ә'нйа бәнда ньвисийә, We өса жи бьвә, ле тӧ һе гӧмана хWә нәбьрә, зоре бьдә qӧрбана.

Алмаст бь дьле шкәсти вәгәрйа мал. ӘWe чәнд qӧрбан сәржекьрьн, нава мала бәлакьрьн, ле К'әрәм пак нәдьбу, әW һәла бәрә-бәрә хьраб дьбу.

К'әрәме сәWдасәр жь мале к'уви бубу, Wәхте дьготьн: — К'әрәм, чаWани?

Әwи щаба мәрйа дьда:

— Гӧндда намусе хWәй дькьм.

— Те к'ӧда һәри?

— Дьчьм намусе хWәйкьм.

* * *

Пайизе бәр авит. Бәрф We сале зу бари. Сьва бу. Ә'зман даньзьли бу ә'рде. Бәрфа тәзәбарийә пук мина пәдәсqе сис кәму дәр ньхамтьбун.

Qизе гӧнд жь канйа гели ав данин. Əwан Алмастер'а кӧлəкə хəдар, дəрдəки гьран анин. К'əрəм бе кəмди хwə чубу, зəреда к'əтьбу, мьрьбу.

Wəхта Алмасте əв йəк бьhист, бу qир'ина we, сəре хwə хьст, синге хwə к'ӧта, сəр-чə'ве хwə вəрутьн, бу лувə-лува we, бəрбь гели лəзанд. Гӧнди жи ду we чун. Нивсəкəтəке шунда щьнйазе К'əрəм сəр дарəбəсте анинə мал. Щинар тьжи мала Алмасте бубун. Wана дьгот дьбьланд. П'ир Щəло жи wьрбу. Əwи мина həрщар тьзмие хwə к'ьшандьн, р'уйе хwə тимаркьрьн у гот:

— Ə'мре хwəдейə, кəс нькарə тьштəки бькə. Р'əкмə ль чуйа бə. Хwəде мə бей шин у шайи нəкə.

Щмаə'тə кəр' бу.

Алмасте сəр щьнйазе бəрхе хwəда гəлə hесьр ретьн, пьр нə'лйа, ле К'əрəм жь мьрьна хəдар р'апəкьр.

Дӧ р'ожа шунда мəйте К'əрəм тəслими хwəлие кьрьн.

7

Шəре Wəтəниейи мəзьн бь алтьндари к'ӧта бу. Əжлəде wəтин hӧнӧре хwə нишани дьжмьн дан «чька к'и бəрхə, к'и-бəран». Wəтəнкьз бəрбь мале хwə дьлрин.

Р'ожəке qасьде нəма мьзгинйа хере Алмастер'а анин. Алмəд телqьраф шандьбу:

«К'әрәм щан! К'ӧтасйа мәһа гӧлане әзе бем
Аһ'мәд»

Мәһа гӧлане т'әзә хьтьм бубу, wәхта Акмәде Шьбли бь мерхаси, синге wи бь орден у медалава хәмьли һатә гӧнде хWә. Wәхта әWи кәму тьшт бьһист гәләки бәрхWә к'әт, бьрао-бьрао кьр, сәре хWә хьст.

Ч'ә'вәки Алмасте һесьр дькьр, е дьне шадьбу.

Щәлое п'ир һәми ль wьр бу. Архальхе хwәйи кьзкьзи диса Wәргьртьбу, п'ежгира qьлер дабу сәре хwә, дьгот:

— Ә'мре хWәдейә, кәс нькарә тьштәки бькә. Р'әкмә ль чуйа бә, хwәде мә бей шин у шайи нәкә.

— П'ир,—Акмәд гот—фәсал жь щи р'абу, сәкьни,—кәта е мина тә нав мәда һәнә әме һе гәлә ә'щев бьвиньн, бәсә тӧ хәлqе бьхапини, бәсә... Щьмаә'т, бьбахшинә. П'ир Щәло, т'әWәqә дькьм жь мала мә дәрк'әвә...

1956

К'ОЧӘК

Әз чь щара бәрха дьбиньм, бәрхвантйа мьн те бира мьн. Те бира мьн зозана Әләгәзе, бәләкие бәрфейә мина qәйтане сьпи, кӧ сәр дере ластике к'әск дьньн. Тенә бира мьн чәме п'елгӧрә к'әлобин, тәрьне шинә бь зил у зиWанәке хәмьланди, сьва Әләгәзе, wәхта qьрави мина мьрщане сьпи ль сәр hешийе бь кәзар рәнги дьбьрьqә. Бәле, Әләгәз у бәрхвантйа мьн, заротийа мьн к'урайа дьле мьнда hелин дьнә.

Әләгәз, тӧ диса әWи—бhаре букәкә хәмьли, шише—ширәкә кәрьфи. Wәдә тӧ зор, тӧ зрар нәданә тә. Ле әз, әWләде тә, иди әw тьфьле бәрейи льнг—тәрьки ниньм. Әз әw ниньм кӧ хенщи hәвана нане хwә жь дьне бехәбәрьм. Hәй гьди, әз мәзьн бумә! Бәрфа мәзьнайе hеди-hеди бь кәмди хwә сәр п'оре мьна дьбарә. Әз хатре хwә жь бhара әмьр дьхазьм у дьнә дәнмә сәр шемика hавина әмьр. Р'ожа дәм у хатре бhаре у hавинейә. Ле чьqас щара бәрха дьбиньм мьн тьре диса әз әwьм, мьн тьре диса әз бәрщьньм.

* * *

Әw рож мина иро бәр чәве мьнә, төщар бира мьн начә.

Пәзе нивро тәзә ль нава мала бәла дьбу, гәрма hавине кинә-кинбу, дьqьжьланд. К'әлб бьн hешйе конада к'әтьбун, змане хwә дәрхьстьбун, жь гәрмана кьлкә-кьлка wан бу. Бәрхе мьн мина hәр рожe гәрм топи сәр hәв бубун, к'ори гьртьбун. Ле кәйр, тәфәк'урйа hәвала у мале дьле мьнда, әз мотаще ова мәбум. Әз сәр топәки руньштьбум, мьн хwәзла хWә wан голка дани, ед кө нава оведа жь дәрде моза почa хWә бльнд кьрьбун, дьданә моза. Әван бәрха әз хwәва гьредамә, нькарьм гавәке жь wана дурк'әвьм.

Нава ова мәда мәрьв сәр hәврa дьчьн у тен. Ә'сә, бефьтйа готи тьштәк qәwьмивә.

Hәр щарана, wәхта чәрчи тьрйа, зәрдәла тинна нав мала, мәрьв wa сәр hәврa дьчьн—тен. Әз hама бона we йәке жи чәве хWә дьгәриньм, бәлки мәрк'әва чәрчи бьбиньм. Ле бадьлhәWa, тьштәк хане накә. Әз өса he дөшөрмиш дьбьм. Ньшкева бәрхване hәвале мьн. Мәщит, незики мьн бу. Әwи чәве хwәйә рәшә, мәзьнә мина таса к'өтанә бәжна мьн у зу-зу пьрси:

— Сьвьк, чьра дөшөрмиш дьби?

Әз вәщьньqим, ле мьн пера-пера хwә да hәв у гот:

— Көро, Мәщо, hьла ль нав ове бьнhер, чь

[illegible]мийə, мəрьв чьма öса сəр һəвр'а дьчьн у тен?

— Чаwа.— Мəщит гот,—кöр'о, хwə тö нə гöһе [illegible], нə к'очəк һатийə нав мала.

— К'очəк?—Мьн ə'щевмайи пьрси.

— Ле чаwа, к'очəке мина wи qəт тö дори-зə-[illegible] гöнəнə. Пирка мьнə П'əришан дьбежə wəх-[illegible] хəбəр дьдə дöр' у щəwаһьра р'одькə, ле wəх-[illegible] хадьм жь дəве wи дьбарьн.

Əван гьлие Мəщит бь тəһəрəки ньч'анднə мьн, [illegible] сəр хwə, мьн иди т'əрка бəрха да, һəвана [illegible] хwə гьртə дəстəки хwə, чарха хwəйə бəнqə-[illegible] дəсте дьне у... овəе мəр'əвə əз һатмə тə. Мə-[illegible] ə'щевмайи ль мьн ньһер'и, wəхта дит əз бəрбь [illegible] дьчьм, кьрə гази:

— Кöр'о, Сьвьк, ло əвсəнə, тə бəрх һивйа к'ева [illegible], те к'öда һəр'и? Ле ван хəбəре пашьн тö [illegible] сəр мьн нəһьштьн, мьн мəша хwə дһа ләз [illegible], бəрбь ове р'əвйам. Wəхта Мəщит дит əз гöр'а [illegible], бу т'иqə-т'иqа wи, дəсте хwə ль һəвдö [illegible], к'əнйа. Р'ева к'öме мьн жь сəре мьн п'əкйа, [illegible], кö һьлдьм, ньк'ьсим, позе мьн ль ə'р-[illegible], хуна гəвəз синг у п'есире мьн р'əнгкьр. Ле [illegible] нинбу, əз дьр'əвийам.

[illegible]таси əз гһиштмə ове. Мала Чəркəзе Т'əмода [illegible] щмаə'т гоп бубу. Мьн хwə нава щмаə'тер'а [illegible], һьнəки пешда чум. Бəр стер', сəр кöлаве [illegible], мəрьвəки демqəмəри навсəрə р'уньштьбу. [illegible] чəпе шех Зьвти р'уньштьбу, йале дьне [illegible] мə, Чəтое Шəмо.

Әзи әщевмайи бум, щида бубумә чә'вәки, мьн ль Wи мәрьви дьнһери, мьн баWар нәдькьр, Wәки әW к'очәкә. Лəма жи мьн чә'ве хWә гәрандьн. Һəма рəх мьн мәта мьнә рəкмәти, Сусик, сәкьнибу, мьн һеди жь We пьр'си:

— Мәте? Мәте?

Мәта[3] Сусик вәгәр'йа сәр мьн, бь бәшәрәка хWәш гот:

— Че, Сьвьк? Мәте қөрбана тәвә.

— Мәте, әвә к'очәк?

— Ле чаWa лао, сәре мьн қөрбана Wибә, жь сәре дьне кәта бьне дьне занә.

Әз дһа хWәда қьщқьщим. Щаньм,—мьн хWәр дьгот,—әв жи мәрьвәки мина мәйә, һәла чә'ве Wи бьнһерьн, бевла Wи, дәвлеве Wи, чәна Wи хут мина е мәнә. Чьма готи әW әWqac тьшт заньбә, ле әм тьштәки ньзанбьн. Һəма сәва We йәке жи әз чь жь Wә вәшерьм, чь жь хWәде, мьн кәвсуди ль к'очәк кьрьн.

Мәрьве мала Чәркәзе Т'әмода п'ьсә-п'ьс бун. Ньшкева жьнәкә навсәр бәрбь к'очәк львйа, дәсте Wийи р'асте рамуса, бәр Wи мьтанә бу у гот:

-- Әз хөламе тәмә, әз хWәлйа бьне п'е тәмә, һәла хушка хWәйә ахрәтер'а бьнһер', чька чә'ве к'ижан нәр'ьнди ль шире мьн к'әтйә, Wәки ван р'ожа р'ьнд намәйи.—Сәр ван гьлйа әWe жьнке зерәки сәрйа кьрә к'әфа дәсте к'очәк, әWи чә'ве хWә бь тә-

[illegible] qӧлӧбандьн у жьнькер'а чәнд хәбәр готьн. [illegible]фәте сәре хwә һеди-һеди дькәжанд у һа пер'а [illegible] дьгот:— әре, әре, әз хӧлам, ӧсанә.

К'очәк хәбәрдана хwә к'ӧтакьр. Әwи морикә [illegible] жь бәрйа хwә дәрхьст, р'абәри жьньке кьр у [illegible] гот, wәки чаwа бькә, кӧ вьрһада ч'ә'ве [illegible] нәпак шире wе нәк'әвьн. К'ӧлфәте мори һьл-[illegible] гӧләшбу. диса дәсте к'очәк р'амуса, пашда вәк'ь-[illegible] у кьрә пъсә-п'ьс.

— Щаньм, әв чь ә'щев, кәму тьшт ӧса р'аст гот, [illegible] дьбежи нәфәре мала мәйә, ле сәре мьн qӧрбана wи [illegible] буйи, е кӧ әw сӧр' у фьр'асәт данә тә.

Щмаә'т тәмам ә'щевмайи сәкьнибу. Һьнәк [illegible] заньбьн чька зьке буке кӧр'ә йане qиз. Һь-[illegible] дьхwәст бьзанбьн чька звьстана исальне чәwа-[illegible] чька qизе wане к'әнге һәр'нә мер, һьнә-[illegible] чаwа бькьн, wәки qиза фьланкәсе бәр ч'ә'ве [illegible] р'әш бьбә. Һәр әз мина мәрьвәки сәwс [illegible] тәмаше.

Ньшкева йәки нава щмаә'тер'а дәст авитә бәр-[illegible] кьрасе мьн, әз qәwин пашоп'е к'ьшандьм. Мьн [illegible] нәгиһанд бьзанбьм чька к'ийә, һәр дәнгәк [illegible] тәсәлә бу: «һәр'ә, дйа тә гази тә дькә». К'ьзин [illegible] мьн к'әт, мьн кәйфа хwә ани, ле ч'ар тӧ-[illegible] Әз бәрбь мала мә мәшйам. Дйа мьн, wәхта [illegible] дитьм, да дарк'олкәки, пешиа мьнда һат у [illegible] бәр дара. Wәхте әз бәрбь ове р'әвибум, бәр-[illegible] бехwәй чубун дә'нбубун, маке хwә тәмам [illegible] шире wе р'оже бехәда ӧнда бубу.

— Ло Сьвько,—дйа мьн дьгот,—əW нан тə н рамбə, тӧ қӧрбана заре хəлqеби, бəлки тӧ шуна рəш ва həри, тӧ чьма пькина хwə кодка мьнə тьжи д хи у пəли əрде дьки?

Искə-иска мьн бу. Мьн аликида кəйфа хwə шире We роже дани, алие дьне к'очəк жь фьк мьн дəрнəдьк'ət.

* * *

Дуз панздəh сал бьhӧрин. Зароти у бəрхва тийа мьн мина бəлəкие Əлəгəзе кəлйабун. Гəр hавине hек дьпьжандьн. Автоа мə əм жь гəрма h вине бəрбь синге Əлəгəза рəнгин дьбьрьн. həва мьни хwəндк'ар əз тəглиф кьрьм, əм тəвайи чу малəке, кӧ ль гӧндəки қӧнтара чиедабу.

Калəки риспи əм тəглифи мал кьрьн. Əwи м ра нӧрмət—сианət кьр. Мə хар, вəхар. Тəхтə зедəк рьн. Мə эпещəйи хəбəрда, зəмане бьhӧри жи а бира хwə. Кале hьнəки сущлу бу, ль мə ньhери.

— ЛаWькно, əз чь Wə вəшерьм, чь жь хwə мьн жи wəхтеда гӧнəки мəзьн кьрийə.

—Чь гӧнə?— Мə həрдӧйа тəв пьрси?

— Мьн Wəхтəке щмаə'та амə-там дьхапа Wəки йане əз к'очəкьм. Ле мьн ньheри мəрьв бь рамие тер нахWə, мьн туйи сəр Wи пешəйи к иро жи бь хWидана хWəйə кəлал дəh taqa рьнд д баз дькьм нə кӧ Wан чаха.

— Тӧ шех Зьвти нас дьки?—мьн пьрси.

— Зə'ф баш, əз гəлəки hатмə мала Wи, м

…ъра жи к'очәкти дькьр. Щаньм щмаә'та бә… Wан чаха чаWа жь мьн баWар дькьр? Кале …ьнәки пьрчуйе хWә кьр у хәбәрдана хWә …кьр.—тукмә сәр ә'мре öса!

Тәзә hатә бира мьн әw рожа Әләгәзейә хwәш, …Мәщите hәвале мьни рәкмәти, кö дьгот «к'о… сәре дьне, кәта бьне дьне занә».

Мьн диса кәйфа хwә шире мәйи we рожейи …бндабуйи ани, кö руйе к'очәкда бәрха мет. …йфа мьн wи зере сәриа жи hат, кö жьньке да …

* * *

Әз чьқаси бәрха дьбиньм, бәрхвантйа мьн те …мьн. Те бира мьн ә'дәте мәйи бәре; сәр мәйте …дәта рожа иро шанәшина ә'мре мәйи тәзә те …

БИРАНИН

Щəwе тирəмəʼр синге Əлəгəза калда дьha харе, чарали кӧлилк бунʼ гиhае hешин, гьмə-г чəме кʻəфгӧрʼ бу.

Бьрʼка бəрхе мьн гьртьбу дəве нəwаləке дь риа. Ле əз нəwаскʻаре тəбиəте, бəдəwайа wе, зьнарəки руньштьбум у мьн кʻьтеба «Калке Г чаWа кӧрме həвӧрӧмьш хWəй дькə» дьхWənд. Кʻь гələки мьн хWəш дьhат, мьн хwəш дьhат öса сəрбьhара Əлəгəза рəнгин. Əз мина кəвьрəки дав нə нава аве, ньqойи нава кʻьтебе бубум, мьн д Wənд.

Ньшкева, wəхта мьн сəре хWə hьлбьрʼи, жь Wале пешбəри мьн тьштəки мина кʻəлба дəрк Wəхта əwи əз дитьм мəша хWə hьнəки нəрмкьр, паше, wəхта дит əз кʻимə у qəwата мьн чийə, д зу-зу бəрбь бəрха hат. Бəре əʼwльн мьн търе сəе мə Кьрчойə, əз шабум, мьн бь дьлəки əшq зи кьр:

— Кьрчо, Кьрчо, Кьрчо, ha Кьрчо. Әз әщеб-
мам, әwи әз бәр тьштәки кәсаб нәкьрьм.
тазә фәм кьр, Wәки әW гөрә.

Мьн дәрhәqa гөра жь к'ьтеба гәләк хWәндьбу
мьнра шьровәкьрьбун. Ле ве щаре әз пеш-
гөр сәкьнибум.

Дә, әз чь жь wә вәшерьм, wәхта әW нет фьк-
кьра дәрбаз бу, кө «әв гөрә», зьмане мьн гьран
тә дьгот hoqәк рьсас пева гьредабун, чоке мьн
фьи, дәве мьн мьчьqи, әз бумә гөлокәке. Тьш-
дьве жи бежьм, мьн хWә өнда нәкьр, hәвана
к'еләка мьн бу, мьн әw бе кәмди хwә
реším, жь бәрха дурк'әтьм.

Бәрхе мьнә кәйwan, wәхта гөр дитьн, сьлькин,
сәр бәв бун, бунә гөрмькәке, дурва дьhа мина
hәри хане дькьрьн.

Гөр hеди, бь фәсал дак'өта нава бәрха, әwи гә-
всаф бу, чәвqөли, тьмайи нәкьр, бәрхәк кьрә
тә, бу лок'ә-лок'а wи жь бәрха дурк'әт. Әз
сәкьнибум тьрсана чәqә-чәqa дәв-дьране мьн
дәв ль гөр у ог'ра wи дькьр бәлки бәрбь

Бәрька мьнә кәйwan дәве гөрда к'алә-к'ал бу,
ве дьве мьн дьсот, тә дьгот әwe qәрфе хwә
у hесре гәрм сурәте мьн шьлкьрьн, ба-

Бәхте мьн у бәрхькер'а кела пешбәри

мәва кәре пәзе ова мә һатә хане. Шьван Мәщите К'әләш у сәе wи «Герман» данә ду гөр, әw qaqe һасе кьрьн, бәрх же стәндьн. Бәрхька нәйwан шунда бәрбь бәрха рәви, диса к'алә-к'ала we бу, ве щаре тә дьгот дөә'а ль Мәщит у «Герман» дькьрьн, qәрф ль мьн. Р'ök бәр мьнда һат, әз к'әниам у әщqәщq бәрбь бьрка бәрхе хwә львйам.

Әваре әз чумә мал, мьн бәрх бьрнә дә'на. Щәм һәвала qөрә бум, мьнр'а нәдьһатә хәбәрдане. Тьштәки бьчук нинбу, мьн гөр дитьбу, к'е жь һәвале мьн тьште өса дитьбун. Мьн гайе хwә дьда, wәки тәне бь сайа мерхасиа мьн бу, кө гөр бәрхәк тәне бьр. Мьн дьгот:—зарно, әзи руньшти бум, мьн һәw ньһерри гөр һат, мьн да шьвдаре, әз рабумә пешие, мьн wива бәр да бәре һәв, анщах Wир'а ль һәв һат бәрхәк бьр, әw жи,—мьн дьгот,—бь рәзадьлиа мьн.

Зар'е һәвале мьн тәмам, бь «мерхасийа» мьнва әщебмайи бун. Ньнәка дьготьн, wәки Сьвьк нинбуйа гөр дькарьбу зьрар бьгиһанда гәлә бәрха. Әз фьрнан дьбум, к'ән жь дәве мьн дәрнәдьк'ат.

Wан чаха ова мәда к'ома пионера һәбу. Дәрсдаре мә, һәвале К'әрәм, сәрк'ари ль we дькьр. Р'оджәке, Wәхта бу бәрәвбуна мә, һәвале К'әрәм сәр бәр'а мерхисйа мьн авит. Гьшкар'а дьһа әйан бу, Wәки мьн тьштәки нәлайиқ кьрийә, бәр гөр рәвимә, бьр'а бәрха һивйа гөре сәре чнайи бәйани ньштийә. Зарө тәмам ль мьн дьк'әнийан, qәрфе хWә ль мь

дькьрьн. Әз гәләки бәр хWә дьк'әтьм, йалики сәва рәве, йале дьне сәва дәрәWа у пайидайине.

Мьн We роже соз да, wәки qочах бьм, иди тә щара дәрәWа нәкьм.

Мьн тьме хWәр'а дьгот «Сьвьк, чә'ве хWә вә-кә, дор у бәре хWә бьнhер, чапа зьмане хWә зань-бә паше хәбәр бьдә».

1955

Сәлим

Сәлим хортәки бәрбьчә'в бу. Чә'ве Wийә рә бун, бьруйе Wи мина қәйтана, тә дьгот бь кь сьбкане хWә калара кәзар щари кьлданә. Бәшә хортә хWәш бу, сьмеле рәшә мина қәтране сәр ә ва wийә жорьн дьhатнә хане, қайша форме ль пь та Wи дьбьрьқи, шьркед We, мина щәWед дь гед кеда дадьбьрьн, дьчьрусин. Сәлим, бәжн у ба папахе қәWащьхьва hәвра шәрбун.

Чйаки зозана Әләгәзе нәмабу, Wәки льнге ле нәк'әта.

Сәлим чукара чук бу, мәзьнра мәзьн, төщ кәсира нәдьгот жь вьра рабә hәрә дәра hане. Ә пәрсәнге дәве хWә рьнд заньбу.

Wәхта Әрмәнистанеда қәйдед советие hат тәстиқкьрьне Сәлим зьламәки льнгтәрькийи, чип ти мина кәзаред hәвале хWә бу. Әwи чь заньбу неда чь hәйә, чь төнә? Тә дьгот дьнйа сәр röhә wибу у әW жн höндöре röhe геда к'әтьбу хә hьнгор.

Озмане баве Сәлим тәмамйа әмре хWә н

тәли тәнгасиеда дәрбазкьрбу. Әwи щәм аг'а у бәга ламти, дуажоти, шьванти дькьр, wәки бь тәhәрәки әбура хwә бькә.

Жь тиренща р'ожа октйабра мәзьн бәшәре wи тәзә мәрьва хwәш дьhат, пьшта wи тәзә hьнәки раст бубу, wәхта тә'ләбәхтр'а нәхwәш к'әт, к'әтә ньвине, дō р'ож дәрбаз бун тәфәкуре ә'мре тәзә әw wәфат бу.

Сәлим сеwи ма, ле нә мина сеwие бәре, кӧ ньсрәте нане р'оже бун. Hәма жь р'ожа ә'wльнда дәстпекьри кӧкӧмәте к'омәк да wи, әw мәзьн бу, бу хортәки готьна wә, дәст у п'ейи навмьлфьрәйи бәрбьчә'в. Чәнд сал дәрбазбун Сәлим мал у кал дәст ани, зәwьщи. Т'әмамйа qизе гӧнд хwәзла хwә жьна wи, Гозәла Ләwәнд, данин. Ле тӧ wәрә бьнhер' кемасикә мере wе hәбу. Hәма сәва мәрьве ӧса жи катийә готьне «hив hивә, диса ә'йбә ль р'уйә». Сәлим к'ӧмр'әш бу. Гозәла жьна wи тьр'сана дьләрьзи wәхта щинарәки ньшкева пьр'сәк жь wе дькьр. Сәлим пер'а-пер'а пьр'ч'уйе хwә дькьрьн, бьрӧйе wи тәв сәв дьбун, леве wи дадьльqин, зьраве мәрьва жь wи дьqәтйа, дьбу кӧта-кӧта wи.

— Qизе Гозәл,—әwи дьгот,—чь кӧла тә щинара к'әтйә, тӧ к'ӧ, әw к'ӧ, тә ә'бура хwә п'епәс кьрийә, нане тӧ бехwәй буйи? Гозәла бәләнгаз шәрмана ньванбу чь бькьра, сурәте wе мина кьнара сор дьбун, дәсте хwә дьда бәр щеника хwә, дьбу ньч'ә-ньч'а

Wе, мəрьва тьре дьле хWəда дьбежə «ə'рде саро вəqəльшə, əз тəда həрмə харе».

Нəньhер'и əве йəке дьле Гозəле нəдьшкəст, əWе жь к'урайа дьл ньз жь Сəлим дькьр, qəдьре Wи дьгьрт.

А əви тəhəри əWан дəрбаз дькьр. Жь дə'Wəта Wан дö сал дəрбаз бун. Гозəлə нəмлə бу. Р'ожəке тə'на эше авитə щəгəра Wе, бу туфə-туфа Wе, бəтр'энг бу, дəве Wе мьч'ьqи, ч'ə'ве Wе к'орда чун. Пирка Дилбəр, кö щинара Wан бу, пер'а-пер'а тедəрхьст, Wəки Гозəлə бəр зар'бунеданə. Əwе щабда Сəлим, Wəки жьна хWə щигöhасти нəхWəщхане бькə. Тəвзьк Wəйнахе Сəлимда чунə харе, əWи авр'у данə Дилбəре у гот:

— Мəт'е, тö хWəйе сəре мьн нини, чи тəр'анə, жьна мьнə дьчə нəхWəшхане, начə, əW шöхöле мьнə!

Пирка Дилбəр сущлу бу, бь тəhəрəки хəйд гот:

— Дə, мьн чь готийə, лао. Жьнкьнга тə гönəйə.

— ЧаWа? Əз Сəлимбьм жьна мьн həр'ə бал нəзар мəрве хəриб р'азе, ле əз чьма сьмела бəр позе хWə дьhельм. Сəр ван хəбəра əWи дəсте хWəйи р'асте бəрбь сьмеле хWə бьр у бь щур'əки ль Дилбəре нь-hер'и.

Пирьке мьле хWə h'ьлк'ьшандьн, пьшта хWə да Сəлим у чу.

Сəлим hе щие хWəда qöрəмиш бубу, сəкьнибу. Əwи чаWа Гозəл дит хофəк дьле Wида qəсьри,

wәйнахе wи ләрьзин, паше жь мал дәркʻәт чу ду Дилбәре, тәwәqә жь we кьр, wәки һәрә кʻомә— кәке бьдә Гозәле.

Пирка Дилбәр чу. Чәнд сәкәт бькөрин, мала Сәлиме Озманда дәнге зарә wийә нөхөри һат. Мьзгини данә Сәлим. Бәре әw бәшәwрхwәш бу, ле әw бәшәра ль сәр леве wи һеди-һеди тәмьри у дьле хwәда гот: «Чаwа, әз Сәлимбьм qиз мьнрә бьвә, көле, тө мьнда бейи», ле паше әw бь хwә бәр дьле хwәда һат.

— Дә, кʻедәре qиз, wедәре көр жи we һәвә.

Сәлим һәма бь хwә qраркьр, wәки наве qиза хwә дайнә Нигар. Гозәле qайилйа хwә да.

* * *

Гөндда иди колхоз һатьбу тәшкилкьрьне. Сәлим тәви щинара бь дьл у щәгәр дьхәбьти, кале wи иди әпʻещәйи хwәш бубу.

Хорт гәлә щара кʻөлфәте щинара щьватед гөнда дьдйтьи, дьбу кʻьзина дьле wи, wәки нәмамтйа өса дькә, наһелә Гозәл һәрә щьвата. Әwи qрар дькьр, кө кʻөлфәта хwә әʻсә бьшинә щьвате. Ле чьqаси щьват незик дьбу, awqаси баре кʻөмрәшие дьле wида мәзьи дьбу у рожа щьвате дьгот:

— Qизе, тө кʻө, щьват кʻө?

Гозәле хәбәр нәдьда, крин жь кевьр дьһат, жь wейа нәдьһат.

Wәдә öса дәрбаз дьбу. Дö заред qизинә дьн жи Wанра бун. Сәлим һәрщар дьле хwәда ньфьри ль бәхтe хWә дәкьрьн, wәки заред тәмамайә көрин һәнә, ле әw дәст жь qиза нак'шинә.

* * *

Шәре Wәтәниейи мәзьн һьнгавт. Сәлим эваре к'әлобин жь хәбате вәгәрйа мал, иди хWә зәвт нәкьр.

— Qизе Гозәл, qәт намуса мәра чь? Дьне әлам бь рәзадьлйа хWә дьчә шер, әз жи һе малда руньштимә, хәлqе чь мәра бежә, шәрма рәшә, әйба гьран.

Жьне у мер We шәве кәта сьве хәбәрдан. Qәрәбәрбанга сьве әW чунә дәст у руйе һәв. Сәлим qизед хwә рамусан, бәре хWә да комисариата әскәрие. Һәма әWe роже жи әW шанднә Ордйа Советие.

Дәрд у тәфәкурйа мале төщар жь дьле Сәлим дәрнәдьк'әт. Әwи дьрот, дьпива. Һәвале Wийи урьс, Иван, бәр дьле wида дьһат һәр щарәке, wәхта дьдит, кö әw дöшöрмиш дьбә. Бәшәра Сәлим хWәш дьбу, кәзьнге к'ур радьһиштьн, гöман дьда хwә, кö зутьрәке шәре к'öтавә, әwe диса һәрә мәл у нале хwә, сәр һелина хwә, кö к'öчке ощаха Селиме Озман тьме бьчьрусә.

* * *

Ду чуйна Сәлимра мәфәра Гозәле hатә бьрине. К'өлфәте щинаред wан тәмам чунә хәвате, мина шера бәрга мере хWә гьртьн. Гозәл жи дөшөрмиш дьбу, кө hәрә бьхәбьтә, ле wәхта хәйсәте Сәлим дьhатә бира we, әw hьнәки дөдьл дьбу. Р'ожәке жи әwe qраркьр у нәмәкә әви тәhәри Сәлимра шанд.

«Сәлим щан!

Зарә шькьр сах у сьламәтьн, диwане мәра тәрә к'ьвшкьрьнә, әм кәртьм дьстиньн. Нигар, Филе у Сәйран чәвньhерие тәнә. Айе мә фашистара нәминә, тө к'ө, шәр к'ө. Тө сәва мә qәт дөшөрмиш нәвә, hәр гөh бьдә сәр хwә. Мьн тә у hәвалед тәра чәнд щот горә у лапьк чекьрьнә, әзе ван рожа бьшиньм.

Сәлим щан, ле qәт тө мьнра чь дьбежи, хәлq тәмам дьчә дьхәбьтә, әз тәне малда бумә к'утәкә шәwьти, жь бәр тәндуре ранабьм. Qәт хәлqе мәра чь бежә?»

Гозәле әв нәма шанд. Әwә рожбьрож hивйа нәма Сәлим бу. Нәмә тьме жи дьhатьн, ле дәрhәqа хәбата Гозәледа нә дәнг бу, нә жи кьс. Лама жи әw щаньк бәр хwә дьк'әт, кө жь hәвале хwә пашда дьминә.

* * *

Звьстане чйа у бани ньхамтьн. Тагбура кӧ Сәлим теда қӧльх дькьр шандиә дәшта шер. Хорт дьдит чька жьи кʻомәкәкә чаwа дьдиә wәтәи, ньм дьхәбьтьи, ньм жи әскәриеда қӧльх дькьи. Әw кʻӧмрәши, кӧ әwи жь әдәте кал у бавайи пашдамайи чаwа мират стәндьбу, бәрә-бәрә бәтрәнг дьбу. Әwи бәр чәве хwә дьдит wәйwәйлер, чәтьнайа, кӧ щмаәта мә дәсте фашистада дькʻьшанд. Дьле wи храв дьбу, әw дьфькъри нәме Гозәлера бьшиә, кӧ әw hәрә бьхәбьтә, ле паше бәр хwәда дьгот: «Щаньм, дйа мьи чуйә хәбате, йане пирка мьи, кʻӧлфәт готи малда руне, къище мере хwә бьшо, Гозара хWәйкә, харьне hазьркә. Wәки әз дәстуре Гозәле бьдьм hәрә бьхәбьтә қәт хәлқе хәрибе чь мьнра бежә?».

Рʻож ӧса дьбьhӧрии. Wәхте Гозәле дит, кӧ Сәлим щаба we надә, әwe қраркьр хwә сәри хwә hәрә бьхәбьтә. Рʻожтьра дьне әw чу бахче зара. Сәрwере әW бь готна Wә қәбулкьр у созда, hәма жь сьвәтьре hәрсе заре Гозәле қәбулкә, wәки әw пәшмурдә нәвә, hәрә бьхәбьтә.

Кәфтек дәрбаз нәбу Гозәла Ләwәнд бу хәбатчйа we бригаде, кʻедәре бәре мере We дьхәбьти. Әwә гәләки сәрхwә бу. Не могдарәк тәзә дәрбаз

бубу, наве Гозәле жи сәр тәхте сор ньвисин, чаwа хәбатчикә пеш. Гозәлә иди сәрфьнйаз бу, бь әнйа вәкьри ль щинара дьнhери. We иди мина бәре жь wана шәрм нәдькьр, hәр wәхта хәйсәте Сәлим дьhатә бира we әw hьнәки дьфькьри: «Гәло wәки Сәлим заньбә, кö әз бе дәстура wи дьхәбьтьм, we чь бькә, гәло we hерс нәкәвә, нәхәйидә» у әwe qрар дькьр, Wәки ве гаве дәрhәqа хәбата хwәда he мере хwәра нәнвисә.

Зар дьчунә бахче зара. Гәре кö диwане дьдан у айльха Гозәле бь тәhәрәки тера мале дькьрьн. Wәхта кале мале hьнәки хwәш бу Гозәле чәнд щот горә, лəпьк, hьнә чәрәз, тьтун Сәлим у hәвалед wира шандьн.

Гава Сәлим пасилкә стәнд, hавале wи дора wи щьвйан, wана чәрәз тәвайи харьн, паше горә у лəпьк минани бьра hәвра гарәвәкьрьн. Сәлим фьрнах дьбу. Гозәл ль бәр чәве wи жь бәре ширьнтьр бубу. Әwи дьле хwәда дьwәкьланд: «Бе мала баве ава буйе, кe газьна ль тә бькә, тә чьма нане дәве зара бьрийә әв hур-мура мьнра шандийә?»

* * *

Щарәке шәр hьнәки сәqьри. Сәрwере гара сәйасәтие hат у әскәрара qьсә дәрбазкьр. Әwи wанра гот, кö әw тәне ниньн, кö пьшт у база wанә гәләки qәwинә, wәки hәр мәрьвәки советие нha бь

к'әлобин дьхәбьтә, wәки дьжмьн жь хwәлйа мә рaқәтиньн. Ду хәбәрдана хwәрa әwи газетәк вәкьр у wa гот:

— Мәсәлә, hун әве к'өлфәте дьбиньн, әw нha дәwca мере хwә дьхәбьтә у рое се-чар норма дьқәдинә.

Ә'фәрьм шире wерa,—тәмама hәврa готьн.

Сәлим hьнәки кәр бу, сәкьни. Әскәра газет hьлдан, йәко-йәко ль шькьл ньhерин. Wәхта сьре гhиштә Сәлим әw ньшкева вәщьньқи, жь чә'ве хwә бawәр нәкьр. Р'әнг жь wи чу, дәсте wи рьщьфин, әшқәк фьри дьле wи, бәшәрәк ль гоше дәве wи битәр бу.

— Чь ль тә қәwьми, Сәлим?—Иван же пьрси.

— Чawa? Нә ахьр әва к'өлфәта мьнә.

— Чь дьбежи?— тәмама hәврa пьрсин.

— Wәлəh-бьлә.

Hәвала йәко-йәко чә'вронкайи дьданә Сәлим. Ле әw бь тәhәрәки кәр бубу. Әwe роже дьле wида дьнйа hатә гөhастьне. К'өмрәши у хәйсәте wийи бәре к'уви бун. Hәма we эваре қөмандаре wана жь наве хwә у hәвалед Сәлим нәмәкә чә'вронкайе Гозәлерa шандьн.

Сәлим жи әв нәма hанә ньвиси:

«Гозәл щан!

Әмәке де у баве тә ль тә нәлалбә, тә әз нава hәвалада кьрмә дикәки сьпи, әз әwqаси к'өбарьм, мьн тьре тәр у баскед мьн hәнә. Ә'фәрьм, хале мьн Лә-wәнде рәкмәти чьqаси растго бу, wәхта дьгот «Го-

зәлә qочахә, рож бе we бәрга мера бьгрә». Ә'фәрьм! Сәд щари тәра малиава! Мьqати зарабә. Р'ьнд бьхәбьтә. Иди әз әw Сәлиме бәре ниньм. Hha иди әз заньм дьнйа роньқда чь hәйә, чь тонә. Р'аст готьнә «Шер-шерә, чь жьнә, чь мерә». Wәхта хәбатчи лазьмьн, готи тӧ чьма малда рунейи, мьн зуда дьхwәст фькра хwә тәра бьнвисйа, ле ль hәв нәдьhат. Змане мьн иро qәйд у чидаре хwә qәтандьнә. Бьхәбьтә, ә'фәрьм! Тӧ сәрфьнйазбә, әз жи wәкә хwә hәмә. Әзе дha рьнд ль дьжмьн хьм.

Сәлим».

Гозәле кәрдӧ нәмә тәв рожәке стәндьн. Льнге we шабуна ль ә'рд нәдьгьртьн. Әw мина qизәкә кәзи ль нав отахе дьчу-дьhат. Әwe бь хwә жи бawар нәдькьр, wәки хәйсәте Сәлим өса зу hатә рӧhастьне. Әw дha бь рӧк у дьл хәбьти.

* * *

Сьвәкә звьстанейә зьвьр бу. Ә'змани чик у сайи бу. Сӧрәкә өса сар дьhат, тә дьгот нәза wәйнахе мәрьвара дькьн. Р'ое нәдир дабу, жь сәрмана әw жи qьнщьли бу, тиренще we анщахи дьhатнә ханекьрьне. Бәрфе мина спичаләкә бе сәрә-бьни бәст ньхамтьбун. Дәшта шерә сәqьри бу. Хӧмаме ль сәр чәме пешбәри hәв гьртьбу. Ньшкева бу рьнгә-рьнга

топа, тәqә-тәqа гӧлла у танка тәв һәвбун, кьрьнә qәрәбальх. Таґбур жь щи ләqйа, дакʻӧта сәр дьжмьн. Фашиста, кӧ әв йәк дитьн, мина пез тәрqйан. Wан чаха ль ру әзмин чәнд фьрьнде дьжмьн һатнә хане. Сәлим у һәвале хwәва иди жь чем дәрбаз бубун. Фьрьнда агьре пулимйоте ль сәр wанда рәшандьн. Сәлим ньшкева нькʻьси у кʻәт, әw рабу, кьр кӧ пешда бьльвә, ле нькарбу. Иван ль сәр wида вәгәрйа, хуна гәвәз тьжи һӧндӧре сола Сәлим бубу. Иван льнге wи гьреда, әw рабьһартә нәwаләке. Әw чунә руйе һәв у жь һәвдӧ qәтйан. Чәнд дәqада Сәлим гиһандиә дохтрхане, жь wьр жи әw бьрьнә шәһәрәки wәлет, wәки әwи qәнщ бькьн.

Таґбуре әwе роже фашист жь бажаре Г. рaqәтандьн.

* * *

Чәндәк дәрбаз бу. Гозәле нәмәк жь qӧмандар станд. Әwи ньвиси бу, wәки Сәлим бьриндар бу, әз ль фьлан дәре жь wи qәтйам. Әгәр һун һащ пе һәнә, бьнвисьн чька кʻефе wи чьнә.

Гозәле нәма Сәлим жи стәнд. Әw кʻәwгьри. Һәрсе qизе we чәʻв дйа хwә кʻәтьн кьрьнә лувә-лув, ле дайик бәр дьле wанда һат, әw ашт бун.

Гозәле һәма we роже нәмәк Сәлимра ньвиси, йа дьне qӧмандарра.

* * *

Бьһар һат. Ләйлане лист. Ч'әм диса сәр һәвр'а чун у һатьн. Тәйр у туйа диса дәст бь сазбәндйа хwә кьрьн.

Гозәлә ль сәр хәбата хwә бу, wәхта бу qир'ина Нигара we:

— Ьне, мьзгина мьн, баве мьн һатийә!

Гозәле шабуна фьрqаскьр, әwe изна хwә жь сәрwер хwәст у мале мәр'әвә, әз һатмә тә. Әw у Сәлимва кәwшеда р'асти һәвдö һатьн. Wана һәвдö р'амусан. Гозәл к'әтә бьн мьле Сәлиме, кö не дькö-лйа, әw бьрә мал.

Әмәк бьһöри. Мала wана тьжи мәрьв бубун. Әw һатбунә ч'әвр'онкайе. Бу шьнгина финщана, харьн, дан, стран, дәф у зöр'не хьстьн.

* * *

Сәлим qәнщ бу. Әwи иди к'аре хwә дькьр, wәки һәрә комисариата әскәрие, кö wи диса бьшиньнә тағбура wи, wәки бона азабуна wәтәне хwә диса бькә шәр'. Әwи гәләки бира һәвал у һогьре хwәйә дәшта шер' кьрбу. Ле диwана фашиста wәлгәрйа, дьжмьн һатә р'ае. Сәлим нава нәфәре хwәда ма.

* * *

Бәле, әмре тәзә, мьнабуна тә'ли у тәнгасиа бә-

ре, к'омәка һәвал у һогьра хәйсәте мәрьва жи дьгöһерьн. Сәлим öса хәйсәте хWә гöһастьбу, кö qәрф wан мәрьва дькьрьн, ед кö зар'ед хWә нәдьшанднә мәк'тәбе, нәдьһьштьн к'öлфәте wана жь мал дәрк'әвьн. Әw иди Сәлиме бәре нинбу.

1960

ТИТАЛ

Титал чәнд сала бәре хатьре хWә жь гӧнде хWә, жь чиае Әләгәзе у Qәмәрдагᴇ хWәстьбу у бәре хWә дабу бажер, wәки университетеда бьхунә, мьразе баве хWә бьqәдинә, мина пешие хWә нәхWәнди нәминә.

Эвара, wәхта бажар дадьпалийа нава шәва рәш, Wәхте ләмпе электрикие мина щерге мьрщана тәрийа шәве бәтрәнг дькьрьн, әз, Титал у hәвале мәйи дьне бәрәви разанхана мә дьбун, мә хәбәр дьда дәрhәqa әмре хWәндкᴇарайи ширьн, дәрhәqa hәвалтийе, ӧлм, занәбуне, мӧкбәте. Тӧщар бир накьм. Мә чьqас эваре ӧса дәрбаз кьрьнә.

Рᴇожәкә звьстанейә пьрчукьрибу. Әзмин кӧлие бәрфе әләк дькьрьн, әрд у әзман бубунә йәк, чиа у бани, coqaqa у мәйдан, дәшт у кᴇWшән бь сьпичала бәрфа звьстанейә qальн hатьбунә ньхамтьне. Әзи тәне малда бум. Мьн диса кᴇьтеб дьхWәндьн, чаwa мәрьвәки кᴇәсьри расти кание бе. Отаха мьнда кәму тьшт ӧса рәкәт бу, wәки мьн ледана дьле хWә жи дьбьhист. Ньшкева йәки бь зәрп дәре мьн кᴇӧта, әз вәщьньqим.

— Кәрәмькьн,— мьн гот.

Wан чаха дәри лəз вəбу у мина hәрщар диса Титале мə бь бəнгзе хWəш сəр шемике сəкьни. Иро жь сьфəте wи мəрьва дькарбу тедəрхьста, wəки əwи зə'ф əшqə, к'ан жь леве wи пəйа нəдьбу чə'ве wи дьчърусин, шəWле сəр кьнаре сурəте wида дьhатнə ханекърьне.

— Эвара тə хер,— əwи гот.

— Wəй тö хер hати, сəр чə'ве мьн, сəр сəре мьн. Дə бежə чь həйə, чь тöнə. Чь qəWьмийə, wəки тö иро əWqас əшqи?

— Сагийа тə,— əwи гот, əзи тьме жи əшqьм. Гəрə чьма əшq нинбьм,—у əwи лəпке хwə дəрхьстьи, wəшандьнə сəр щие мьн, жь щеба хwə намəкə чаргошə дəрхьст, пера гöлəш бу, рəqьси, нəмə дəсте хWəда бьр-ани,—мəрьв ду ве йəкера жи ша нəбə,—əwи намə нишанй мьн да, чə'вəки хwə мьнра qöнщьранд у тəзə руньшт.

— Чь бə'сə, Титал?—Мьн пьрси.

— Малава, aha бьнhер, у əwи намə вəкьр, hьнəки ньвисаре ньhери, бь дəнгəки зиз хwəнд:

«Титил щан!

Ə'зизе мьн, əзə саг у сьламəтьм, чə'ве мьн рйа тə qəрьмин. Хəwa шəва мьн кəрьмийə. Тö нə вьри wəки гöстила хwə йане жи дəстмалəке пешк'еши тəкьм. Бьбахшинə. Р'о бə йане шəв, сьвə бə йане эвар тö бəр чə'ве мьни, бей тə бə'лгие бəр сəрийа

мьн кәьврә, тӧ ль нав дьле мьндани, тӧ рӧке бәр мьни, қӧдуме чоке мьн. Де у баве мьнә пакьн, сәр кьсәкьса к'әтьнә, wәки әз у тӧва дьлк'әтийе һәвьн. Ле һьла тьштәк нәготьнә. Мьқати хwәвә, әзә һивиа тәмә.

Нәма һәвала мьн, Хәзалера, бьньвисә, wәки әз бьстиньм, шәрмә, бьра де у баве мьн ньзанбьн, бьра гӧнди мьн сор у сьлоқ нәкьн, нәкьнә бәниште дәве хwә, иди чь бьньвисьм, ро ль мьн бунә сал. Бь сәламе ширьнва.

Синәм».

Титал намә к'ӧта кьр. Әwи хәбәра «Синәм» ӧса кәрф-кәрф, ӧса тәқьл гот, wәки мьн сәбьр нәкьр у пьрси.

— Әw к'ийә дә?

— Чawa?

— Синәм к'ийә?

— Мала тә авабә,—әw хәйиди,—ле мьн әwqас к'ера хwәнд у әwи зор да зьмен.

Мьн у Синәме мәк'тәба дәһсалә тәвайи к'ӧта кьрийә, әw иһа гӧнддана, әwи ве дәре адреса наме нишани мьн кьр. Дьхәбьтә, сәрwере дәста стәндьна әк'не бльндә.

— Бәле.

Чь бәле? хорт һерс бу, дә бьсә әз к'ӧтакьм паше, әва жи бу пенщ сал, wәки мьн у Синәме дьле хwә ль бәр һәв вәкьрийә. Әз wан чаха гӧндда сәрwере клубе бум. Мьн щийе хәбата Синәме за-

ньбу, әwe бьнәтара чиае Qәмәрдаґда картол у тьтун бещәр дькьрьн.

Дә тӧ әдәте мә зани, әз әшкәрә нькарбум сәр weда бьчума. Ле бьре тә жи зәф фән бу. Әз дьчумә бәрпґала Qәмәрдаґе, мьн ль wьр гӧл у кӧлилк дькьрьнә баq, давитнә щәwe, аве әw хwәра дьбьрнә жере, бь we аве жи Синәме картол ав дьдан, мьн дина хwә дьдае әwe баqе кӧлилка ньлдьдан, нава һәweда дьбьрьн—данин, ле щаб ӧса жи нәдьда. Wан чаха бьре тә,—әwи дәсте хwә синге хWә да,—намә баqава гьреда, ле диса нә бәґс бу, нә жи хәбәр. Мьн роже хwә ль сәр синге Qәмәрдаґе дьбӧһӧрандьн, ль кьсрәта Синәме, бәжн у бала weйә мина карәкә Хәзала дьмам.

Ве щаре мьн чь кьр чь нәкьр. Мьн щәwa аве бьри, бәри нәwала кґеләке да, щәw мьчъqи. Синәме, кӧ дит ав мьчъqи, мәр да сәр мьле хwә, бәр щәwe кґәт, бь кәмди хwә бәрбь пґала чие мәшийа. Дьле мьн шабуна зу-зу кґӧта. Әз нава гиһеда мина нечирванәки һивйа нечира хwә бум. Кӧтаси әw гьһиштә wедәре, кґӧ кӧ мьн ав бьри бу, әwe дор у бәре хwә ньһери, кьрә нәчә-ньч, кьр кӧ аве бәрдә, әз жь щи рабум, qизьк вәщьньqи, рәнге хwә авит, мьн ньһери, ле wәхта әз нас кьрьм бәшәрәкә хwәш ль деме we бу диһар, соро-моро бу, сәре хwә бәржер кьр. Әз незики we бум, мә эпґещәйи хәбәрда. Чәнд роже дьне жи мьн ав ӧса да бьрине у мә дьле хwә ль бәр һәв вәкьр. Ду we йәкера кәму һавина әз

дьчьмə гöнд, əwe дьбиньм, мьн чawa сьламəти к'öта кьр əзе бьзəwьщьм. Дə'wət жи həми бей тə набə.

— Бəле, бəле,—мьн гот.

— Тə бьhист?—Т'итал жь мьн пьр'си,—əзи иро чьма awqaси əшqьм.

Əwи диса намə кьрə qабе,чəнд щара дəсте хwəда бьр—ани, кьрə щеба хWə.

Əз жи ша бум. Əшqа Титал фьр'и дьле мьн жи. Мə ду We йəкер'а диса гəлəки хəбəрда. Иди ниве шəве бу, wəхта мə шəвхwəши да həв, жь həв дурк'этьн.

* * *

Əwe сале бhар зу hат, wəхта тəйрту жь бəр'и-бəр'истана зьвьр'ин, диса ль мə бунə дийар, wəхта Əлəгəзе бəг'дадида сəрбьhара р'əнгин авитə навмьла хwə, мьн бь шöхöлəки мəхсус бəре хwə да нəкие, кö ль бəрп'ала чиейə.

Р'йа мə нава т'əбйəта кəwаск'арə мина букəкə тəзəхəмьлива дəрбаз дьбу. Зутьре əзи мəрк'əза нəкиеда бум. Мəрьвед р'ewи бəре ə'wльн бона щəвбьhерийа хwə дöшöрмиш дьбьн. Мьн жи öса кьр. Əз чумə меванхане, мьн щи hьлда, паше бь ч'ə'ве р'ewийа насйа хwə да мəрк'əза нəкие, дор у бəре we, Əлəгəза р'əнгин, чəм у каниед сарə зəлал.

Əз we р'оже зə'ф гəр'ийам у эваре бəрбь меванхане вəгəр'ийам. Дha т'ə'рийе ə'рд hьлчьни бу, ə'змане сайида стəйрке бəтр'əнг дьчьрусин, hиве тə-

зə нəдир дабу у п'əнще хwə к'ӧтабунə синг у бəре Əлəгəзе. Һəч'е Əлəгəзе бь бəлəкиа бəрфе сəре хwə печ'абу, тə дьгот деwəкə, кӧ к'олоз дайə сəре хwə у нава тə'риеда бəрбь мьн дьльвə.

Wəхта əз чумə меванхане от'аха мьнда т'əне мəрьвəк һəбу, əwи сəр щики п'алдабу, qӧлапе к'ур-к'ур щьг'ара хwə дьхьстьн у ль ар'ике дьньһер'и. Wəхта əwи əз дитьм wəлгəр'ийа сəр к'елəкəке, бəре хwə да мьн у бь фəсала нəнаса жь льнга нəта сери əз бь ч'ə'ве хwə пивам.

— Эвара тə бь хер!— мьн гот.

— Хер һати, сəр ч'ə'ва, сəр сəра,— əwи сəлама мьн вəгьрт. Əз р'уньштьм, мьн нава чəнд дəqада дина хwə да газете р'оже у паше дəстпе кьр пьрс сəр мəрьве нəнасда барандьн.

Ə'йан бу, wəки əw кӧрманщə, гӧндəки ве нəнийейи нə əwqаси дурда дьжи у бь шӧхӧле хwə һатйə вьра. Wəхта мьн пьрсе хwə к'ӧтакьрьн əwи диса щьг'арəк печ'а, вехьст, qӧлап кьр, к'ӧхйа у пьр'си:

— Бьбəхшин, хорто.

— К'əрəмкə.

— Тӧ жь к'едəрейи? К'ӧ тейи у тӧе к'ӧда һəр'и? Хьзмəта тə чийə?— Мьн щаба wи да, wəки əз хwəндк'арьм, бажерда һин дьбьм у һатьмə вьра бона шӧхӧлəки фəрз.

— Бəле, сəр ч'ə'ва, сəр сəра,— əwи гот у лə'зəке кəр'бу, сьмеле хwəва мьжул бу. Паше əwи на'-

ве мьн пьрси, дәстпекьр жь әмьре хwәйи бәре шьровәкьр, ле диса hат сәр пьрса хwәндкарийе сәкьни.

— Бьра,— әwи гот,— бәре мәра дьготьн, wәки хwәндьн гönәйә, ки кö бьхунә we дьнийа дьнеда текәвә нава каниа қире—қәтране, we бьбә хöрәке щәкнәме, лама жи мә нәдьхWәнд, ле иро шькьр жь хwәде,— әwи хәбәрдана хwә дьрежкьр,— нha хорте мә жи бажерда hин дьбьн.—Әwи ведәре чәнд нав дан, нава wанда öса жи наве Титал гот. Wәхте мьн наве Титал бьhист әз пәй әнәне кәтьм, мьн дәрhәqа мала wан, де у баве wида йәко-йәко пьрси. Әwи щаба мьн да, паше жи сәрда зедәкьр:

— Титал қизәкә гönде мә дьхwәзә бьстинә, ле баве we нәhәqийа дькә, дьбежә қиза әз бьдмә хwәндкара тönә, дьha пакә мәрьв қиза хwә бьдә гöре сәре чиайә бәйани.

— Ахьр чьма?

— Дьбежә хwәндкар анщах сәре хwә хWәй дькьн, бәр дәре wан бина кәйwане чарпе нае, бьшкölәк бәр дәре wан тönә, мала wанә сәр автомашинейә, иро вьрьи, сьве дәра hан, әзе чawa қизе бьдмә wан? Қизе хwә нә бе хwәйә, мала wә ава бә! Йале дьне жи хwәндкар дьхWазьн кö әм қиза бе қәлән бьдьн wәки паше зоре бьднә змане сор бежьн мә пьфи сәре фьланкәсе кьр, қиз же стәнд, әре? На wәлә, әw патка стуйе хwә бьбинә, Синәме пашла хwәда набинә. Wәхта мерьк наве Синәме да мьн дьha зәф рьнд фәм кьр, wәки соз

дәрһәqa Титале һәвалданә. Мьн дьһа öca кьр, йане әз Титал нас накьм, лəма жи мьн wa пьрси:

— Хорт у qизва бона ве йәке заньн йане на?

— Чь бежьм? Бь тәгмина мьн ньзаньн.

Ду ве йәкера әw эвара звьстане һатә бира мьн, сьфәте Титали әwqаси гöлəш, нама чаргошә у хәбəре Синәмейә ширьнә мöнбәти у мьн жь к'урайә дьл кәйфа хwә ани, ле мьн тьштәк нькарбу бькьра, әз щида бубумә рьсас.

Һерса мьн рабу, мьн чәнд хәбәр готьн:

— Щаньм,—мьн гот,—әв чь нәмамийә. Qиз у хорт һәвдö ньз дькьн, бьра һәвдö бьстиньн, мьразе һәв шабьн иди. Баве Синәме чьма мина Бәк'ре Ә'wан мьразе щаһьла дьтәрбинә.

— Чара мьн,—әwи гот, бәлки әдәте мә пашоп'е бә, әwә, һәр әw мала мә хьраб дькә.

Щәлил сәва гәлә тьште дьне жи хәбәрда, ле әз дьһа дöшöрмиш дьбум, мьн әwqаси гöһ нәдьда сәр wи, ле һәр щар-щарана дьгот «бәле», «бәле», wәки мерьк ньзанбә, кö әз гöһдаре wи ниньм.

Щәлил хәбәрдана хwә к'öта кьр, мә лəмпә весанд, нава тәриеда һе агьре щьгара wи дьчьруси, тиренща һиве пәнщәрера ль отаха мә тәлп гьртьбу.

Әз we шәве ранәзам. К'елəк-к'елəк wәлгәрийам. Хәw жь чәве мьн к'уви бубу, тә дьгот дәwса бә'лги бәр сәре мьн кәвьр бу у әз сәр кәләма разамә. Һата сьвә сафи бу Титал жь бәр сәре мьн нәдьчу, мьн хwә-хwә пьрс дьда хwә: «Гəло дьһа пак нә-

дьбу, wəки Титал нəhата, нəхwəнда, бəлки əw у Синəмва həв шабуна», ле паше тə дьгот hьнəка дьл дьда мьн: «hьла сəбьр бькə, чька агьри чаwа те, хwə кəму готьи наенə сери? Хwə дəwра бəре нинə, ле əмə бəнди чьнə, wəки ван роже мəда тьштед hа бьqəwьмьн? Əw мəрьв ед кö дьхwəзьн бьвнə дьрйа орта Мəме у Зине мəрьвнə нəhəqə пашдамайинə. Бəр нəhəqие у пашдамайине жи тьме дькьнə шəр, wəки əw körka дəрнəхьн».

Мьн тəзə чəве хwə дабунə həв, wəхта пəнще рое мина нəза чəве мьнра чун. Əз qölöз бум, руньштьм. Щəлил рабубу, əwи кънще хwə wəргьртьбун, диса мьн у wива хəбəрда, ле зутьре əwи хатьре хwə жь мьн хwəст дəркəт, бу рəqə-рəqа льнге wи пелəлингава пəйа бу чу.

Мьн шöхöле хwə кöта кьр, диса бəре хwə да бажер.

* * *

Əз дöшöрмиш дьбум. Əw нет: «Гəло Титал занə йане на» төщар жь сəре мьн дəрнədькəт.

həма рожа дöда əз сəр coqaqe расти хорт hатьм, мə сəлам да həв, чунə дəст у руйе həв. Əw диса Титале бəре бу, гöлəш, бəшəрхwəш, жь рəкətийа hавине əw дьhа бədəw бубу у бəр чəве мьн дьhа бльнд дьhатə ханекьрьне. Мьн вьра фəм кьр, wəки Титал дəрhəqа нəhəqийа баве Синəме тьштəки ньзанə, лəма жи мьн тaqət кьр пьрси:

— Синəмə чаwанə?

— Əз ве hавине нəчумə гӧнд, ле жь нама заньм, wəки саг. у сьламətə. Тəра we жи бежьм, qизапа мьи нвиси бу, wəки де у баве Синəме чəвньhерийе wенə, wəки əw пеки шаш нəвежə. Титаwьра hьнəки сəкьни, мьн ньhери у гот:

Пьзмам, к'и занə, кəври бьqӧлвə, мəрвед нəqəнщ к'орфəлаqиера he hənə, тə həw ньhери ə'щевəк анинə сəре мə, пъкинəк ль бəхт у мьразе мə хьстьн.

Əз бəр дьле wида hатьм. Ле паше жи wира qайил бум, wəки готи мəрьв hащə хwə həбə.

Р'о тьлол дьбун. Мə hавала гəлə эвар тəвайи дəрбаз дькьрьн, гӧлəш дьбун, к'омək дьда həв.

Мӧг'дарəк бьhӧри.

Лawькəки нас мьнра гьликьр, wəки Титал чуйə гӧнд, кал у кəwал тəмам бьhистьнə. Сəр кьсə-кьса к'ətйə, wəки баве Синəме нəhəqйа дькə, нахwазə qиза хwə бьдə wи.

Де у баве Титал мəрьва дьшиннə хwəзгини, ле тьштə же дəрнае. Титал у Синəм щарəке, дӧде дьне жи рasти həв тен, qрар дькьн, wəки чəндəки дьне тəвайи рабьн, бенə бажер.

Сьбəке гӧнди радбьн у дьбьhен wəки баве Синəме мала хwə баркьрийə у чуйə нəкикə дьне.

* * *

Диса звьстан бу. Əзи отаха хwəда руньшти бум. Ньшкева сьвдəреда дəнге льнга ль мьн тəсəлə бун,

незики дәре мьн бун, бу р'әqә-р'әqa дери, мьн изьн да, wәки бенә hөндөр. Wан чаха дәри hеди вәбу, Титал hатә хане. Әwи мә'дәкьри бу, к'ән жь леве wийә тьмбәшәр к'уви бубу, чә'ве wи к'орда чубун, өса qьнщьли бу, wәки бәжна wийә ләwәндийә бльнд дьhа бәр чә'ве мьн кьн дьhатә хане, әз жь щи рабум, бәрбь wи чум.

— Тә херә, Титал?

— Иди чь хер, чь шәр. Хер жь хере дәрк'әтийә,— әwи гот,— бьра, qәт кәрвә, зьнарәки тәр'ьки сәр дьле мьнда wәлгәр'иайә, баве Синәме нәмамтикә мәзьн кьрийә, әwи Синәм дайә мер. Малава, әв бу, тьште wa к'е дитйә, к'е бинайә? Бу ньчә-ньча хорт, дө hесре мина морие сьпи жь чә'вед wийә бәләк барин. Вьра пер'а-пер'а меванханә у хәбәрдана Щәлил дәрhәqa баве Синәме hатә бира мьн. Әз жи кәр' сәкьним, бу ньчә-ньча мьн жи. Wан чаха әwи намәк дәрхьст, кәзьнгәкә к'ур р'аhьшт у бь дьләки шәwат хWәнд:

«Титал щан!

Ә'зизе дьле мьн, де у баве мьн хере нәвиньн, әwана әз жь тә тәфәк'ур hьштьм, мьле мьн гьртьн, әз дамә йәки дьн. Бей тә нhа бhара Әләгәзе у Qәмәрдаг'е чи мьр'аньн? Чь дәсте мьн те? П'әр у баске мьн төнәнә, wәки әз п'әрwаз бьдьм бемә бал тә. Бьра ә'дәте хьраб бьн п'е мьн к'әвә, бьра айе мьн у тә кал у бавар'а нәминә, wәки әм авитнә ве р'оже.

Сьвәбә йане эвар, тӧ бәр чә'ве мьни. Wәки әз бьвмә дйа кәфт зьк зар' жи, тӧщар тә бир накьм. Чь бькьм? Шуша дьле мьн шкәстийә. Бе тә р'ожа мьн шәва рәшә, э'мьре мьн мьрьнә.

Синәм»

Титал к'ӧтакьр, кьрә ахин, мьн нь hер'и.

— Ле бьра, тә ижар бьhист чь hатә сәре мә?— Титал жь мьн пьрси.

Мьн дьл да Wи у гот:

— Тьштәк накә, пьзмам, готи әм бәр э'дәте мәйи пашламайи бькнә шәр.

1956

НӘХWӘШХАНЕДА

Ашот Лусинйане професор We сьве диса мина хwә һәрщар дәре сәра операсиае вәкьр һатә һөндөр, сәлам да хwәндьк'ара, кал у wәхте wан пьрси, лаqьрди мина һәрр'о ль wан кьрьн, сәкьни у һивйа нәхwәш ма.

Професор мерәки шест-шест пенщ салибу, бәжна wийә гьрә бәрбьч'әвә, биләке wийә qальн, навч'әва wийә р'ут бу, дора We жи п'ор'е wийә сьпийә зивкьлдайи кәсар гьртьбун, wәхта мәрьва ле дьнһер'и тә дьгот навч'әва wи һивә, п'ор'е wи—әwре сьпи ль дор һиве.

Әw дәмәке кәр' сәкьни, паше дәстпекьр бона qәлаштьна иро шьровәкьр. Әйан бу, wәки жьна нәхwәш жь щәгәре у зьрев дьгазьнә, лазьмә кәвра жь нав wан дәрхьн.

Професор һе дәрһәqа жьна нәхwәш, qәлаштьн у qәнщкьрьна We гьли дькьр, wәхта дәри вәбу, бь к'омәкдариа санитара нәхwәш һатә һөндөр, жьнәкә дәвдәви шест сали. Әwә бәтр'әнг бу, дәв у леве We мьч'ьqи бун, cawa qәльшандьне дьле weда фәр'аш дабу, чоке We дьләрьзин, ч'әве We мина кәбе тьрйе

рәш дьбьрьқин, ль хwәндк'ара дьньһери, мәрьва тьре бь we дьхwәст ль сәр сурәте wана бьхунә, чька нета wана бона қәлаштьне чawанә. Ле тәмамә кәрбун, кәсәки хәбәр нәдьда.

Професор навбьрин да шьровәкьрьна хwә, вәгәрийа сәр нәхwәше, әw тәглиф кьр, бәр дьле weда һат у гот:

— К'әрәмкә, хушке к'әрәмкә, һьлк'ьшә сәр к'өрсие у п'алдә, қәт мәтьрсә, щара әwльн нинә wәки к'ере дьгьрмә дәсте хwә, архаин бә.

Р'асти жи өса бу, професор си пенщ сале әмре хwә п'ешк'еши қәлаштьна организме мәрьва кьрьбу, әмре гәләка у гәләка һевшандьбу, әw нава шөхөле хwәда, чawа пола нава к'ура эгьрда, қал бубу, өса избат хәбәр дьда, кө хәбәре wийә әwqаси ширьн рөк у қнйат дьда нәхwәша, әwана әмре хwә тәслими wи дькьрьн, бь хәwа һьнгор радьзан.

Жьнка нәхwәш бь зараве әрмәние тәзәһати разльхйа хwә да, нәфәсәкә к'ур к'ьшанд, бәрбь п'әнщәре чу, ль дәрва ньһери у хwәр'а гот: «баре щарәке жи днйа роньк бьвиньм», паше зьвьри һат п'алда, професор у бәрдәстие wи незики нәхwәше бун.

— Дәрмане хәwe,— професор әмьркьр у чәнд дәqа шунда нәхwәше нәфәсе к'урә-к'ур рaһьштьн, хәwр'а чу, мьле we сьст бун, хwидана зипьк—зипьк сәрр'а авит.

Професор дина хwә да сьфәте нәхwәше, ньшкева вәщьньqи, хар бу, ләзәке, ль стуйе we ньһери,

сәре хwә һьлбьри, кәзьнга к'ур раһьшт, ль хwәнд-к'ара ньһери, сәре хwә бьр у ани, р'әнге хwә авит, сәрдапе р'ьщьфи, дәмәке к'ур у дур фькьри.

Тәмамә ә'щевмайи бун. Чь бу, чь qәwьми? Професор нава әwqас салада төщар хwә өса өнда нәкьрбу.

Дәсте wи дьр'ьщьфин, һащәт бе нәмди хwә һьлдьдан, бь щур'әки жьньк qәлашт, кәвьр жь нава зьраве qәлашти дәрхьст авит, бәрбь дәстәшое чу, дәсте хwә шуштьн у ләзандә кабинета хWә.

Бәрдәстийа бьрина нәхwәше келдан, әw щигө-һасти палате кьрьн. Әwә һе нава хәwа к'ьбирдабу, өса к'ур р'азабу, өса ньqойи нава хәwе бубу, чawa кәвьр ньqойи нава аве дьвә.

Хwәндк'ара тәмама дьхwаст заньбуна чька чь ль професор qәwьмийә, ле әwи изьн нәдьда wәки кәс һәр'ә отаха wи. Әw кабинетеда р'уньштьбу, дәс-те хwә дабунә бәр щеника хwә дьфькьри, р'о дькьр у дьпива, бәлге к'ьтеба ә'мьре хwәйи бьһөри йәк-йәк вәдькьрьн. Тәне к'өтасийа хәбате р'абу чу сәр нә-хwәше у жь we wa пьр'си:

— Чawани?

— Дохтьр, тә'на эше давежә дьле мьн.

— Тьштәк накә,—әwи гот у диса хари сәр стуйе нәхwәше бу, тьштәки ньһери.

— Бәле, зә'ф р'азимә.

У жьнка нәхwәш, кө гәлә wәлет гәрийабу у тәзә һатьбу Әрмәнистана Советие, сәр хwәлийа кал

у баве хwə, пешбəри хwə дит əw мəрьв, к'е кӧ э'мьр рəwайи we кьр, бəшəрəк ль гоше дəве weда hатə хане, кьр кӧ тьштəки бежə, ле кəс дьha пешбəри we тӧнəбу.

Ду we йəкера професор həрро дьhатə бал Сирануше, к'ефа we дьпьрси, вəдьгəрийа дьчу шӧхӧле хwəва мьжул дьбу. Нава wан чəнд рожада əw бь щарəке hатьбу гӧhастьн, тьме дӧшӧримиш дьбу, ль ньqьткəкə арике дьньhери.

Сирануш hабетйан рож бь рож пак дьбу, сəр хwəда дьhат, тамаре сор кьнаре сурəте weда дьhатнə хане, бəшəре ль сəр леве we дьлист, чə'ве weйə рəш дьбьрьqин. Нава э'мьре хwəйи əwqаси тəхвəгəрийаида əwe тӧщар нəдитьбу мəрьве əwqас дьлшəwат, чawa əв професор бу у бона we йəке əwe щəм кəму кəси пəсне wи дьдан.

К'ӧтаси бьрина нəхwəше qəнщ бу. Эша щəгəре жь зьке we к'уви бу, we рожe гəрəке əw бьчуйа мал. Бəле, əwə бəхтəwар бу, wəки həма вьра, ль wəтəне пешие weда, əw qəлаштьн.

Дəрсханə. Вьра бəрəв бубун хwəндк'ар у дохтр, wəки насийа хwə бьднə qəнщкьрьна wан нəхwəша, ед кӧ иро дьчунə мал. Ду чəнд нəхwəшара Сирануш hатə hӧндӧр, əwe бь чə'ве хwəйə рəш дəрсханə у hазьрбуйи пиван, чу бəр професор мьтанə бу, кӧ разильхиа хwə бьдə. Ле професор иди дор нəда we, əwи дəрhəqа нəхwəшийа we кӧрт гот у дəрбази we нете бу, йа кӧ əва чəнд рожə дьле wи дьсот.

— Сала кәзар нәһсьд панзда,—професор qьса хwә дәстпекьр,—дийа мьн бь дәрба шуре әскәрәки Р'оме к'әтә ньвине, тә'лә бьриндар, бәр һәләбәла мьрьне гази мьн кьр, һекәләкә зер'ин жь стуйе хwә дәрхьст да мьн у гот: «Ашот, лао, әз дьмрьм, гöне мьн стуйе тәвә, тö ве һекәле жь алие мьнда п'ешк'еш бьди дьлк'әтийа хwә, wәки дайка тә тöщар жь бира тә нәчә». Мьн һекәл һьлда. Дйа мьн мьр, әз этим, стöхар бәр диwара һьштьм, мәфәра мьн һатә бьр'ине, әз чумә щәм дәwләтики, бь нанозьки хәбьтим, wәки әбура хwә бькьм. Мала wи дәwләтийида qизәкә этим жи дьхәбьти, бәре әз әwe һәвр'а мина хушк у бьра бун, ле бәрә—бәрә әw незики дьле мьн дьбу. К'öтаси мьн һекәла дйа хwә п'ешк'еш да we.

Wәхта хәбәрдана професор Сирануш зур бубу, ль ч'ав у бәжн-бала wи дьньһер'и. Кәзьнге зәлул дьк'ьшандьн, мәрьва дурва карьбу бьдита, wәки тьштәки дьле we дьсот.

— Бәле,— професор хәбәрдана хwә дьрежкьр,— wәхта шуре Р'оме әрмәни дьбьр'ин мьн у дьлк'әтийа хwәва һәв öнда кьр.

Паше әз һатьмә Әрмәнистане, институтеда һинбум у иро жи, чawa дьньһер'ьн, әз професорьм. Ведәре бәшәра wи хwәш бу, ль хwәндк'ара ньһер'и у диса гот:

— Чәнд р'ожа бәре, wәхта мьн әв к'öлфәт qә-

лашт,— әwи Сирануш нишан да,— мьн һекәла дйа хwә стуйе wеда дит.

— Ашот,— бу фирина Сирануше, хwә авитә песира професор, кьрә искә-иск у гьрйа,—әw төйи, шькьр ве гавера, чәве мьн чәве тә кәт.

Дьле професор хьрав бу, һесрәк жь чәве wи һатә харе.

— Ашот,— Сирануше диса гот,— бьбахшинә, wәлате хәрибада әз гәләки һивийа тә мам, кәвт сал дәрбаз бун, ле тө төнәбуйи, паше гөмана мьн һатә бьрине, мьн мер кьр.

— Бәле Сирануш,— професор гот,— нә гөне тәйә, бәхте мә әм жь һәв qәтандьн, әз жи гәләки һивиа тә мам.

Wан чаха Сирануше һекәл жь стуйе хwә һеди ани харе, да професор, әwи ле ньһери, бльнд хwәнд «Нвард» у һатә бәр чәве wи әw рож, wәхта Нварда дйа wи әw һекәла наве хwә сәр ньвиси даеда, wәки төщар дайка wи бире нәчә.

Ашот Лусинйане професор у Сирануш qәй бежи диса бь дьләки ньсрәт ль һәв ньһерин, анинә бира хwә рожед щаһьлие, дьлкәтьна хwә, рамусане әwльнә дьлшәwат, незики һәвбун, ль курайа чәве һәв ньһерин...

Ле иди дәрәнг бу, зар у нәвие wана мале wанда һивйа wан бун.

1956

БЬРИНДАР

Әw дӧ рож бу кәфә-кәфа к'упе машина мә бу дьлəзанд, әwи дəшт у к'əwшəне Урьсетейə мина бə'ра бе сəрə, бе бьни дьqəлашт. Тиренще рое гоза мəда тəлп гьртьн, əз жь щи qӧлоз бум, руньштьм у кəwас, кьзмək'арйа реWитие дьле мьнда мьн бь пəнщəрева дьнhери. Гоза мəда хенщи мьн се рewи həбун—хортəки адьрбещани демqəмəри наве wи Мирзə, qизəкə ермəнийə хwəндк'ар у колхозванəки асори—Сократ.

Лə'зək дəрбаз бу, həвале мьн тəмам жь хəwe рабун. Диса хəбəрдана мəйə дьлованə мина həрщар дəстпебу. Həркəси жь мə хəбəр дьда дьphəqa ə'дəте щмаə'та хwə, дəphəqa пешə у дəстанинед хwəда.

Гьшка зə'фтьр гьлие Сократе асори ль мьн хwəш дьhатьн. Əwи хəбəрдьда дəphəqa Асористана кəвн, дəphəqa мерхасиа щмаə'та хwə ль пешбəри дьжмьнед азадарие у пешдачуйине. Сократ həр щара хəбəрдана хwə к'ӧта дькьр, ль чə'ве мьн дьнhери, гӧләш дьбу wəхте мьн сəре хwə wира hеди-he-

ди дьнәжанд, гӧла ә'нйа wи дьhа вәдьбу. Щарәке жи әwи ду сәрhатикә хwәр'а бь әви тәhәри гот:

— Ле пьзмамно, чь сәре wә бешиньм, щмаә'та асори бәре ӧса пър' бу, чь фәйдә? Әм нhа иди hьндьк манә, ле әмә бь qәдьр, hӧрмәт, hелә-hельн. Әз жь Москвае тем, бона бещәркьрьна әк'ьне дәwләмәнд колхозванед мә әз шандьбумә Виставка Малhәбуна Гӧндитие.

Хәбәрдана мә дhа гӧмрәк дьбу, wәхте qиза әрмәни—Ануше, дәрhәqа ә'мре хwәндк'арада гьли дькьр.

Мирзә тьме гӧhдаре мәбу, hәрщар дьгот «бәле», «бәле». Әw кәр' дьбу, тә дьгот тьштәки дьзива дьле wи hӧндӧр'ва вәдьр'от.

Мьн щарәке qраркьр бәлки бь сӧр'а wи бькәсьм, ләма жи мьн пьр'си.

— Бьбәхшин, Мирзә, тӧ жь к'ӧ тейи?

— Жь Москвае.

— Чьма чубуйи?

— Виставке.

Әwи хәбәра «виставке» ӧса qәwин у т'әqьл гот тә дьгот бь we йәке дьхwәст qәрфе хwә мьн у Ануше бькә, wәки әм хенщи ә'мре хwәндк'ара тьштәки ньзаньн. Мирзә дьhа к'ур у дур чу, әwи сәре хәбәра вәкьр у гот:

— Сала кәзар нәhсьд чьл у дӧда мәhа кәзиране бу. Әз wан чаха хортәки щаhьлбум, бәре сьмела мьн т'әзә худабу. Мьн Ордйа Советиеда qӧльх дькьр. Фашиста мина гӧре hар дак'ӧтанә сәр гӧнд у

бажаре мə, кьре нəкьри дькьрьн. Р'ожəкə сайи бу, гəрма hавине дьqьжьланд, wə hек данйа ə'рде we жь гəрма бьпьжйа. Чарhьлqе мə мəйт' бун, бина нöхс əм hьлдабуи. Бажаре мəзьн мина бьрщəкə qəwин ль пешбəри дьжмьн бубу кəсар. Əз wан чаха санитар бум. Мьн жь тə'бйа бьриндар дьданə həв. Щарəке, wəхта ду зипька топ у гöллара шəр hьнəки сəqьри, мьн у həвале хwəва бəрбь дəшта шер ləзанд. Əм həрдö чунə дəст у руйе həв, зə'ф беəwлə бу. Мə qət бawар нəдькьр, wəки əме саг у сьламəт нашда вəгə-рьн. Əз пешда львйам. Həма we дəме мьн ньhери бьн к'ола дарəкеда бу зарина бьриндарəки, гази мьн кьр. Əз дьhа бал wи бум. Wəхта мьн ле ньhери пера-пе-ра дем у леве wийə бəтрəнг ханекьрьн, руйе wи hатьбун, чə'ве wи к'урайа шкəвта чə'вада мина ə'зма-не hешин дьчьрусин, жь дем у фəсала wи мьн те-дəрхьст wəки əw урьсə.

— Тə херə, хорто?—Мьн же пьрси.

— Хер жь хере дəрк'этийə, əз бəхте тə мал у заре тədамə, чарəке бькə.—Wан чаха мьн ньhери хорт дəстəки хwə бь дəсте дьне qəпəщə кьрьбу. Əз мəрьвəки сазбəндьм,— əwи хəбəрдана хwə пешда бьр,— бе сазбəнди ə'мре мьни бəтрəнгə. Исал дö салə гармоне мьн нəньватийə. Əзе ньhа чawa бь дəс-тəки əwи бьдмə хəбəрдане? Qöрбана тəмə, гьдйо, чарəке бькə, бəлки дəсте мьн пакбə, wəки əв дəст,— əwи дəсте хwə нишани мьн кьр,—awqаси бехəда öн-да нəбə.

Һесьр тъжи чәве мьн бун. Әз щида қәръмим, тә дьгот дьле мьн кәрбана қьнщьли. Мьн бь тәзнифе дәсте wийи сәр аqләке майи qапәщәкьр, әw щигөһасти пара тагбурейә дохтрие кьр.

Рева әwи мьнра гот, wәки wира дьбежьн Иван Журавлйов, сазбәндәки әйанә, wәки ду көтабуна шерра дькарьм кәрәм бькьм һәрмә мала wи мевани, дәнге гармоне wийә дьлован бьбьһем.

Wәхта әз жь wи qәтйам әwи гот:

— Хорто, бир нәки, әсә бейи. Нәнийа мәда тәмам мьн нас дькьн. Һәма бьпьрсә мала Иване гармонист кижан гөндиданә, жь чука кәта мәзьна we тәра бежьн. Ки занә, дьбә әм саг бьминьн. Нә ахьр щмаәт дьбежә «Чйа расти чйа нае, ле мәрьв расти мәрьва те».

Мьн соз да wи, бәр дьле wида һатьм, диса бәрбь пеше хwә чум.

Qәрәз, шәр хьлаз бу. Дьжмьн пашопе жь топраха мә дәркәтьн. Мьн хатьр хwәст жь әмре әскәрие, чумә гөнде хwәйи әзиз. Мьн дәwса тьвьнге мәр гьртә хwә, кәwшәне гөнде мә жи мьнра бу дәшта шер, ле шәре әдьли, бона стәндьна әкне блынд.

Сал дәрбаз бун.

Исал колхоза гөнде мә бу тәвгәла Виставка Малһәбуна Гөндитие. Тәви гәлә колхозвана әз жи чумә Москвае. Чьqас тьшт мьн wьра дит, әз бона wан набежьм.

Р'ожәке әз чумә павилиона Кавказа Шьмале. Мьн бьһистбу wәки колхоза «Бәрбанг» бона дәстанинед бльид һатийә вьр. Мьн бәре хwә да авайи. Һөндөр'е тамда, ль сәр мьле чәпе, мерәки дәвдәви чьл-чьл-пенщ салийи зәрини чә'вһешин дәрһәqа щер'ьбандьна хwәда шьровәдькьр. Деме wи гәләки нас бу. Мьн пьр'с дьда хwә: «Щаньм, мьн әв щамера к'ө дитийә?» Һәма wан чаха мьн сәр стендәке хwәнд: «Бригада Иван Журавлйов жь һәр һектарәке пенщи сентнер гәньм стәндийә.»

Фәмил у нав жи гәләки наси мьн бун. Әз гәләки дөшөрмиш бум. Мьн өса жи тедәрнәхьст чька әw мәрьв к'ийә. Әз һе өса дөшөрмиш дьбум. Әwи мьн ньһери, ньшкева к'ьрт, сәкьни, тәрка шровәкьрьне да, чә'ве хwә к'өтанә мьн у бь деме гөләш бәрбь мьн ләqйа у гөт:

— Сәлам, бьра!

— Сәлам,—мьн бенәмди хwә гот.

— Чawани?

— Wәләһ, чь бежьм?

— Мьн нас наки?

— Чь бежьм? Бьбахшин...

— Нае бира тә Кубан, бьнәтара бажаре Краснодаре, wәхта тә әз жь мьрьне аза кьрьм. Әз Иван Журавлйовьм,—әwи we дәме дәсте хwәйи сәqәти һөндөр лапькда ништани мьн кьр. Мьн дһа кәму тьшт фә'мкьр. Мьн дьле хwәда бь готьна wә qәрф ль хwә

дькьрьн, wəки мьн əw бəре нас нəкьр. Мьн у Иван-ва мина бьра һəвдö кəмезкьр, мə ширьн-ширьн һəв р'амуса. Шмаə'та дора мə т'əмамə ə'щевмайи бу, ль мə дьнһер'и. Иван зə'ф кöрт дəрһəqа һəвалтийа мьн у хwəда wанр'а гот. К'öлфəтəкə навсəр дəзмала хwə дəрхьст, бу искə-иска wе гьрйа, чəнд мəрвед дьне бəр дьле wеда дьһатьн.

Иван шöхöле хwə т'əслими һəвалəки кьр, əм чунə гоше сор, р'уньштьн, мə хəбəрда.

— Те бира тə,—Иван гот,—wəхта wе qьйамə-теда мьн тəр'а дьгот кö бе гармон əз нькарьм ə'бу-ра хwə бькьм?

— Бəле, ле чаwа?

— Чаwа əз жь шер' вəгəр'йам бумə бригадир, иро жи дьнһер'и əзи шькьр вьрьм. Əwи һьнə-ки бəржер нһер'и, мьн сəр синге́ wи Ордена Ленин у медала зер'ин дитьн. Əw бубу Мерхасе Хəбата Со-сиалистие. Бь дəстəки, бəле, бь дəстəки...

Мирзə хəбəрдана хwə к'öтакьр, кəнзьнгəк р'а-һьшт, ль мə ньһер'и.

— Паше?—мьн пьрси.

— Паше, иди чь?

Мерьк диса əз т'əглиф кьрьм, wəки ə'сə һəр'мə мала wи, wəки гöһдаре гармоне wийи дьлован бьм, кö нһа кöр'е wи ледьхə.

Əм т'əмам кəр'бун. Щие хwəда мина сəwса сə-кьнин. Дьһа эп'ещə wə'дə дəрбаз бубу. Сəрһатйа

Мирзә әм тәмам awqaci кәwacк'ар кьрьбун, кӧ мә ньзанбу ро чawa бьһӧрийә. Тәзә мә сьфрә вәкьр, тә'ште хар. Диса пәнщәре вагонера тиренще рое мина дайикәкә ә'зиз әм радмусан. Диса кәфәкәфа к'упе машина мәбу, дәште Кубане дьqәлашт, дьләзанд бәрбь щәнубе.

1957

НӘМӘ ЖЬ МОСКВАЕ

Пьзмаме мьни ә'зиз! Мьн нәма тә стәнд. Әз тәфә-к'уре тәмә, чаwа мәрьв тәфәк'уре hәwа тәмьзә. Әз дьхwазьм ве щаре тәра дәphәqa мәрьвәки öса бьнвисьм, е кö бона мьн у тә, бона хәбатк'аре кәму дьниае зә'ф ә'зизә... Әз дьхwазьм дәphәqa Ленине мәзьнда тәра бьнвисьм. Дha раст, дәphәqa we кöб у кьзкьрьнеда, кö ван роже бәри нодсалйа буйна пешик'ар әз Москваеда дьбиньм.

Чаwа тö зани, ль сәр Мәйдана Сор, пешбәри Мавзолее, ль к'ö пешик'ар кәта-кәте разайә, тамәки мәзьн те ханекьрьне, әw музейа В. И. Ленинә. Тö жи Москваеда майи, тә жи әw дәр дитьнә, тö жи раст wан ре у дьрбара мәшиайи, к'едәре Ленине мәзьн гәриайә у рйа ә'мре мәйи тәзә ньтьрандйә. Сәва we йәке әме he гәләки хәбәрдьн. Ле әз дәрhәqa чәнд тьште дьнеда тәра дьхwазьм бежьм. Әз ль сәр шемика музеа Ленин сәкьнимә. Мәрьв бь кәзара дьчьн у тен. Әw бь змане франси, алмани, ә'рәби, чини, фарьзи хәбәр дьдьн. Нава се-чар сә-

нәтада фотошькл, стенд у документ тен бәр ч'әве мәрьвар'а дәрбаз дьбьн, кӧ дәрһәqa зар'оти, зьламти, әмьр у шӧхӧлкьрьна пешик'аре мәйи мәзьн шьровәдькьн.

Чь кӧ мьн wьра дитйә дәрһәqa тәмамида нькарьм тәр'а бьнвисьм, чьмкӧ бона we йәке гәләк р'ож у п'ьр бәлге к'аг'әзе лазьмьн. Әзе кӧрт бьнвисьм.

Сәрәкә фьрәда бь кәзара к'ьтеб, дәстнвисар һәнә. Ле мәрьв бәр стендәки ӧса т'опи сәр һәвдӧ бунә, кӧ дәрзие бавежи нак'әвә ә'рде. Әз жи бәрбь wедәре дьчьм. Ль сәр бәлгәки к'аг'әзейи qичькбуйи ә'рза п'алед заводе Лйуберсе те ханекьрьне. We ә'рзеда әw жь Илич һиви дькьн, бәлки әw к'омәке бьдә wан, wәки ньнә ар wанр'а бәрдьн. Нә ахьр п'алә наләки хьрабданьн.

Ленине мәзьн сәр гошәки ә'рзе ньвисийә «Ә'сә, жь сьре дәр дӧ вагон ар п'але Лйуберсер'а бәрдьн.»

Әw сала 1918 р'ожед нангьранйе һатйә нвисаре. Ле гава ә'рза дьнһер'и, ә'щебмайи дьмини, wәки ә'рзе т'ӧ кәси бе щаб нәманә.

* * *

Тәва ә'йанә, wәки галереа Третйаковеда ә'франдьнед шькьлк'ешед урьсайә класик у wә'де нһа тенә нишандайине. Ле ван р'ожа вьра тәмашәгәһа шькьлк'ешед советие, ед кӧ әфрандьне хwә п'ешк'еши Ленин кьрьнә, һатийә вәкьрьне. Wәхте һәр шьк-

лəки дьнһери пера-пера фə'м дьки, wəки чьqас кöб у нəwас һатийə хəрщкьрьне, сəва пешик'ар öсабə, чаwа кö əw нава ə'мьрда буйə.

AWa əз ль бəр шькляки сəкьнимə. Əw дəрһəqə рожшəмйа хəбата комунистиейə ə'wльнда шьровəдькə, кö ль Москвае стансйа Сортировочнайе дəстпебу. Ленине мəзьн бь п'алара тəвайи дьхəбьтə. Бəшəра ə'мре тəзə ль сəр деме wи те ханекьрьне. Жь бəнгзе Илич мəрьв дькарə бь гöманəкə мəзьн ль ахьрйа хwə бьнһерə.

* * *

Эварə. Əз отаха хwəйə qате шəшада руньштмə. Ньш кева дəре мьн дьк'öтьн.

— К'ərəмкьн,—дьбежьм.

Дəри вəдьбə у һəвале мьни негьр, Ə'бдьлə, те һöндöр, кö жь Гвинеа Т'əзə һатийə.

Ə'бдьлə щаһьлə. Əwи факултета университета П'аризейə дохтрие к'öтакьрйə. Ле наве Ленин, сəйасəтйа Ленинə мьлəтйе, əw анийə гиһандйə вьр, п'айтəхте мəйи мəзьн—Москвае.

Дöһ эваре академйа мəда бона кöрмəта 90-салийа буйина Ленин бу щьват. Гəлəка хəбəрдан: урьса, чина, булгара, румина, ə'рəба, монгола. Дəнг данə Ə'бдьлə жи. Əwи к'елмəкə öса гот, кö к'ефа мəрьва пера дьһат. Əwи шьровəкьр чька чаwа wə-

лате wида наве Ленин р'ӧн у qнйате дьдә һәр ә'вдәки, wана р'ӧкдар дькә, кӧ р'абнә сәр хwә, шәр'кьн бона азайа хwә.

Әw дӧһ бу. Ле иро Ә'бдьлә дәре мьн вәкьрйә у мьн т'әглифи от'аха хwә дькә. Әм дьчьн.

Әwи жь нава к'ьт'ебәке шькләк дәрхьст, р'абәри мьн кьр. Мьн пер'а-пер'а Ленин наскьр.

— Т'әwәqә дькьм,—әwи гот,—бь змане урьси сәр шькьл бьнвисьн.—Әзе ви шькьли чаwа п'ешк'еш һәвале хwәр'а бьшиньм е кӧ һе wьрә, ль Африкае. Әw нһа змане урьси һин дьбә, wәки саләкә дьне бе вьр бьхунә.

Мә ӧса жи кьр, сәр шькьл ньвиси. Әз вәгәр'йам һатмә от'аха хwә. Бал мьн к'ьт'ебәкә поэма шайире әрмәни Е. Чаренс «Ленин у Ә'ли» бь змане к'ӧрди һәбу. Мьн әw п'ешк'еши Ә'бдьлә кьр. Әw бәшәрхwәш бу. Мьн кәйфа хwә ани, wәки әw бь змане мә нахунә, ле тә дьгот әwи фә'мкьр, ләма жи бәр дьле мьнда һат:

— Чь кӧ дәрһәqа Ленинда һатийә нвисаре, мьн у щмаә'та мьнр'а фә'мдарийә.

Паше Ә'бдьлә шьровәкьр, чька чаwа иро чуйә мавзолеа Ленин.

— Wәхта әз ч'ә'в wә, ч'ә'в р'әwша Москва wә дьк'әвьм, Ленин те бәр ч'ә'ве мьн, те у мьн т'ьре Ленин р'енәма мьн qолкьрийә, кӧ әз жь кәфт тәвәке бә'ра һатмә вьр, мьн т'ьре Ленин һәйә.

— Бәле,—мьн гот, Ленин дьжи.

Пьзмаме мьн!

Нha Москваеда бина wәрзәбае бhаре те. Ль сәр Мәйдана Сор кәвотк hа датиньн, hа дьфьрьн, тӧ дьбежи әw мьзгина хере дьбнә чар қӧлбе дьне, кӧ бь сайа ӧлме Ленин әдлайи we кәта-кәтае мәккәм бьминә.

1960

ДӦ Ә'МЬР

Гӧнде Қәрәқойине мина бумәки кор ль қунтара чиае Синәке, нава қамуше сьхда кӧндәвәдабу. Мала п'ал дабу сәр һәв, әw мина к'оләмьшка дурва дьһатнә ханекьрьне. Һәму тьшт ӧса кәрбу, ӧса сәқьри у тә дьгот гӧндда тӧ кәс нажи, тәне ә'йар у авр'енще дәре мала р'ахьсти, ә'wтина к'әлба нишан дьдан, wәки гӧнди шенә.

Һәрр'ож паши нивро, wәхта гӧндда тәндур дадьдан, гӧрмке ду тәвһәв дьбун, тәлпәкә ӧса пешда данин тә дьгот агьр гӧнд к'әтийә, дьшәwьтә. Ле wәхта эвар ль гӧнд дьбу диһар, wәхта чиае Синәке ап'ьнщие шәва р'әш давитә навмьла xwә у кузина к'әлба дьчу кәта нивәка ә'змин, гӧнди ода мала Әмьрда бәрәв дьбун, жь гоше стер' кӧлав данин радьхьстьн, сәр р'удьньштьн. Кәта шәв зиз дьбу дәрһәqа зьгурти, зерандьн у ә'мре xwәйи нәмьрнәжида хәбәр дьдан.

Т'әне нава we сала пашьнда щәрда гӧр Кәсо пенщ щара дак'ӧтабу сәр гӧнд, т'алан бьрьбу, мал ньштьбунә мират.

Һәма әви гөндида заротйа Усьве Әгит дәрбаз дьбу. Әwи һе зарбу, чаwа дьбежьн дәсте wи тәзә дар дьгьртьн, wәхта әwи жи мина гәлә заре щинара шьвка хwә һьлда, һәвана нен авитә стуйе хwә, бу бәрхван. Һәр сьвә, wәхта рое тәзә нәдир дьда, пәнще weйә зерин сәлам дьданә чиае Синәке у Гридаге, әwи бәрх бәрдьдан, дьбьрә черә.

Һе бьчуктиеда Усьв бәрхванәки дьнера—Уьсве Р'ьзгора, һәвалтикьр. Әмре wан һәрдойа жи мина көлилкед жь рое тәфәкур дәрбаз дьбу.

Wан сала бь комәка әрмәние щинарә жь бажаре Игдире чәнд заред көрда шандьнә һинбуне. Усьве Әгит жи хатьре хwә жь бәрхвантие хwәст, чу гөнде Зоре, wәки мәктәба Wьрда бь змане урьси һинбә.

Зутьрәке дәнге топ у гөлле шәре кәмдьниаейи әwльн бьнәлие Qәрәqойине жи мәфәрбьри кьрьн. Щие wан шькьти. Әмре wан дьһа чәтьн бу, щәрдбаши дьһа һарбун, дьһа зу давитнә сәр гөнд.

Әw рожа рәш тощар бира Усьве Әгит начә. We роже сораник дьле wийи тәрищанра чу. Щәрдбашийа дакөта сәр гөнд, се нәфәре мала wан у дө меване Wана көштьн. Дәстпебу Wәй-wәйлер, рәвәрәв.

Тәви кәзаре мина хwә мала Усьве Әгит у Усьве Р'ьзго жи жь чәме Әрәз дәрбаз бун. Бәхте wанра Әрмәнистанеда qәйдә-qануне советие һатнә тәстиqкьрьне.

* * *

Бу лувә-лува автомашина мә, бәре хwә да чиае Ахмьхане. Р'йа мә нава к'әwшәне колхозайә рәнгаwазийә, мина бука тәзәхәмьлива дәрбаз дьбу. Бәләкие бәрфе мина қәйгана синге чиева дарда бубун, ләмә-ләма щәwед зәлал бу, минани тирәмә'ра чьванок дьданә хwә, бәржер дьләзандьн.

Лә'зәке шунда әм гьһиштнә «Қанлиголе.» Наве голе чь то—навә «Гола хуне». Бәле, дәwра бәре, wәхта бьре хуна бьре ә'зиз дьрет, мәрьве амә-там нькарбун навәки өса голе нәкьрана. Ле тө ньһа к'әрәмкә бьнһер:—нәму дәра конед овед колхоза һатнә вәгьртьне. Әрмәни, к'өрд, адрбещан wьра дьхәбьтьн, бь мәрәмәке, бь рөк у дьл. Дәсте мәрьве советиейи ә'франдар гьһиштийә нәйло вьра жи. Әв гола нава қөрнада сәва хwә майә, кәс дәйамиши we нәбуйә. Ньа жь wьр бь лула аве тиннә жере. Бь we аве ньм we нәй wин, ньм жи хwәлие дем авдьн.

Һәма вьра, сәр әwe әрqе, әз расти һәрдө Усьва һатьм. Р'астә әwә мәзьньн, бәрфа калбуне иди горе wана зивкьлдайә, ле әW һәла дьхәбьтьн wәки әмәке wан жи тәв чекьрьна we әрqе һәбә. Ле чawa, нә нәйWане колхоза wан жи we wьра бе авдане.

Мьн у һәрдө Усьва хwәш у беш да һәв, диса дәстпебу qьса мәйә нәwаск'арә дьлован. Мьнра ә'йан бу, wәки мале wан тәви колхоза гөнд һатьнә вьр, әW жь йале колхозада сәр әрqе дьхәбьтьн.

Ле сәрһатйа лаWькайә хәбате хWә тәзә дәстпе набә. Һәма салед диWана советиейә әWльында әW ль гөндда хәбьтин, нале хWә хWәшкьрьн, бунә хWәймал, хWәйе к'әда хWәйә кәлал.

Сала кәзар нәһсьд бист у нәһа гөндда мәк'тәба к'өрда һатә сазкьрьне, дәрсдар лазьм бун. Усьве Ә'гит чаwа дәрсдар һатә к'ьвшкьрьне. Әwи занәбун у мә'рифәта хWә п'ешк'еши тәрбәтдарйа зара кьр, Wәки әW нава хWәндьнеда к'ур бьвьн, мина кал у баве хWә нәхWәнди, нәзан нәминьн. Чәнд сала паше әз жи чумә we мәк'тәбе. Һәвале Усьве Ә'гит дәрс дайә мьн жи. Жь Wи Wәхти нәта нһа бист пенщ сал бьһөринә, ле т'өщар хәбәре һәвале Усьв жь бира мьн начьн. Әwи дьгот: «Зарно, һинбьн, щмаә'та мә р'аст дьбежә—п'ешә чәкә, п'ашла хWәкә, кери тә те, дери вәкә.» Әwан хәбәра р'өк, qнйат дьданә мә. Мала һәвале Усьв шькьр иди гьранә, незикайа бист нәфәранә. К'өлфәта Wи дайка п'ьр'әWлә̀дә. Әw һәр мәһ к'омәке жь диwане дьстинә.

Бәре щи у сьт'аре к'очәра чь бун? Коне дьлоп, мала сәр пьшта тарьша, иро вьр, сьве дәра һана.

Ле нһа? Нһа к'әрәмкьн әм һәрьнә мала Усьве Ә'гит. Таме тәзәчекьри, кәр'әват, шифанеркә, радиоһьлданок, халичә. Ле баг'е трнайи бәр дери? К'ефа мәрьва пер'а те. Көре малейи мәзьн—Сәрьнг, р'астә һе щаһьлә, ле нава гөндйе хWәда навәки бь готьна Wә qазанщ кьрйә. Әw нһа к'иләрчие колхозейә. Сале нәфәре мала Усьв әWqас р'ожхәбат qазанщ дь-

кьн, кӧ бь һəqиата wан нəфəре мале бемьнəт дьжин.

Гӧнде Щьрарате сəр синоре Р'омейə у жь гӧнде Qəрəqойине бист пенщ километра дурə. Гава дина хwə дьди ви бəри Əрəз—баг', бахчə, дəштед пəмбӧ, даре сьпьндаре, таме кəвьрийə бəдəWьн. Ле wи бəре дьн—хwəлйа qьращə, шорəкəт, тоз, думан. Чахе Усьве Ə'гит Wи бəри дьнһерə, əмре Wийи бəре те бира Wи, wəхте ви бəри дьнһерə—фрнахдьбə у шькьрбуне дьдə рожа хwə.

* * *

Wəхта жь Эчмиазине дəрдьк'əви рйа шьмшатə асфалткьрира бəрбь синоре Р'оме дьмəши, ль qьраха «Ава Р'əш» гӧндəки бьчуки бəдəW нава баге тьрйа у дəре спьндарада һатйə рахьстьне. Бистпенщ сала бəре дəWса ви гӧнди qамуш бу, qӧби, меш, мьхмьхк, нəхWəшиа тае, ава вəхарьне тӧнəбу. Иро мəктəб, тамед кəвьри, дохтьрханə, чəнд кание артезие һənə. Мала Усьве Р'ьзго əви гӧндида дьминə. Бахе трийайи дəре мале исал зəф рьнд гьртийə. Чəндəки бəре, Wəхте əз чубумə гӧнд, малхӧе əз тəглиф кьрьм, мə хар, да. Паше Усьв готə мьн wəки щарəкə дьне жи бемə мал. Wəхте мьн гот дьбə кӧ əз нькарбьм бем, чьмкӧ щие хəбатейи дурə, əWи дəмəке ль мьи ньһери у гот:

— Əзе «Волгае» бьшинмə ду тə.

— «Волга» чь?—Мьн пьрси.

— Йа мьн.

Кәрәват, радиоһьлданок, дурдитьнок, бузханә иди тера к'очәре бәре накьн. Әw_нһа бунә хwәйавто жи.

Wәхта әз гöләш бум Усьв дәстпекьр дәрһәqа әмре хWәйи тери—тьжида шьровәкьр, ле паше бь нәйф сәре хWә нәжанд у гот:

— Сәд нәйф, Wәки щаһьлтие мала хWә щәм мьн баркьр, ле калбуне ль мьн к'аркьр.

— Щамер, тö һе щаһьли—әз бәр дьле wида һатьм.

— Дә, шькьр, дәwранә хwәшә, калбун жи мәрьва нькарә—әWи бь к'ән гот.

Мә гәләки хәбәрда. Дһа эвар бу. Тәрие һединеди әрд ньлчьни, бина бае эваре гöрбу. Әм чунә бахче колхозейи рәкәтие. Агитаторәки щаһьл Wьра дәст бь хәбәрдана хWә кьр. Әwи дәрһәqа дәстанине wәтәне мәда шьровәдькьр.

Ль дәшта Араратеда ләмпе Илич мина щерге мьрщана резгьртьбун, дьчьрусин. Тә дьгот әW шәде дö әмра, әмре бьнöри у әмре мәйи тәзәнә.

1957

Р'ОЖА Ә'WЛЬН

Сале хWәндк'арйе мина рожа дöh hатьн у бьhöрин. Тәйаре Р'ьзго диплома хWәйә дохтрие кьрә щева хWә у бәре хWә да гöндәки, Wәки Wьра бьхәбьтә.

Әwи бь хWә жи ньзанбу чь тәһәри гьһиштә нәкие. Р'ева qәwьмандьнед, кö салед хWәндьнеда бубун, йәко-йәко hатнә бира wи.

Щарна wи у һәрсе һәвале хWәва отаха wанда харьн чедькьрьн, дьхарьн, ле пьрсәкә һәрә мәзьн бона Wана шуштьна фәраqа бу. Һәвал һәврa дьк'әтнә höщәте к'ане к'е к'әнге фәраq шуштьнә, к'ане иро жи сьрйа к'ейә. Ширьне Ә'ли бәри гьшка дьгот:

— Дöh на пер мьн фәраq шуштьн, иро жи дора Wәйә.

— Мьн жи дöh шуштьн,—йәки дьне дьгот.

Wана aWqаси дәрһәqа фәраqада хәбәр дьда, кö сәре wана дьбу дәW. К'öтаси әw п'әвдьк'әтьн, нәта бисти дьжмьрин. Бист сәр к'е к'öта дьбу шуштьна фәраqа иди борще wи бу.

Һәла гәлә тьште дьне жи дьһатнә бира Тәйар.

Әwи кәwасқ'арйа хwә wан рожа дани, дьбәшьри, дькьрә ньчә-ньч у сәре хwә бь тәһәрәки дькәжанд.

Ле рожа иро? Иро иди әw дохтрә. Кәму тьшти готи бь дәсте хwә бькә. Әw гонде, ко әw дьчеда, һивйа wийә, хенщи wи, wьра иди дохтре дьне тонәнә. Вьра жи хwә әw нькарә кәта биста бьжмьрә, чька сәр к'е к'өта дьбә... На, хер. Әwи льнг данйә сәр шемика әмьр, готи һащә хwә һәбә.

Бәрәваре әw гьһиштә гөнд. Чәнд мәрьвед нәнас һатнә пешйа wи, сәлам дане, әшйае wи һьлдан бьрьн маләкеда щиwаркьрьн, хатре хwә жь wи хwәстьн, чун.

Тәйар һьнәки мьрузкьри бу. Бина wи дәрнә-дьк'әт, бажар жи нинә, рәвә һәрә чәнд фьтла бьдә хwә...

Ль тәнщәра wира чйае Әләгәзе дьһатә хане, тәразьна һешин дькьр, ле бәләкие бәрфейә мина к'ьтане сьпи заротйа Тәйар анинә бире.

Әw чьqаси wан чйа гәрйайә... Ль wандәра бәрхванбиә. Те бира wи wәхта дайке дьготеда «лао, сәр чә'ве хwә мәшо, гора хwә важе текә те, бәлки бәрхкьнге тә к'окбьн, тө жь һәвал—һогьра пашда нәмини».

Wәки зарәкә бьчук оведа нәхwәш буйа мәта Хайлаз дьгот: «зар йа жорьн к'әтйә, готи һива we бе бьрине». Пәзәкә qәрqаш дьданә пешйа хwә дьбьрнә бәр дәре мала шех...

Wәхта әве йәке жи к'омәк нәдьда заре, печәка

we qəwин дьшьдандьн, се-чар щара ль бьнзька мəркʻəберa дəрбаз дькьрьн...

Бəле, Тəйаре Рʻьзго готи хwəш бьхəбьтйа. Əʻдəт гəлə кьре нəкьри кьрьбун. Шəре пешбəри əʻдəте кəвн кʻомəкəкə мəзьн дькарбу бьгиhанда сагʻлəмйа мерьв.

Дохтьр öса дьфькьри. Əwи дьле хwəда qьрар дькьр кʻане чаwa бькə, бь чь тəhəри бьгhижə мəрəма хwə.

Щарна жи дьhатнə бира wи кьре wи, wəхта жь дəрса дьрəвйа... Əwи qəрф хwə дькьрьн у дьле хwəда дьгот: «кʻе занə, професор wан чаха чь тьштнə фəрз готьнə, əз жь wан бехəбəр мамə».

Тəйар бе нəмди хwə кʻьтебək вəкьр, хwənд. Həма wан чаха Темуре щинаре wи hатə höндöр.

— Дохтр,—əwи гот,—кʻəрəмкə, əм həрнə мал, хwə əмə нə жь хьравщйанə, тö рʻйа дур hати, ньha бьрчи буйи...

Əw тəвайи дəркʻətьн. Эмək бьhöри мала Темурда сьфрək вəкьрьн, wана хар, хəбəрдан, нал у wəхте həвдö пьрсин.

Тəйар разибуна хwə да малхöе, бəрбь нəхwəшхане мəшйа.

Дəрва иди тəри бу. Əʻwтина кʻəлба, борина дewер, марина дез тəв həв бубун, hewьрзə бу. Пьлтə əʻwре рəш даньзьлн бу сəр гöнд, чйае Əлəгəзе жи иди хане нəдькьр.

Хорт гьhиштə нəхwəшхане. Ле чь дит? Нə-

хwəшхана чь? Тамəки се гозə бу. Гозəкеда жьне нəхwəш бун, йа дьнеда мер, ле гоза сьсйа щие дохтр бу. «Бажар кʻö, əвдəра кʻö», Тəйар фькьри.

Фелдшер hатнə дора wи. Əwи насйа хwə да wан. Паше əw тəвайи рабун сəр нəхwəшда чун. Дохтр нəхwəш йəко-йəко ньhерин, бəр дьле hьнəкада hат, дəрмане тəзə hьнəкара ньвиси.

Тəмамə жь дохтр разибун. Həр нəʻлə-нəʻла Щəлиле фелдшер бу.

Wəхта Тəйар тəми дьданə нəхwəша, Щəлил мина дарке гəболе хwə давитə нава wан, навбьрин дьда хəбəрдана wан у чəнд гьли дьготьн. Əw тьме шькбəр бу. Жь həр дəрманəки тəзə дьтьрсйа у wəхте Тəйар нəхwəше пашьн дьнhери Щəлил иди хwə зəвт нəкьр у гот:

— Дохтр, тə фьлан дəрман да нəхwəш, кökömи сəр дьле wи нəкə? Бəлəнгази зуда нəхwəшə, дьле wийи qəлсə, зарʻкьнге wи жи hурьн. Ньнəки фəсал...

Тəйар иди бьhистбу, wəки əва си салə, кö Щəлил wи гöндида дьхəбьтə, гöнди тəмам жи qəдре wи заньн у ль wи бawəр дькьн. Əwи тьштəк Щəлилра нəгот.

Нəхwəша тəмама ль чʻəʻве həвдö дьнhерин. Дьфькьрин: «хорти щаhьлə, кʻи занə, əщевəке нəйнə сəре wан». Тə дьгот дохтр фькра wана фəʻмкьр.

— Лawькно,—əwи гот,—əм дохтр, пьзмаме нəхwəшанə, хенщи we йəке жи, дəрмане, кö əз дьдмə

wə кəму дəра дьдьнə нəхwəша, hе тӧ кəсəк жи дəрhəqа зьрара wана нəгазьнийə.

— Дə к'и занə,—Щəлил хwə авитə орте,—тə həw нhер'и...

— Тьштəк жи набə,—дохтр бəр дьле нəхwəшада hат.

Паше wана шəвхwəши данə нəхwəша дəрк'ətьн. Иди дəрəнг бу. Гӧнди сəqьр'и бу. Щарана дьбу кузина к'əлба. Шəвəрəш бу. həр щарана чъре мала дьчърусин, пер'а-пер'а мьна дьбун.

Тəйар гьhиштə мала хwə, чъра вехьст, диса к'ътеба хwə hьлда хwənд. həр нəхwəшəки, кӧ əwи дитьбу, дьнйакə тəзə ль пешбəри wи вədькьрьн. Əwи дьхwəст дəрhəqа həркəсида кəму тьшти заньбə. Дор у бəре wи жи кəс тӧнə же бьпьрсə. Бажерда hеса бу. Професор, досент, дохтред щерьбанди, ле вьра... Вьра əw у к'ътеб бун. həр к'ътеб дькарьн к'омəке бьдне, шewре у тəмйа бьднеда. Лəма жи əwи зор дьда хwəндьне.

Иди ньзаньм əwи чьqаси хwənд, həw хwə ньсйа дьhеньжə. həма к'ънщава ль сəр ньвине хwə т'алда, wəки лə'зəке р'əкətбə, диса р'абə бьхунə.

Хорт тəзə чə'ве хwə данə сəр həв, хьрмаш бу, wəхта р'əqин ль дəре wи hат. Тəйар жь щи qолоз бу, бəрбь дери чу, дəри вəкьр. Фелдшере гӧнде щинар бу.

— Тə ве шəве херə Тигран?

— Дохтр, хер жь хере дəрк'ətйə,—əwи гот,—əва

дӧ рожә кӧлфәтәк кәтйә бәр зарбуне, нькарә разе. Әз һатмә ду тә, готи әм һәрнә гӧнде мә.

Wан тәвайи ләзандә дәрва. Диса шәвәрәш бу. Баранәкә һур дьрәшанд. Тигран сйари һатьбу. Тәйар банзда сәр пьшта һәспе, Тигран жи авитә тәркйа хwә. Өса тәри бу, ре жи нәдьһатә хане. Ле һәспә зенбу, әw мәшйа, эмәки шунда ль бәр дәре малә-ке сәкьни. Әw пәйа бун.

Сьвдәреда щинар топи сәр һәвдӧ бубун, пъсә-пъса wан бу, хәбәр дьдан. Wәхта wана дохтр ди-тьн, жь щи рабун, шабун. Wана сәләма wи вәгьрт.

Тәйар ләзандә һӧндӧре мале. Жьнькәкә навсәр wьра руньштьбу. Әw һатьбу wәки навка заре бьб-рә. Әwe дӧәа ль хатуна Фәрха дькьрьн, бәлки һә-wара we жьнке бе, әwe жь we бәрга тәнг дәрхә. Wәхта әwe дохтр дит фәсал жь щие хwә рабу.

Р'асти жи жьньк нькарбу раза. Тәйар у Тигран незики ньвине бун. Дьле заре һе мина чъвикәкә qәфәседа һәрә-бе дьк'ӧта.

— Шькьр зарә сагә,— Тәйар гот. Әwи әв хә-бәрана өса qәwин готьн, wәки мәрьве сьвдәреда тә-мама бьһист, бу qалмә-qалма wана. Щурә-щурә дәрман данә жьньке. Чawa к'әw к'әтә сьбе жьньк раза, кӧрәк ани.

Гӧндйа Тәйар бьрьнә сьвдәре. Бу шьнгина фин-щана, хwәра-хwәра чәврӧнкайи дьданә хwәйе мале.

Баве заре к'аса хwә ньлда у бь әви тәһәри гот:

— Дохтр, әз һәйрана тәмә, зә'ф разимә, наве тә хер.

— Наве мьн Тәйарә, Тәйаре Р'ьзго.

— Бәле, сәр хатре тә әзе наве көре хwә дайньм Тәйар, тә әв көра пешк'еш да мьн.

— Кефа тәйә,— Тәйар бь әшq гот,— мьн борще хwә qәданд.

Гөнди тәмам ша дьбун. Кәта әw пирка, кө һатьбу навка заре жи бьбьрә гот:

— Wәлә, бьрао, дәст сәр дәсте тәра кәрамьн. Тә жь Хатуна Фәрха жи дәрбазтьр кьр.

Щинара бәгәмйа хwә данә ван хәбәра.

Тәйар щие хwәда қөрәмиш бубу, шабуна ньзанбу чь бьгота.

Әw рожа хәбата wийә әwльн бу...

1965

Ә'ЩЕВ

Р'ожхера тә, апе Ә'ли! Чахе тә дьгот ә'щев дькарьн бьqәwьмьн, мә бawәр нәдькьр.

Дә әзе нһа тәр'а бежьм. Бawар бькә тә иди бьһистийә мәрьвәки советие бь доргәр'е фьр'и ә'рше ә'змин, саг' у сьламәти жи вәгәр'йа һатә Москвае. Wәхте мьн әв йәка бәр чә'ве хwә дит, мьн qьраркьр әсә тәр'а бьнвисьм, чьмкö хәбәре тәйә wәхтәке һатнә бира мьн. Ньзаньм те бира тә йане на, wәхта тә дьгот: «Әзи һе щаһьл бум әскәре урьс һатә г'опраха мә, зәхира ордие бь фьрг'уна дьк'ьшандьн. Мә'та мьнә Хане wәхте фьрг'ун дит сәр чә'ве хwә вә'рун у гот:—Хане мә'руме, тә чь дит, чь нәдит, тә чьрчьрка урьса жи дит.

Хане бәре жь әскәра дьтьрсйа, ле паше тьрса we һеди-һеди фьр'йа. Әскәра шәкьр, спичкә, бьрьнщ дьданә we. Әw жь wан рази дьма. Ахьриеда мола we öса ль сәр әскәра бу, кö бей wана бина we дәрнәдьк'ә'т.

Сьвәке әм р'абун, ордйа урьс пашда вәк'ьшйа бу, бәрбь г'опраха хwә чубу. Мәр'а эг'ещә зәхирә

ĥьштьбу. К'агәзәкә ньвиси жи wьра h әбу. Ле гөнда кәсәки хwәнди төнәбу. Мә дө хорт шанднә бал мәрьвәки хwәнди, е кө рйа дә'нәки дури гөнде мә дьма. Qасьд вәгәрйан у готьн, кө к'агәзеда qөмандаре әскәр хатре хwә жь мә хw әстийә. Хенщи we жи готйә «сьламәти әме диса р'асти ĥәвдө бен».

Дө кәфтйа ньк'ьшанд щәрдбашие Р'ома рәш диса дак'ötанә сәр гөнде мә, әм таланкьрьн. Öса бу, кө бина к'ьзур жь мале мә нәдьĥат. Мә qраркьр жь wи wәлати бьрәвьн. Бу ĥорә-ĥора к'оча. Запьте Р'оме ль мә кьсйан, әм данә бәр гөлла.

Вьзина гөлла бу, дөр у бәре мә дьĥьнгавтьн. Wан чаха мьн дина хwә да мәта Хане, әwe лькефәк хwә печа бу, qьнщьли бу, бекәмди хwә дьльвйа. Гөне мьн ль we ĥат, дьле мьн шәwьти, мьн же пьрси:

— Мәта Хане, тө сәрма дьки?

— На, Әли лао.

— Ле тә чьма лькеф авитйә сәр хwә?

— Мьн лькеф хwә wәркьрийә, бәлки гөллә ль щане мьн нак'әвьн. Бәлки айе мә Р'омера нәминә, щие мә шькьтанд, әз сәра-пира сәре ванрйа хьстьм.

— Дә, дьнйайә,—мьн гот,—әм чawa бькьн. Дьбежьн щарана рәв жи мераникә мәзьнә.

Әм жь чәме Әрәз дәрбаз бун. Дәнге гөлле Р'оме иди сәqьри. Әм гьĥиштнә ĥьндава рйа машине. Ньшкева бу qултина к'уне машине, чәнд вагонара тә-

вайи дабьhöри. Хане щида сәкьни, әʼщевмайи ль кʼупе машине ньhери, гот:

— Кәври бьqöльвә, әв чь әʼщевә, чьqаси рʼәшә, тöе бежи жь гамеша кʼәтйә.

Апе Әʼли, паше сал hатьн, бьhöрин. Щьмаәʼта мә сәрхwәда hат, пешда чу. Әз у Ширьне кöрʼе тә жи бунә хwәндкʼар. Те бира мьн, рʼожәке әм hатнә мевани. Пирка Хане пешйа мәда hат, әм hәрдö жи рʼамусан, ле ньшкева кʼърт, щида сәкьни, ль мә ньhери.

— Әв чь әʼщевә, лао, wә чьма шәwqә данә сәре хwә, нә әw наhельн hун хwәде бьвиньн? Кʼолоса бьднә сәре хwә, кʼолоса.

Әм кʼәнйан. Hерса we дьhа рʼабу. Әwe qәлетка Ширьн дит у бь тәhәрәки гот:

— Ширьн, лао, әв чь капә тә авитйә стöйе хwә, пирка тә qьжьквә, нә тьште öса мала мә наен. Тö чьма фәʼлька вәдьки? Әв чь әʼщевә?

Мә ида хәбәр нәда. Әм гьhиштнә мал. Нан анин, мә хар. Паше мьн у Ширьн патефона хwә хьст. Пирка Хане ль сәр кәвре берие рʼуньштбу, әwe гöh дьда сәр сазбәндие. Ләʼзәке шунда әw рʼабу hат ль дора патефоне гәрʼйа, бь әʼщевмайи ле ньhери у хәбәрда:

— Эле дае, дәнге ви кölгәwрийи чьqаси хwәшә?

Ду we йәкерʼа пирка Хане йди әʼщевмайи нә-

дьма. Әwe бь лаԛьрди нав ль кәму тьшти дькьрьн. Поездера дьгот «Мьраз», автоера—«Соськ», ле тракторера—«Ггамеш».

Апе Әʼли, гәло wәки ньһа пирка Ханейә рәкмәти сагбуйа we чь бьгота, Wәки мә жера бьгота мерьв дора топа дьне фьтьл да хwә, сәп у сьламәт вәгәрйа һат?

1961

дьма. Әwe бь лаqьрди нав ль кәму тьшти дькьрьн. Поездера дьгот «Мьраз», автоера—«Соськ», ле тракторера—«Ггамеш».

Апе Ә'ли, гәло wәки ньha пирка Ханейә рәкмәти сагбуйа we чь бьгота, Wәки мә жера бьгота мерьв дора гопа дьне фьтьл да xwә, сәп у сьламәт вәгәрйа hат?

1961

EZDIKI.COM